

อภิธรรมมหาวิทยาลัย
ABHIDHAMMA UNIVERSITY
WATRAKHANG DHONBURI THAILAND.

พระธัมมสังคณี พระวิภังค์

คัมภีร์ที่ ๑ - ๒ ในอภิธรรมปิฎก

ชั้นอภิธัมมมาจரிய ตี

และสำหรับประชาชนทั่วไป

ฉบับกาญจนาภิเษก จลองค์รัชสมัย ๕๐ ปี

ของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

รวบรวมโดย

พระศรีคัมภีรญาณ (ถวัลย์ ญาณจารี ป.ธ. ๙ อภิธรรมมหาบัณฑิต)

สำนักวัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร

กรุงเทพมหานคร

(สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ)

พระธัมมสังคณี พระวิงค์
คัมภีร์ที่ ๑ - ๒ ในอภิธรรมปิฎก
ชั้นอภิธัมมาจரிய ตริ

และสำหรับประชาชนทั่วไป
ฉบับกาญจนานิกเชก จลองค์ริราชสมบัติ กรบ ๕๐ ปี
ของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

รวบรวมโดย

พระศรีคัมภีรญาณ (ถวัลย์ ญาณจารี ป.ธ. ๙ อภิธรรมมหาบัณฑิต)

สำนักวัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร

กรุงเทพมหานคร

พิมพ์ครั้งที่ ๒, ๕๐๐ ฉบับ

ราคาเล่มละ ๗๐ บาท

วันที่ ๑๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๐

(สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ)

ВНЕШНЯЯ МИНИСТЕРСТВО
ПРОМЫШЛЕННОСТИ И ТОВАРОВ
ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКИХ
СВЯЗЕЙ

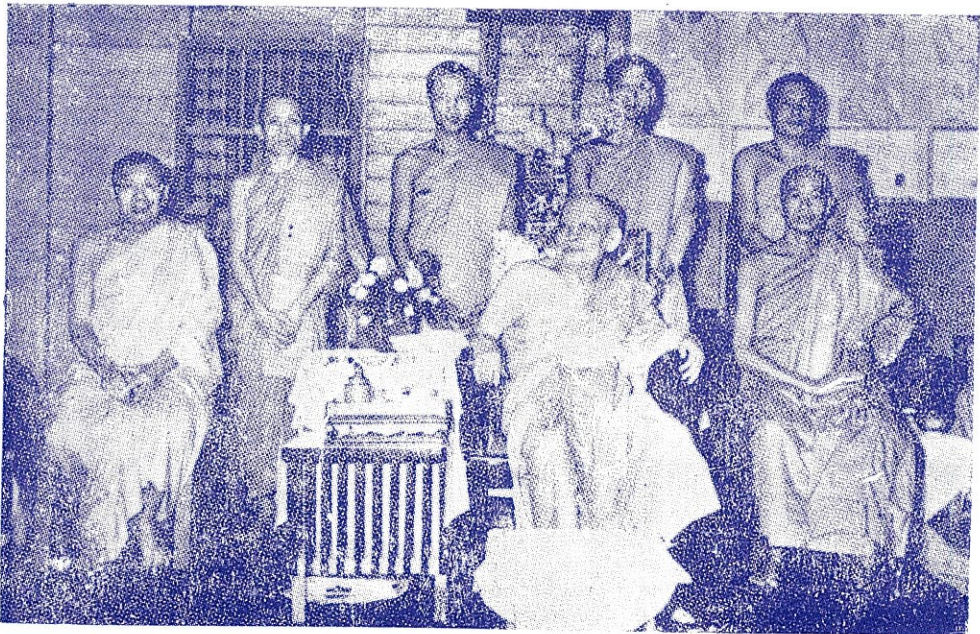
И.О. ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКИХ СВЯЗЕЙ
СНОВИТЕЛЬНО-ПРОМЫШЛЕННЫХ СОВ
ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКИХ

(ПРОМЫШЛЕННЫЕ И ТОВАРЫ) ПРОМЫШЛЕННЫЕ
СНОВИТЕЛЬНО-ПРОМЫШЛЕННЫХ СОВ

ПРОМЫШЛЕННЫЕ И ТОВАРЫ
ПРОМЫШЛЕННЫЕ И ТОВАРЫ

ПРОМЫШЛЕННЫЕ И ТОВАРЫ
(ПРОМЫШЛЕННЫЕ И ТОВАРЫ)

ผู้ได้รับปริญญาบัตรเป็นอธิธรรมบัณฑิตรุ่นแรก ๔ รูป ที่ได้ถ่ายร่วมกับ
พระมหาเถระ ๓ ท่าน เมื่อ ๑๐ มกราคม ๒๕๐๘

(แถวหน้า) พระอุบาล์คุณูปมาจารย์ สมเด็จพระสังฆราช ฉาโนทยมหาเถระ
พระสัทธัมมโชติกะ ฐัมมาจริยะ
(แถวหลัง) พระศรีคัมภีรญาณ พระอธิการประสาท สุปญฺชิตโต
พระอาจารย์หลวง มงคลโล พระครูธรรมบาล อภุคจิตโต

รองพระสังฆราชพม่า เยี่ยมอภิธรรมมหาวิทยาลัย
วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร

๓๐ มกราคม ๒๕๐๒

คำนำ

เนื่องด้วยหนังสือเล่มที่ท่านถืออยู่นี้ เป็นคัมภีร์ที่ ๑ ชื่อว่า รัชมังคลาภิเษก และ
คัมภีร์ที่ ๒ ชื่อว่า พระวิภังค์ ซึ่งพระบูรพาจารย์ในวัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร
ได้จารึกไว้ในใบลาน ข้าพเจ้าหวังว่าจะรักษาพระคัมภีร์ของเก่านี้นี้ไว้ไม่ให้สูญหายไปเสีย
จึงได้รวบรวมเอามาพิมพ์ไว้ให้เป็นเล่มหลักสูตร ชั้น อภิรัชมาจริย ตรี และสำหรับ
ประชาชนทั่วไปทุกหมู่เหล่าจะได้รู้ ได้ทราบถึงเนื้อหาสาระในพระคัมภีร์ที่ ๑ ที่ ๒ ที่ว่า
มานี้ ว่าพระพุทธองค์ทรงเทศนาว่าด้วยเรื่องอะไร มาจากปฏิภาณ มีความสำคัญอย่างไร
เมื่อได้รู้ ได้ทราบแล้ว ได้เข้าใจดีแล้ว จะช่วยกันรักษาไว้ให้เป็นมรดกตกทอดไปในภาย
ภาคหน้าแก่ลูกแก่หลาน เหลน ของพวกเรา ทั้งเป็นการคารุณาพระพุทธานุภาพของเรา
ให้มันคงถาวรสืบไปเท่านั้นแสนนาน

ในที่สุดนี้ ข้าพเจ้าขอแผ่ส่วนบุญกุศลซึ่งเกิดจากการพิมพ์ในครั้งนี้ จงเป็น
พวงบัจจย เป็นอนิสงฆ์ ตามส่งให้ได้ความสุข แก่พระบูรพาจารย์เจ้าทั้งหลาย ตลอด
ถึงสรรพสัตว์ เบื้องล่าง นับแต่เวจิมหานรกขณมา เบื้องบนนับตั้งแต่ภวตตภูมิลงมา
เบื้องขวางหาประมาณมิได้ ที่มีความทุกข์ขอได้พ้นจากความทุกข์ ที่มีความสุขอยู่แล้ว
ขอให้มีความสุขยิ่ง ๆ ขึ้นไปด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้นเทอญ.

พระศรีคัมภีรญาณ

ผู้อำนวยการสอนพระอภิธรรม ณ วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร

วันที่ ๑๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๐

1997

... ..

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

1990

THIS FILM IS AVAILABLE UNTIL 31 OCT 1976

0730cl. H.W. 480VH 54-61CC

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สรรพพุทฺธสฺส
พระธัมมสังคณี

(ปูจนา-วิสัยนา ในพระธัมมสังคณี ๑๓ ข้อ)

๑. ปูจนา ให้ยกบาลีและคำแปลใน พระธัมมสังคณี ให้ถูกต้องตามหลัก ?
วิสัยนา บาลีและคำแปลใน พระธัมมสังคณี

กุสลา ฐมฺมา

ธรรมคือจิตและเจตสิกที่เป็นกุศล มีอยู่

อกุสลา ฐมฺมา

ธรรมคือจิตและเจตสิกที่อกุศล มีอยู่

อพยวกตา ฐมฺมา

ธรรมคือจิตและเจตสิก รูปและนิพพานที่
เป็นอพยวกตา มีอยู่

กตเม ฐมฺมา กุสลา

ธรรมคือจิตและเจตสิกเหล่าไหนที่เป็นกุศล
มีอยู่

ยสฺมึ สมฺเย กามาวจรํ กุสลํ จิตฺตํ

ในสมัยใด จิตเป็นกามาวจรกุศล

อุปฺปนฺนํ โหติ โสมนสฺสสหคํ ญาณ-
สมฺปยุตฺตํ

สหคตด้วยเวทนาเป็นญาณสัมปยุตต ย่อม
บังเกิดขึ้น

รูปารมฺมณํ वा สทฺฑทารมฺมณํ वा

ปรารภแม้ซึ่งอารมณ์อย่างใด ๆ จะเป็นรูปา-
รณ คือสิ่งต่าง ๆ ก็ตาม สัตถารมณคือเสียง
ต่าง ๆ ก็ตาม

กนฺธารมฺมณํ वा

คันธารมณคือกลิ่นต่าง ๆ ก็ตาม

รสารมฺมณํ वा

รสารมณคือรสต่าง ๆ ก็ตาม

โผฏฺฐพฺพารมฺมณํ वा

โผฏฐัพพารมณคือเย็น ร้อน อ่อน แข็ง
ก็ตาม

ธัมมามมณั วา

ยัม ยัม วา ปนารุก

ตสฺมี สมเย

ผสฺโส โหติ

อวิกฺเขโป โหติ

เย วา ปน ตสฺมี สมเย

อณฺเวยปี อตฺถิ ปฏิจฺจสมฺบุตฺตนา อรูปโน

อิเม ธมฺมา กุสลา ฯ

ธัมมามมณัคือปสาทรูป สุขุมรูป

จิต เจตสิก นิพพาน บัญญัติก็ตาม

ในสมัยนั้น

ผัสสเจตสิกจึงเกิดมี (เกิดขึ้นปรารภอารมณ์
อย่างนั้น ๆ)

ความไม่พึงชานคือ เอกัคคตาเจตสิกจึงมี
(เกิดขึ้นปรารภอารมณ์อย่างนั้น ๆ)

แต่อีกอย่างหนึ่ง ธรรมเหล่านี้

เป็นอนุรูปธรรม แม้เหล่าอื่นอาศัยจิตบังเกิด
ขึ้นมีอยู่

ในสมัยนั้น ธรรมคือจิต เจตสิกเหล่านี้ที่
เป็นกุศล ฯ

๒. ปุจฉา ให้แสดง นิทานกถา โดยพิสดาร ?

วิสัยนา แสดงว่า “ตโต ยมกปาฏิหาริย วสานเ ภควา จินฺตเตสิ อติตพุทฺธา
ปาฏิหาริยํ กตฺวา กตฺถ นฺ จ วัสดุํ อุปคณฺธิสฺสุติ อาวชฺเชนฺตุ ตาวตฺธิเสติ อทฺทส
อิทานิ มยา คนฺตุํ ตตฺถ คนฺตฺวา มาตฺตปจฺจุการตฺถาย สตฺตปฺรณานิธมฺมเทสนตฺถาย
วฏฺฏตฺตี”

ดำเนินความในพระธัมมสังคณีปกรณ์พอเป็นเครื่องประดับสติปัญญา เป็นธัม-
มัสสวณานุตรียนิสงส์โดยสังเขปนี้ มีใจความดังต่อไปนี้ว่า ภควา สมเด็จพระผู้มีพระ-
ภาคเมื่อพระองค์ทรงกระทำพระยมกปาฏิหาริย ทรมาน เดียถียนิครนถ์กัณภายในไม้คันทา
พฤษภสำเร็จแล้ว ลำดับนั้นจึงทรงดำริว่า อติตพุทฺธา พระพุทธเจ้าทั้งหลายในอดีตกาล
ทรงกระทำพระยมกปาฏิหาริยแล้ว ในพรรษาคับ ๗ นั้น เสด็จจำพรรษาในประเทศที่
ไหน ก็ทราบว่าจะเสด็จจำพรรษาในดาวดึงส์พิภพ เหตุว่าทรงปรารภเพื่อจะสนองพระคุณ
ของสมเด็จพระชนนี ตรัสเทศนาพระอภิธรรม ๗ พระคัมภีร์ สิ้นไตรมาสก็จบพระสัตต-
ปกรณภิธรรม ทรงพิจารณาเห็นซึ่งพระพุทธประเพณีดังนี้แล้ว จึงทรงพระดำริสืบไปว่า

พระมารดาของพระตถาคตนี้ มีพระคุณอุปการและความรักใคร่ในพระตถาคตนี้มาก ได้ตั้งความปรารถนามา แต่ในพระพุทธศาสนาแห่งสมเด็จพระบรมโลกนาถ อันทรงพระนามว่า วิปัสสิสัมมาสัมพุทธเจ้า จนตราบเท่าถึงกาลประมาณได้แสนกัป ได้เป็นพระมารดาของพระตถาคตในการบัดนี้ ควรแล้วที่ตถาคตจะไปดาวดึงส์พิภพ ตรัสเทศนาซึ่งพระอภิธรรมทั้ง ๗ พระคัมภีร์ สอนองพระคุณ ทรงดำริฉะนั้นแล้วก็เสด็จอุฎฐาการจากพระบวรอาสน์ เทพยดาและมนุษย์ทั้งหลายก็พากันถวายอภิवाทด้วยความเคารพ คอยดูสมเด็จพระบรมครูเจ้าอยู่พร้อมเพรียงกัน ทกขิณปาที อุกุขปีตุวา สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยกพระบาทเบื้องขวาเหยียบบนเหยื่ออดเขายุกันธบรรพต พระบาทกำรบ ๓ ถึงดาวดึงส์พิภพ อันเป็นที่สถิตแห่งสมเด็จพระอมรินทรราชา นามมรรคาที่เสด็จพระพุทธลีลาสดับแต่มนุษย์ไปถึงดาวดึงส์พิภพได้หกหมื่นแปดพันโยชน์โดยประมาณ ครั้นเสด็จถึงดาวดึงส์พิภพแล้ว ก็ทรงประทับเหนือบัลลังก์มณฑลศีลาอาสน์มีเทวราชร้องประกาศแก่หมู่เทวดาทั้งหลายว่า มาริสา ดูกรทั้งหลายผู้เป็นสหายเห็นปานดังเรา นิกขมถ จงได้เข้า จงออกมาเกิด บัดนี้ สมเด็จพระพุทธเจ้าเสด็จขึ้นมาโปรดถึงพิภพของเราแล้ว เป็นบุญลภอันล้ำเลิศประเสริฐของเราทั้งหลายหาที่จะเปรียบมิได้ เราจะพากันไปฟังพระธรรมเทศนาตถกุตสู วณิ สุตวา เทพบุตรและเทพธิดาทั้งหลายนั้น ครั้นได้ฟังท้าวสหกันย์นเทวราชตรัสประกาศดังนั้น เทพยดาทั้งหลายก็พากันออกจากทิพยวิมาน ทรงถ่อซึ่งชะบองทองเต็มไปด้วยบุบผชาติและของหอมเครื่องอบรมบรรดาเป็นทิพย์สักการ มาสู่ที่เฝ้าแห่งท้าวหมัฆวานพากันไปสู่สำนักแห่งสมเด็จพระบรมศาสดา กระทำสักการบูชาแล้วนั่งอยู่ในที่อันสมควรแก่ตนตามลำดับ

อญญปี เทวา ฝ่ายเทพยดาเจ้าทั้งหลายอื่นในหมื่นจักรวาล ต่างก็ถ่อซึ่งเครื่องทิพย์สักการมาสู่มงคลจักรวาล อันเป็นที่เทพยดาสมาคมประชุมกันกระทำสักการบูชาแด่องค์สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ถวายนมัสการแล้วนั่ง ณ ที่อันสมควรเป็นลำดับๆ เทพยดาทั้งหลายนิรมิตกายให้เล็กเท่าอนุปรมาณู แต่ที่เท่าปลายขนทรายจามรีอยู่ใต้สีบองค์บ้าง ยี่สิบองค์บ้าง ตราบเท่าถึงแสนองค์ก็มี สันนิปติตานี เทวานี เมื่อเทพเจ้าทั้งหลายมีสมเด็จพระอมรินทรเทวราชเป็นประธาน มาประชุมกัน ณ ครั่งหน พระผู้ทรง

พระภาคเจ้ามิได้ตรัสพระธรรมเทศนา ทอดพระเนตรแลดูมิได้เห็นพระพุทธรูปนี้เสด็จมา
ในที่นั้น จึงมีพระพุทธรูปภาควัฒนสมเด็จจอมรินทรเทวราชว่า มหาราช ดุกรบพิตร
พระราชสมภารเจ้าเป็นผู้ใหญ่กว่าเทพยดา ดังพระตถาคตถาม พระสิริมหามายาอันเป็น
พุทธรูปนี้ของพระตถาคตมิได้เสด็จมาและหรือประการไร ท้าวสหกันย์ได้สดับพระพุท
ธำรัสก็ทราบว่สมเด็จพระทศพลเสด็จมาครั้งนี้ มีพระประสงค์จะตรัสพระธรรมเทศนา
โปรดพระชนนีให้ได้ตรัสรู้พระอริยมรรคอริยผล จึงได้เสด็จมาและตรัสถามถึงพระสิริ
มหามายาเจ้า ฉะนี้ จึงเสด็จไปสู่พิภพดุสิตอันเป็นที่อยู่ของพระสิริมหามายา ถึงแล้วถวาย
อภิวัณท์โดยเคารพ ทูลว่า ข้าแต่พระสิริมหามายาเจ้าผู้เจริญด้วยสิริสวัสดิ์ บัดนี้ สมเด็จ
พระพุทธรูปองค์เสด็จมาพิภพแห่งข้าพระบาท ประทับ ณ บันฑกัมพลศิลาอาสน์ ภายใต้
ไม้ปาริฉัตตกพฤกษชาติ ทรงประทับคอยทำเพื่อจะตรัสพระธรรมเทศนา ขอเชิญเสด็จ
ไปเฝ้าโดยเร็วเถิด

พระสิริมหามายาเจ้าได้ทรงฟังดังนั้นก็ทรงพระโสมนัสส์ จึงตรัสถามว่า เทวีนุท
ตากรท้าววรปานิผู้เป็นใหญ่กว่าอมรคณานิกรทั้งหลาย ก็ทิสโ หุตวา พระบรมโอรสา
ธิราชของเรานั้น ทรงพระสิริรูปโฉมเป็นประการไร พุรหมเวโส พระโอรสแห่งเรานั้น
มีเพศเหมือนพรหม หรือมีเพศเป็นประการไร มธุรสทุโท พระบวรโอรสแห่งเรานั้น
มีพระสรุสำเนียงไพเราะเห็นปานไร ทรงพระภูษาสิ่งไร ก็ อาภา มีพระรัศมีเห็นปานไร
ท่านได้เห็นประการไรจงบอกแก่เราให้แจ้ง

ท้าวสักรินทรเทวราชได้ฟังพระสิริมหามายาเทวบุตรถาม ทูลว่าอันพระรูปพระ
โฉมแห่งสมเด็จพระผู้ทรงพระภาคนั้น หาบุคคลจะกล่าวได้ว่ามีดีนั้นมิได้มี อุปปฏิปกุคโค
พระบวรโอรสของพระองค์นั้น หาผู้ใดผู้หนึ่งจะเปรียบมิได้ทั้งสามภพ พระสิริราพพ
ประดับด้วยอัสติยานุพยุชนะและพระมหาบุริสลักษณะทั้งสามสิบสองประการ มีพระ
รัศมีสร้านอกจากพระบวรกายหกประการ มธุรสทุโท มีพระสรุสำเนียงกอบปรด้วยองค์
แปดประการ ไพเราะหาผู้จะเสมอมิได้ พระสิริมหามายาเทวบุตร ได้ทรงฟังก็กอบปรด้วย
โสมนัสส์ว่า อาตมะเกิดในโลกนี้ ชื่อว่ามีดีมีใครเสมอด้วยได้เป็นพระพุทธรูปมารดา

นักปราชญ์พึงสันนิษฐานว่า พระพุทธมารดานั้น จับเดิมแต่ดับเบญจขันธ์จากมนุษย์ ก็ได้ขึ้นไปบังเกิดเป็นเทพบุตรในชั้นดุสิตพิภพ มีนางเทพอัปสรเป็นบริวาร แต่จะได้ยินดีในที่จะเสพเบญจกามคุณกับนางฟ้าหามิได้ เป็นวิสัยเป็นธรรมดาแห่งพระพุทธชนนี ถ้าแหละว่าจะบังเกิดเป็นเทพนารี เทพดาทั้งหลายที่ใดเห็นพระรูปจะมีความยินดีด้วยว่าทรงพระสิริรูปหาเทพบุตรเทพธิดาองค์ใดจะเปรียบเสมอมิได้ ถ้าเทพบุตรองค์ใดมีจิตต์รักใคร่คิจะเสพซึ่งอสังขารกรรม เทพบุตรองค์นั้นชื่อว่าประทุษร้ายแด่สมเด็จพระบรมศาสดา เป็นเหตุจะยังตนให้ไปตกในนिरยาบาย เหตุฉนั้น นักปราชญ์ทั้งหลายพึงรู้ว่า พระพุทธมารดาในปัจจุบันภพชาติหนึ่ง ครั้นดับเบญจขันธ์จากชาติหนึ่ง แล้วก็ได้ขึ้นไปบังเกิดในชั้นดุสิตเบื้องหน้า แต่จิตต์ก็บังเกิดเป็นเทพบุตร เพื่อจะป้องกันเสียซึ่งโทษมิให้บังเกิดแก่เทพบุตรทั้งหลายอันจะคิดประทุษร้ายด้วยสามารถแห่งราคะตัณหา

เมื่อพระสิริมหายาเทวบุตร ได้ทรงฟังสมเด็จพระอมรินทรเทพราชตรัสสรรเสริญพระพุทธคุณของสมเด็จพระบรมศาสดา ตูริตตริตา ก็ถ้วน ๆ ทรงทักท้วง ขวนเทพอัปสรก็ลาลงจากดุสิตพิมาน มีท้าวหม่อมวานเชิญเสด็จมาในเบื้องหน้า ไปสู่สำนักแห่งสมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อทอดพระเนตรเห็นองค์พระพิชิตมาร ก็ยิ่งทรงพระปรีดาภิรมย์ชมพระรูปพระโฉม จณลิมอาลัยในดุสิตพิมาน ชมพลางทางเศร้าโศกเสียพระทัยว่า อาตมะนี้เป็นคนบุญน้อย ประสูตพระพุทธเจ้าอันเป็นพระบวรโอรสแล้วเจ็ดวันเท่านั้น ก็ต้องดับเบญจขันธ์ มิได้เห็นพระบวรโอรสอันทรงบุญญาภิหาร เสวยซึ่งฆราวาสสมบัติ ตราบเท่าได้ตรัสเป็นอัครบรมโลกุตตมาจารย์ กำหนดกาลช้านานถึงเพียงนี้ จึงได้มาพบสมเด็จพระบวรโอรสพระสิริมหายาเทวบุตรทรงพระกรแสงกำสรด แล้วก็ทรงพระสรวลว่า อาตมะนี้ไม่ควรจะปริทวนการ เหตุว่าบุคคลอันเกิดมาในวัฏฏสงสาร จะได้เป็นพระพุทธมารดาองค์อาตมะนี้ได้ด้วยยาก ด้วยว่ากลับเป็นอันมากพระพุทธเจ้าจึงได้มาตรัสแต่ละพระองค์ พระพุทธมารดาก็มีแต่พระองค์เดียวจะได้มีถึงสองพระองค์ หามิได้ อาตมะก็ได้เป็นพระพุทธมารดา.

ตถัมมิ ขณ ในขณะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดา จึงเหยียดพระหัตถ์เบื้องขวา ตรัสเรียกพระสิริมหายาเทวบุตรอันเป็นพระพุทธชนนีว่า เอहि เอहि พระพุทธมารดา

จึงมาที่นี้ ๆ จะทอดพระเนตรดูไปใย ซึ่งสระอินทรีรูปโหมอันเป็นอนิจจัง พระสิริ-
มหายาได้ทรงฟังก็เสด็จเข้ามาใกล้ เป็นประธานแห่งหมู่เทพดาทั้งหลาย พระพุทธองค์
จึงโปรดประทานพระสัทธรรมเทศนา ซึ่งพระสัตตปรภคณาภิธรรมท่งเจ็ดพระคัมภีร์ มี
พระธัมมสังคณีเป็นต้นไป.

อภิธัมมโมติ วุจฺจติ พระปิฎกนี้ ชื่อว่าอภิธรรมปิฎกนั้น อาศัยเหตุว่าเป็นธรรม
อันยิ่ง เป็นธรรมอันพิเศษ เป็นธรรมอันลึกละเอียดยิ่งกว่าธรรมทั้งปวง เหมือนฉัตรอัน
ยิ่งและฉัตรอันใหญ่ ประเสริฐกว่าฉัตรทั้งหลาย อภัย หิ อภิสทฺโท แท้จริง อภิสทฺทนีย่อ
ปรากฏในอรรถทั้งหลายคือแปลว่า เจริญ ประเสริฐ ยิ่ง ธรรมนั้นแปลว่า ทรงสัตว์ไว้ให้
ไปสู่สวรรค์และนิพพาน อภิสทฺทกับธรรมศัพท์ประมวลเข้าด้วยกันเป็นอภิธรรม แปลว่า
ธรรมอันเจริญ ธรรมอันประเสริฐ ธรรมอันยิ่ง อภิธรรมปิฎกนี้ เป็นปิฎกอันเจริญ อัน
ประเสริฐอันยิ่งกว่าพระวินัยปิฎกและพระสุตตันตปิฎก ด้วยสามารถมีอรรถอันลึกล้ำคัมภีร์
ภาพ แต่การที่จะยังสัตว์ให้ประกอบในทางสวรรค์และทางพระนิพพานนั้นมิได้ต่างกัน
เหตุว่าพระพุทธเจ้าตรัสเทศนาในโอวาทปาติโมกข์ว่า กิจฺฉิ สทฺธมฺมสุตฺตานิ พระ
สัทธรรมยากที่จะได้ฟัง บุคคลผู้ใดได้ฟังพระสัทธรรมเทศนาในพระพุทธศาสนาแห่ง
พระพุทธเจ้าแล้วผู้นั้นมิได้ไปสู่ทุกคติสิ้นแสนกัลป์ ซึ่งตรัสดังนั้นจะได้ตรัสเฉพาะพระสูตร
และพระปรมัตถ์และพระวินัยหามิได้ โดยที่สุด แต่พระบาลีมิได้มีเนื้อความว่าอย่างไร
แต่มีจิตต์เลื่อมใสในกระแสพระพุทธญาณก็มิได้ไปทุกคติได้แสนกัลป์เหมือนกัน

ธมฺมสํกคฺคปิฎกเน สมเด็จพระบรมโลกุตตมาจารย์ เมื่อโปรดประทานพระ-
ธรรมเทศนาในคัมภีร์พระธัมมสังคณีนั้น แจกออกเป็นกัณฑ์สี่กัณฑ์ คือ จิตตวิภัตติกัณฑ์
หนึ่ง รูปวิภัตติกัณฑ์หนึ่ง นิกเขปกัณฑ์หนึ่ง อตัลลทวารกัณฑ์หนึ่ง

จิตตวิภัตติกัณฑ์นั้นคือ แจกออกซึ่งกามาวจรกุศลจิตต์ และวิปากจิตต์ และกิริยา
จิตต์เป็นอาทิ รูปวิภัตติกัณฑ์นั้นคือ แจกออกซึ่งรูปโดยพิสดาร นิกเขปกัณฑ์นั้น คือตั้ง
ไว้โดยมูลเป็นต้น อตัลลทวารกัณฑ์นั้น คือ ประทานพระสัทธรรมเทศนาข้อซึ่งอรุณแล้ว
ตรัสพระธรรมเทศนาแก่ปราชญ์พึงรู้ว่าคัมภีร์พระอภิธัมมสังคณีก่อปรด้วยกัณฑ์สี่กัณฑ์ดัง
วิธานามา ฉะนี้

“ตตฺถ กามาวจรกุสฺสโต อญฺญ กุสฺสวิปากโต โสฬส ฐปาวจรกุสฺสโต
 ปญฺจ อฐปาวจรกุสฺสโต จตฺตารี โลกุตฺตรกุสฺสโต จตฺตารี ฐปาวจรวิปากโต
 ปญฺจ กิริยโต ปญฺจ อฐปาวจรวิปากโต จตฺตารี กิริยโต จตฺตารี โลกุตฺตร-
 วิปากโต จตฺตารี อกุสฺสโต ทวาทส อกุสฺสวิปากโต สตฺต กิริยโต เอกาทสาคี”

วาระนี้จะได้วิชันนาในจิตตวิภัตติกัมม คือกำหนดซึ่งอันแจกออกซึ่งจิตต์ มี
 ใจความว่า

ภควา สมเด็จพระกวันตบพิตรตรัสเทศนาซึ่งแจกออกซึ่งจิตต์นั้น คือแจกออกไป
 โดยกุศลจิตต์เป็นกามาวจรกุสฺสแปด กุสฺสวิบากสิบหก ฐปาวจรกุสฺสห้า อฐปาวจรกุสฺสสี่
 โลกุตฺตรกุสฺสสี่ ฐปาวจรกุสฺสวิบากห้า กิริยาจิตต์ห้า อฐปาวจรวิบากสี่ กิริยาจิตต์สี่
 โลกุตฺตรวิบากสี่ อกุสฺสจิตต์สิบสอง อกุสฺสวิบากเจ็ด กิริยาจิตต์สิบเอ็ด

๓. ปุจฉา ให้แสดง กามาวจรกุสฺสแปด โดยพิสดาร ?

วิชันนา แสดงว่าจิตต์อันใดเป็นไปในกามาวจรภพ จิตต์นั้นชื่อว่ากามาวจรจิตต์
 บัณฑิตทั้งหลายพึงรู้ในจิตต์ทั้งหลาย อันเป็นฐปาวจรและอฐปาวจรนั้น ดุจณัยที่แสดงใน
 จิตต์อันเป็นกามาวจร

ในกามาวจรกุสฺสจิตต์นั้น สมเด็จพระกวันตบพิตรประทานพระสัทธรรมเทศนา
 เป็นกเลฏคามยตาปุจฉาว่า ปิตเม ฐมา ธรรมทั้งหลายเหล่าใด หมู่ใด พวกใด จัดเป็น
 กุสฺล ตรัสปฏาณะนั้นแล้ว ตรัสวิชันนาด้วยพระองค์ว่า ยสฺมี สมเย ในสมัยกาลใด
 กามาวจรจิตต์ เป็นกามาวจรกุสฺสจิตต์สหรัคตด้วยโสมนัส เป็นญาณสัมปยุตต์ คือ กอปร
 ด้วยญาณ บังเกิดกามาวจรกุสฺสจิตต์นั้น รูปารมฺมณํ ภาวํที่มีรูปเป็นอารมณ์ คือมี
 รูปเป็นที่ยึดหน่วง ภาวํที่มีเสียงเป็นอารมณ์ ภาวํที่มีกลิ่นเป็นอารมณ์ ภาวํที่มีรสเป็น
 อารมณ์ ภาวํที่มีสัมผัสเป็นอารมณ์ ภาวํที่มีสิ่งอันจะพึงรู้ด้วยใจเป็นอารมณ์ ยิ ยํ ภาวํ
 ปนารพฺก ปรรกซึ่งสิ่งใด ๆ กิตฺติ เป็นอารมณ์ ฝสฺส คือกิริยาที่ถูกต้องซึ่งอารมณ์และ
 มีผัสสรานแห่งจิตต์บังเกิดมีอย่างนั้นแล ชื่อว่ากามาวจรกุสฺสจิตต์ในสมัยกาลนั้น

มีคำอธิบายว่า กามาวจรกุสฺสจิตต์นั้น ชื่อว่ากามาวจร เหตุว่าจิตต์นั้นเพียวอยู่
 ในกามภพ ในกามภูมิ ชื่อว่ากุสฺสนั้น เหตุว่าตัดเสียได้ กำจัดเสียได้ ซึ่งธรรมอันเป็น

บาปหยาบช้าลามก คือสิ่งอันจะยังสัตว์ให้ถึงซึ่งนรก เปรตวิสัย อสุรกาย และเตียรณาน
กำเนิด

อีกประการหนึ่ง ธรรมชื่อว่ากุศลนั้น เหตุว่ายังบาปให้หวนไหว กุศลศัพท์นั้น
พระอัฐฐกถาจารย์เจ้ากล่าวไว้โดยนัยเป็นอันมากต่าง ๆ กัน กุศลศัพท์นั้น แปลว่าหาโรค
มิได้ก็มี บางทีแปลว่ามีได้มีโทษ คือ ว่ามีคุณก็ว่า กุศลและภาวะที่บุคคลฉลาดก็ชื่อว่า
กุศลเป็นอาทิ กุศลศัพท์ซึ่งแปลว่าหาโรคมิได้นั้น พระอาจารย์เจ้าแสดงโดยอุปมาว่า
รูปกายเอนาตุเร ครั้นว่ารูปกายมิได้ร่อนร่นกระวนกระวายไปด้วยความป่วยไข้และมี
ได้มีโรคพยาธินั้น ชื่อว่ากุศลจิตนั้นใด จิตต์ที่จิตเป็นกุศล ชื่อว่ากุศลจิตต์นั้น เหตุว่ามีได้
ร่อนร่นด้วยกิเลส และมีได้เป็นโรคพยาธิ คือกิเลสเป็นอุปไมยฉนั้นนั้น กุศลศัพท์ซึ่ง
แปลว่าหาโทษมิได้นั้น เหตุว่ามีได้มีโทษ คือ กิเลส กุศลศัพท์ซึ่งแปลว่าฉลาดนั้น มิใช่
อื่นไกลได้แก่ปัญญา กุศลศัพท์ซึ่งแปลว่าหาโรคมิได้ ไม่มีความไข้ และภาวะฉลาดนั้น
พระอาจารย์เจ้าแสดงปริยายในชาดก คำอันแสดงซึ่งกุศลศัพท์ในชาดก และพาหิรสุต
อันเป็นภายนอกก็ดี และมีในพระอภิธรรมปริยายก็ดี ย่อมได้ในกุศลจิตต์นั้นสิ้น แต่กุศล
ศัพท์ในคัมภีร์พระอภิธรรมนี้ประสงค์ซึ่งกุศลจิตต์ จิตต์ตัดบาปธรรม กิริยาที่จะตัดบาป
ธรรมนั้น เฉพาะมีแต่ในวิสัยแห่งพระอรหันต์นั้นแล จึงจะมีได้ขาดบริบูรณ์เต็มอยู่เป็น
นิตยได้ อันวิสัยแห่งปุถุชนนี้ถ้าแหละบาปธรรมสิ่งใดมีละเสียได้เป็นแต่ละครั้ง ๆ ก็ชื่อ
ว่ากุศลจิตต์บังเกิด อนวชชุตฺตวิปากถกฤษณ กุศลนั้นมีสภาวะหาโทษมิได้ และสำเร็จผล
นำมาซึ่งความสุขเป็นที่กำหนด

อธิบายว่า กรรมอันใด คือ บุคคลกระทำด้วยกาย กล่าวด้วยวาจา คิดด้วยน้ำใจ
หาโทษมิได้ การที่กระทำนั้นแล ชื่อว่ากุศลกำหนดว่ากุศล กุศลนั้นมีก่าจัดซึ่งอกุศล
เป็นกิจ มียังจิตต์ให้ผ่องใสเป็นผล มีโยนิโสมนสิการ คือ กำหนดในใจโดยแยบคาย
อุปายปัญญาเป็นเหตุไกล คำที่ว่ากามาจรจิตต์สพรหตเป็นไปกับด้วยโสมนัสสนั้น คือ
จิตต์กระทำซึ่งรูปเป็นอารมณ์ ย่อมนิยมซึ่งรูปอันเป็นที่รักที่ชอบใจ เป็นที่ปรารถนาจึง
บังเกิดขึ้น

มีคำปฐกษาว่า เอติ โภกสฺส วตฺถุ กิอฺฐฐารมณฺ คฺคิ อารมณฺอันเป็นที่ปรารภนา
 ชื่อว่าเป็นทิวตฤเป็นที่เกิดแห่งโลกมิใช่หรือ จิตต์นี้เป็นที่เกิดแห่งโลก อย่างไรจึงจะจัดเป็น
 กุศลจิตต์ได้เล่า มีคำวิสัชนาว่า จิตต์สหรคตด้วยโสมนัสส์จัดเป็นกุศลจิตต์นั้น เหตุว่านิยม
 ซึ่งจิตต์อันคิดยินดีในราคะ คือ คิดว่าอาตมะได้กระทำกองการกุศลไว้ แต่ความโสมนัสส์
 นี้มีแล้วก็จะเป็นเหตุจะให้กระทำอยู่เนื่อง ๆ เป็นเหตุจะให้มัวเฝ้าพิจารณาพิจารณาโดยอุบาย
 ปัญญา สทฺธาพหุโลกา สภาวะบุคคลจะมีศรัทธาก็อาศัยแต่ความโสมนัสส์เหตุตั้งนั้น
 จิตต์ที่สหรคตกับโสมนัสส์เป็นกุศลจิตต์ บุคคลที่มีศรัทธามากนั้น ครั้นเห็นผู้อื่นกระทำ
 การกุศลก็จะมีจิตต์พลอยโสมนัสส์นี้ก่อนโมทนา

อีกประการหนึ่ง คิดว่าอาตมะจะกระทำดังนี้บ้าง บางทีเห็นพระพุทธรูปที่เขา
 สร้างไว้ ได้ฟังเสียงแสดงธรรม อันท่านผู้อื่นให้มีพระสัทธรรมเทศนา ได้สดุดมของ
 หอมคือ สักการบูชา และลืมนิเสธอนท่านผู้อื่นกระทำทาน ตนไปช่วยกระทำได้สัมผัส
 ถูกต้องซึ่งเครื่องสัมผัส ก็มีจิตต์สหรคตด้วยโสมนัสส์นี้ก็นิยต์ว่า อาตมะจะกระทำซึ่งกอง
 การกุศลอย่างนี้ภายหลังก็กระทำบ้าง แท้จริง เหตุทั้งหลายมีศรัทธาเป็นต้นนี้ ย่อมเป็น
 เหตุในภาวะนี้ ที่ว่ามีจิตต์สหรคตด้วยโสมนัสส์ อธิบายว่า บุคคลมีศรัทธามากจึงมีจิตต์
 กอปรด้วยโสมนัสส์ อธิฐฐารมณญุตฺ ตถาคตฺ รูปํ ทิสฺวา เบื้องว่าคนทั้งหลายเป็น
 มิจฉาทิฏฐินั้น แม้ว่าได้เห็นพระรูปแห่งพระพุทธรเจ้าอันเป็นอารมณ์เป็นที่ปรารภนาแห่ง
 นักปราชญ์ จะได้มีความชื่นชมโสมนัสส์บังเกิดก็หามิได้ คนทั้งหลายซึ่งเป็นมิจฉาทิฏฐิ
 นั้น ย่อมมิได้เห็นซึ่งอานิสสในความบังเกิดแห่งกุศล เมื่อเห็นคนทั้งหลายเข้าชักชวน
 กันกระทำกองการกุศลเป็นต้นว่าให้ทาน รักษาศีล เจริญเมตตาภาวนา จะได้มีความยินดี
 ปรีดาชื่นชมก็หามิได้ มีแต่ประกอบด้วยความถุษาว่า ออ อติมานกาย บุคคลผู้นี้
 กระทำอาการเปรียบปานประดุจดั่งว่าข่มขี้ ผู้อื่นให้ตกต่ำเหตุว่าจะให้นับถือตน อันบุคคล
 เป็นมิจฉาทิฏฐิทั้งหลายนั้น เห็นผู้อื่นกระทำการกุศลจะได้มีจิตต์โสมนัสส์หามิได้ ได้เห็น
 รูปพระปฏิมากรได้ฟังเสียงแสดงธรรมเทศนา ได้เห็นพระภิกษุสงฆ์ จะได้มีความโสมนัสส์
 หามิได้ จิตต์สหรคตด้วยโสมนัสส์เฉพาะมีในวิสัยแห่งบุคคลอันมีศรัทธามากเป็นสัมมา-

ทิฐิ เหตุดังนี้ จิตต์สหระคด้วยโสมนัสส์จึงจัดเข้าในกามาวจรกุศล เหตุว่าบุคคลทั้งหลาย มีศรัทธามากนั้น ย่อมเห็นซึ่งอานิสงส์ในภาวะแห่งบุคคลเป็นสัมมาทิฐิ

นักปราชญ์พึงรู้ว่า ภาวะแห่งจิตต์กอบปรด้วยโสมนัสส์ จัดเข้าในกามาวจรกุศล จะได้สงเคราะห์เข้าในวัตถุที่เกิดแห่งโลกหามิได้ เพราะว่าโลกนั้นมีได้ชั้นชมในสมบัติ แห่งผู้ใด มีแต่จะรักใคร่ปรารภนาในสมบัติแห่งผู้อื่น คิดแต่จะให้ได้มาเป็นของแห่งตน จะได้จัดเข้าในกุศลจิตต์หามิได้ ภาวะแห่งจิตต์สหระคด้วยโสมนัสส์นั้น นักปราชญ์ทั้งหลายพึงรู้ว่า เป็นเหตุจะให้เจริญพทุธานุสสติ ธัมมานุสสติ สังขยานุสสติ ลีลาณุสสติ จาคานุสสติ เทวตานุสสติ อูปสมานุสสติคือ ดำริระลึกเนื่องๆ ซึ่งคุณแห่งพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ สील ทานการบริจาค เทวตา และนิพพาน

บุคคลมากไปด้วยศรัทธาอัน ประกอบด้วยเหตุสี่ประการ คือจะเว้นด้วยบุคคล อันเป็นพาลหนึ่ง เสพซึ่งบุคคลอันเป็นนักปราชญ์หนึ่ง พิจารณาซึ่งพระสูตรอันนำมาซึ่ง ความเลื่อมใสหนึ่ง และนำจิตต์อันหยั่งลงในทานเป็นอาทิ เห็นว่าทานจะเป็นสะเบียง เครื่องบริโภคไปในปราปรภพเบื้องหน้าหนึ่ง

ศรัทธาสัมปยุตตจิตต์นั้น คือ จิตต์อันประกอบด้วยปัญญาเป็นสัมมาทิฐิ คือ ปัญญาอันเห็นกัมมัสสกตาญาณว่า สัตว์อันบังเกิดมาในสังสารวัฏฏ์นี้มีกรรมเป็นของๆ ตน มีการกุศลไถ่ก่อสร้างได้สั่งสมไว้กุศลก็ให้ผลกอบปรด้วยสมบัติบริบูรณ์เป็นอันดี ที่ มิได้กระทำการกุศล ออกุศลก็ให้ผลกอบปรด้วยโทษ นำทุกข์มาให้แก่ตน บุคคลกอบ ปรด้วยปัญญานั้น ย่อมพิจารณาเห็นซึ่งบาปบุญคุณและโทษประโยชน์และมิใช่ประโยชน์ ชื่อว่าตั้งอยู่ไกลจากกิเลส เหตุว่ามีปัญญาอย่างนี้ แล้วจะปรารภนาพระนิพพานอันเป็นที่ สันทุกข์ เป็นเอกนัตถบรมสุข คือ เป็นสุขส่วนเดียว มิได้เจือด้วยทุกข์ในปราปรภพเบื้อง หน้า ในกาลเมื่อมีบุพพวาสนาควรจะสำเร็จเหตุบรมลปนิธาน เหตุดังนี้ จึงว่าบุคคล อันกอบปรด้วยปัญญาชื่อว่าตั้งอยู่ในที่ไกลจากกิเลส เหตุดังนี้ จิตต์อันสัมปยุตต์ด้วยปัญญา พระผู้ทรงพระภาคจึงมีพระพุทธปฏิภาตรัสจัดในจิตต์เป็นกุศลจิตต์

อธิบายว่า โย หิ ปเรตํ เทเสติ บุคคลผู้ใดแสดงพระสัทธรรมเทศนาแก่ บุคคลทั้งหลายอื่น และยังบุคคลผู้อื่นให้นักศึกษาศิลปศาสตรวิวิชาการ บรรดาเป็น

วิชาศิลปศาสตร์ปราศจากโทษ ยังพระภิกษุสงฆ์และสามเณร อุบาสกและอุบาสิกอัน
 ก่อปรด้วยบุพพาวสนา มีปัญญาทรงจำ ปัญญาอันว่องไว ให้เล่าเรียนพระธรรมจำไว้ได้
 เป็นธรรมกถึกแสดงธรรมเทศนาได้ เหตุเห็นว่าอาตมะจะได้เป็นคนมีปัญญาในเบื้องหน้า
 แล้วตั้งปณิธานปรารถนาและบำเพ็ญทานมีประการต่าง ๆ ตสุต กุสดี กุศลแห่งบุคคล
 ผู้นั้นเห็นปานดังนี้ เมื่อบังเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้นั้นก็ชื่อว่ากุศลจิตต์เป็นญาณสัมปยุตต์
 บุคคลมีกุศลจิตต์เป็นญาณ สัมปยุตต์ย่อมจะได้สติ ครั้นได้สติบังเกิดขึ้นแล้ว ก็จะมีสติ
 มิได้หลงแล้ว ถ้ามีบุพพาวสนาแก่กล้า ก็จะได้สำเร็จความปรารถนา คือ ได้มรรคและ
 ผลธรรมวิเศษในชาตินั้น ถ้ามิได้สำเร็จมรรคผลในชาตินั้น เหตุว่ามีความปรารถนามิได้
 ครบปณิธาน ถ้าดับเบญจสังขารก็จะได้ขึ้นไปบังเกิดในสวรรค์ อาศัยซึ่งเหตุอันบังเกิด
 ดังนี้นั้น กุศลจิตต์นั้นจึงจัดเข้าในจิตต์เป็นญาณสัมปยุตต์

อีกประการหนึ่ง กุศลเมื่อบังเกิดแก่บุคคลทั้งหลายที่มีสตินทรีย์ วิริยินทรีย์
 สัทธินทรีย์ ปัญญินทรีย์ อันแก่กล้า ก็ชื่อว่ากุศลจิตต์เป็นญาณสัมปยุตต์บังเกิดกิเลส
 วิขัมภิตา

อีกประการหนึ่ง บุคคลทั้งหลายจำพวกใด กำจัดเสียได้ซึ่งกิเลสและกุศลบังเกิด
 แก่กล้าเหตุอาศัยซึ่งภาวะแห่งชนทั้งหลายนั้น ตั้งอยู่ไกลจากกิเลส จิตต์กุศลนั้นจึงชื่อว่า
 กุศลจิตต์เป็นญาณสัมปยุตต์

บุคคลอันมีจิตต์สหระคด้วยโสมนัสส์เป็นญาณสัมปยุตต์นั้น จึงอาจระทำการ
 กุศลสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ เหตุดังนี้ จิตต์อันสหระคด้วยโสมนัสส์เป็นญาณสัมปยุตต์นั้น จึง
 มิได้นับเข้าในวัตถุแห่งโลก คือ ที่เกิดแห่งโลกมิได้จัดจิตต์อันสหระคด้วยโสมนัสส์เข้า
 ในฝ่ายกุศล นับเข้าในฝ่ายกุศล

จิตต์เป็นกุศลที่เรียกว่าอสังขาริกจิตต์นั้น คือ บุคคลที่คิดอ่านกระทำกุศลเองหา
 อันจะชักชวนมิได้ จิตต์เป็นกุศลซึ่งเรียกว่าสังขาริกจิตต์นั้น คือ จิตต์แบ่งบุคคลอัน
 กระทำการกุศล ต่อมีผู้ชักชวนจึงได้กระทำมิได้กระทำแต่ลำพังความคิดแห่งตน จิตต์
 เป็นกามาวจรกุศลนั้นเป็นอาทิ ดังแสดงมานี้

๔. ปุจฉา ให้แสดง กรมาวจรกุศลจิตต์ ทานมัย มาเป็นแนวปฏิบัติ ?
 วิสัชนา แสดง “ตยิทิ รชนียิ วณณารมมณิ หุตวา อุปปชมานเมว
 ติวิเรน หียเมเน อุปปชชติ ทานมัยิ วา โหติ สัลลมัยิ วา ภาวนามัยิ วาติ.”

วาระนี้จะได้อธิบายในกามาวจรกุศลจิตต์ เป็นโสมนัสสรหคตญาณสัมปยุตต์
 อสังขาริก คือจิตต์เป็นกุศลเป็นไปกับด้วยโสมนัสสก่อปรด้วยปัญญาเป็นเหตุรู้เกิดขึ้นเอง
 หากจะชักชวนให้กระทำมิได้ ตยิทิ กามาวจรกุศลจิตต์อันเป็นโสมนัสสรหคตญาณ
 สัมปยุตต์ต่อสังขาริกนั้น มีสิ่งอันตนพึงยินดีเป็นอารมณ์ เมื่อบังเกิดนั้น ย่อมบังเกิดโดย
 กำหนดสามประการ ทานมัยิ วา คือ จัดเป็นทานมัยประการหนึ่ง สัลลมัยิ วา สัลลมัย
 ประการหนึ่ง ภาวนามัยิ วา ภาวนามัยประการหนึ่ง เป็นสามประการ

มีคำพระอาจารย์เจ้ากล่าวปจฉาว่า ถ้า ทานมัย คำที่ว่ากุศลจิตต์ซึ่งจัดเป็น
 ทานมัยนั้นเป็นประการไร ? มีคำวิสัชนาว่า ถกิตวา บุคคลได้ซึ่งดอกไม้สีเสี้ยว สีเหลือง
 สีแดง สีขาวเป็นต้น และมนสิการกำหนดในใจว่า อาตมะจะให้เป็นทาน คิดดังนี้แล้ว
 นำไปบูชาแด่พระรัตนตรัยในกาลใด การนั้นแลจิตต์เป็นกุศลนั้น ชื่อว่า ทานมัย ตตฺตริท
 วตุถุ พระอาจารย์เจ้าจึงสาธกนิทานมาแสดงไว้ให้เห็นแบบฉบับว่า

กิริ ดั่งได้สดับมา ยังมีพระภิกษุองค์หนึ่ง มีนามปรากฏว่าภคชาคาริกสังฆมิตร
 สวณณขจิต ได้ซึ่งผ้าอันขจิตด้วยสีดังทอง อันตระกูลแห่งทายกถวายด้วยศรัทธา พระ
 ผู้เป็นเจ้าดำริว่า อิทปิ วตุถิ ผ่านสีดังทอง สมควรที่อาตมะจะถวายแด่พระสัมมา-
 สัมพุทธเจ้าอันทรงพระรัศมีดังสีสุวรรณ อันสมควรกันทั้งสองประการ ทานนี้จักได้ชื่อ
 ว่าวรรณทาน พระผู้เป็นเจ้าจึงจัดแจงผูกห้อยยกขึ้นบูชา แต่พระมหาเจดีย์ เอวรูปเป
 กาเล กระทำการกุศลเห็นปานดังนั้น นักปราชญ์พึงรู้ว่าเป็นทานมัย

ยทา ปน ก็ในกาลใด เทยฺยธมฺมิ ถกิตวา ภิกษุได้ซึ่งไทยทานเห็นปาน
 ดังนั้นและดำริว่า อันนี้เป็นวงศ์ประเพณีของเรา เป็นวัตรปฏิบัติของเรา แล้วนำไปบูชา
 แด่พระรัตนตรัย กุศลจิตต์นั้นจัดเป็นสีลมัยในกาลนั้น

ยทา ปน ปุชฺช ถกิตวา ในกาลใด ภิกษุกระทำบูชาซึ่งพระรัตนตรัยด้วยวัตถุ
 เห็นปานดังนั้น และมนสิการกำหนดว่า อยิ นยิ คจฺจนิสฺสตี สิ่งนี้จักถึงซึ่งอันสิ้นไป
 ตั้งไว้ซึ่งขัยและวัยดังนี้ ในกาลใดกุศลจิตต์นั้นจัดเป็นภาวนามัย ในกาลนั้น

รูปารมณฺ์ ติวิธํ กุศลจิตต์ซึ่งมีรูปเป็นอารมณ์ ย่อมมีนัยกำหนดสามประการ คือ ทานมัย สิลมัย ภวานามัย โดยนัยตั้งวิสัยนามาจะน

กุศลจิตต์ซึ่งมีเสียงเป็นอารมณ์ มีกลิ่นเป็นอารมณ์ มีรสเป็นอารมณ์ มีสัมผัสเป็นอารมณ์ ก็มีนัยสามประการ คือ ทานมัย สิลมัย ภวานามัย เหมือนกันกับกุศลจิตต์อันมีรูปเป็นอารมณ์ ตั้งวิสัยนามาแต่หลัง

บุญกิริยาวัตถุเสณ กุสลํ ธมฺมราชา สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอันเป็นเจ้าของธรรม มีพระพุทธานุภาพซึ่งกุศลนั้น ด้วยสามารถแห่งบุญกิริยาวัตถุสิบประการ คือ ทานประการหนึ่ง ศีลประการหนึ่ง เจริญเมตตาภาวนาประการหนึ่ง อปายณะประการหนึ่ง เวชยาวจะประการหนึ่ง ปัตติทานประการหนึ่ง ปัตตานุโมทนาประการหนึ่ง ฐัมมัสสนะประการหนึ่ง ฐัมมเทสนะประการหนึ่ง ทัฏฐชุกฺกกรรมประการหนึ่ง จัดเป็นกุศลจิตต์บังเกิดด้วยสามารถบุญกิริยาวัตถุสิบประการ และสิ่งทั้งสิบประการมีทานเป็นต้นชื่อว่าบุญกิริยาวัตถุ คือว่าเป็นที่ตั้งเป็นที่อยู่แห่งอันกระทำซึ่งบุญ

มีคำพระอัญญาเถระแห่งท่านสูตรว่า ทิพยมานกวิเสณ คำที่เรียกว่าทานนั้น ด้วยสามารถแห่งวัตถุสิ่งของอันจะพึงให้ ก็ที่ว่าทานนั้นเป็นชื่อแห่งไทยธรรม

อีกนัยหนึ่งว่า เจตนาอุปถัมภ์วัตถุ ก็ชื่อว่าทาน คำที่ว่าทานนั้นเป็นชื่อแห่งบริจาคซึ่งสมบัติ

ในฎีกาแห่งสูตรนั้นว่า พัสตฺตํสํไดอํบุคคลให้นั้นแหละเรียกว่า ทาน ทานนั้นได้แก่ให้ซึ่งปัจจัยทั้งสี่

ทานมีสองประการ คือ อามิสทานประการหนึ่ง ธรรมทานประการหนึ่ง อามิสทาน คือ ทานอันเจือด้วยตัณหา มานะ ทิฏฐิ เป็นต้น

อีกประการหนึ่งว่า ทานมีสองประการ คือ สปัปฺริสทานประการหนึ่ง อสปัปฺริสทานประการหนึ่ง สปัปฺริสทานนั้น คือ ทานแห่งบุคคลอันร่าจกายวาจาจิตต์ คือให้ด้วยมือของตนเองเป็นต้น อปวิญฺญํ เทหิ อสปัปฺริสทานนั้น คือ ทานของบุคคลมิได้ร่าจกายวาจาเมื่อให้ทานนั้น ทั้งให้ โยนให้ มิได้ให้ด้วยมือของตน และมีได้เคารพในบุคคล มิได้เคารพในทาน เห็นท่านผู้อ่อนกระทำก็กระทำบ้าง กระทำเพื่อจะให้ชื่อลือชา มิได้

ปรารถนาผล อันนี้ชื่อว่าอัสปรีสทาน เป็นทานของบุคคลเป็นอัสปรีษกระทำ ผลแห่งทานนั้นก็มิใช่แต่มีได้เป็นอัจฉรย์ เหมือนกับทานแห่งพระเจ้าปายาสีบรมกษัตริย์ พระองค์เสียสละทรัพย์บำเพ็ญทาน มีพระกมลกอปรด้วยความสงสัยว่า ผลทานจะมี หรือว่ามีได้มี ก็มิได้ปรากฏ และถวายบิณฑบาตทานก็ให้อุตตรมาณพระกระทำ มิได้ทรงถวายด้วยพระหัตถ์ เหตุมิได้เชื่อ แต่กระทำไปโดยธรรมดา ครั้นสวรรคตแล้ว ผลแห่งบิณฑบาตนั้นก็ให้ปฏิสนธิบังเกิดในชั้นจตุมหาราชิกา

ฝ่ายอุตตรมาณพนัน ครนดับเบญจขันธ์แล้ว ได้ไปบังเกิดในดาวดึงส์พิภพ วัตถุทานนั้นมิใช่ของตนแต่ทำให้ด้วยความเคารพ ด้วยคำริว่าอาตมะนี้มีมัตถทานสิ่งใดบรมกษัตริย์ตรัสใช้ให้ถวายบิณฑบาตแก่พระภิกษุสงฆ์ เหมือนพระองค์หยิบยกทางสวรรคตทางพระนิพพานมาประทานให้ คำริฉะนั้นแล้วกระทำโดยเคารพ เป็นอัสปรีสทาน อันอัสปรีสทานกับอัสปรีสทานทั้งสองนี้มีผลต่ำกว่ากัน

ทานซึ่งหาผลมิได้นั้นก็มี คือให้แม่โคแก่โคผู้ เพื่อจะให้ยินดีสำเร็จสง่าสรวลในกามกิจ และเลี้ยงวิพารวไว้เหตุคิดจะให้กตัญญู เลี้ยงสุนัขไว้จะให้รักษาย่าน ทานนั้นหาผลมิได้ เหตุทั้งนี้ บัณฑิตชาติจะกระทำทานสิ่งใด พึงกระทำให้เป็นอัสปรีสทาน ถ้าบำเพ็ญทานควรกระทำเมตตาจิตต์ให้เป็นปุเรจาริก อย่าให้คิดหมายคุณตอบในเบื้องหน้า คิดว่าอาตมะให้แก่ผู้ใด ๆ จะพึงให้แก่อาตมะ อีกประการหนึ่ง บุคคลผู้ไม่มีศรัทธาบริบูรณ์จะได้เป็นที่พึ่งที่พำนักของอาตมะ คิดฉะนั้นแล้วจึงให้ทาน ดังนี้ หาผลมิได้

ทานอันให้ด้วยจิตต์เมตตาอันนี้ ย่อมมีผลเป็นอัจฉรย์ เหมือนกับทาน พระจุพนาครเจ้าอันมีจิตต์เมตตาแก่แม่สุนัข สรรอซึ่งอาหารอันพระผู้เป็นเจ้านั้นให้คืนกลับออกมาแล้ว ให้แก่แม่สุนัข จะสาธกนิทานมาแสดงพอสดับสติปัญญาว่า

กิริ ดั่งได้ยินมา เวลาวันหนึ่ง พระจุพนาครเจ้าไปบิณฑบาตได้จันทน์พอบเป็นยาปนมัตต์ คือ ยังขันธทั้งห้าให้เป็นไป จึงเข้าไปอาศัยในที่อันมีน้ำบริบูรณ์ ฉนั้นบิณฑบาตแล้วกลับไปสู่วihar ได้เห็นแม่สุนัขในท่ามกลางมรรคา แม่สุนัขนั้นอดอาหารจึงขาดจิตต์เมตตา คิดจะกินลูกของตัวเป็นอาหาร พระจุพนาครได้เห็นอาการแห่งแม่สุนัขนั้น

ก็มีจิตต์กรุณา ดำริว่าแม่สุนัขคาบลูกของตนกระทำอาการดังนี้ปราศจากจิตต์เมตตา
 ขรอยจะกินลูกจำอาตมาจะสงเคราะห์ คิดแล้วจึงยอนองคุลีเข้าไปในลำคอ ส้ารอกอาหาร
 อันตนฉันแล้วนั้นให้คืนกลับออกมา แม่สุนัขเห็นอาหารอันพระผู้เป็นเจ้าจุฬานาคส้ารอก
 ออกมาก็ดีใจ จึงไปกินอ้อมหน้าแล้วก็มีได้กินลูกของตน พระผู้เป็นเจ้าก็กลับไปสู่วิหาร
 จับเดิมแต่นั้นมา พระผู้เป็นเจ้าไปเที่ยวภิกขาจารในที่ใด บุคคลก็อุปถัมภ์ด้วยความเลื่อมใส
 แต่ก่อนไม่เคยถวายบิณฑบาตสิ่งใด เห็นพระผู้เป็นเจ้าเข้าไปภิกขาจาร ก็ให้มีจิตต์ศรัทธา
 นำบิณฑบาตมาถวาย พระจุฬานาคเถรเจ้าได้บิณฑบาตแล้วนำมาถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ใน
 วิหารก่อนแล้วจึงฉัน พระสงฆ์ในวิหารนั้นก็มิได้ลำบากด้วยอาหารบิณฑบาต วันหนึ่ง
 พระผู้เป็นเจ้าเข้าไปสู่ภายในห้องปิดทวาร เจริญพระวิปัสสนาญาณ มีอารมณ์เลิศเป็น
 อันตี ก็ได้ถึงพระอรหัตตัตตกิเลสเป็นสมุจเฉตพหุหน พระภิกษุทั้งหลายในพระอาราม
 นั้น คิดจะใคร่ไปนมัสการพระมหาเจดีย์จึงคิดกันว่า มหาปุณฺณ โวยธำ เถโร พระผู้
 เป็นเจ้าจุฬานาคเถรนั้นมีปัญญาวิสมการมาก มีบิณฑบาตอันมิได้วิปริต ควรเราทั้งหลาย
 จะชวนพระผู้เป็นเจ้าให้ไปด้วย จึงจะมีได้ลำบากด้วยอาหารในกลางมรรคา พระภิกษุ
 ทั้งหลายปรึกษากันฉะนั้นแล้ว พวกก็ไปสู่สำนักแห่งพระจุฬานาคเถรเจ้า กล่าวว่า ภาณุเต
 ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ อีหาคตมฺห ข้าพเจ้าทั้งหลายมาด้วยปรารภจะขอให้พระผู้เป็น
 เจ้าพาไปนมัสการพระมหาเจดีย์ เมื่อไปในมรรคจะมีได้ลำบากด้วยบิณฑบาต พระจุฬ
 นาคเถรเจ้าได้ฟังคำพระภิกษุทั้งหลายกล่าวดังนั้นก็รับคำว่าสาธุ แล้วพาพระภิกษุทั้งหลาย
 ออกจากพระวิหาร ครั้นถึงเวลาภิกขาจารก็เข้าไปบิณฑบาต ชนทั้งหลายเห็นพระจุฬานาค
 เถรเจ้าแล้วก็ให้มีจิตต์เลื่อมใส นำอาหารมาใส่บาตรเป็นอันมาก พระผู้เป็นเจ้าจุฬานาค
 เถรเจ้าก็ถวายแก่พระภิกษุทั้งหลาย ไปจนตราบเท่าถึงพระมหาเจดีย์กระทำสักการบูชา
 พระมหาเจดีย์แล้วจึงกลับ อนตรามคฺเค มาถึงท่ามกลางมรรคา พระจุฬานาคเถรเจ้า
 พิจารณาตฺถซึ่งอายุสังขารเห็นว่าประณีตพหุในท่ามกลางมรรคา จะได้ไปถึงวิหารฉะนั้น
 แล้ว จึงพาพระภิกษุทั้งหลายแะออกจากมรรคา เข้าหยุดอยู่ภายใต้ต้นไม้แล้ว กล่าวว่า
 กขณฺณ อีห วีสิตามิ ท่านทั้งหลายจงกลับจงกลับไปสู่วิหาร เราจะอยู่ในที่นี้ เราจะลา
 ท่านทั้งหลายเข้าสู่พระนิพพาน พระภิกษุทั้งหลายได้ฟังก็มีใจหวั่นไหว จึงกล่าวว่า

ดี นิติสาป ข้าพเจ้าทั้งหลายเมื่อมานั้นได้อาศัยซึ่งพระผู้เป็นเจ้า ได้ฟังบุญของพระผู้เป็นเจ้าจึงมิได้ลำบากด้วยอาหารบิณฑบาต แต่นี้ไปจะได้บิณฑบาตมาแต่ไหน หนทางก็ยังไกลกว่าจะถึงวิหาร พระจุฬานาคเณรเจ้าจึงกล่าวว่า เมื่อเราเข้าสู่พระนิพพานแล้ว ท่านทั้งหลายจงเก็บอัฐิธาตุของเราใส่ไว้ในยอดกลด ก็จะมีได้อดอยากลำบากด้วยอาหาร พระผู้เป็นเจ้าก็เข้าสู่พระนิพพานในที่นั้น พระภิกษุทั้งหลายกระทำฌานกิจสำเร็จแล้ว จึงเก็บอัฐิธาตุห่อผ้า สำหรับกรองน้ำแล้วใส่ไว้ในยอดกลดแห่งพระมหาเถระผู้เป็นใหญ่ เมื่อไปจะได้ลำบากอดอยากอาหารสิ่งไรหามีได้ ตราบเท่าถึงวิหาร นักปราชญ์พึงสันนิษฐานว่า บุคคลอันบำเพ็ญทานด้วยสามารถแห่งเมตตาได้เห็นผลอัครรรย เยี่ยงอย่างก็มีมาเหมือนพระจุฬานาคเณรเจ้าจนชั้นแต่พระอัฐิธาตุยังเป็นที่พึงแก่ผู้อื่นได้ด้วยดังนี้

บุคคลอันเป็นศฤงคารก่อก่อด้วยโสมนัสสันติ ถวายจตุปัจจัยทั้งสี่ คือ จีวรบิณฑบาต เสนาสนะ คิลานปัจจัยเภสัชบริขาร แต่ละสิ่งๆ ด้วยศรัทธา ก็มีผลเป็นอัครรรย โดยกำหนดเป็นที่สุดอย่างต่ำ บุคคลได้ถวายผ้าอุนวาทก็อาจให้ได้สมบัติเป็นอัครรรย สมกับคำพระอัฐิธาตุจารย์เจ้าได้กล่าวไว้ว่า จตุปัจจัยทายโก หิ แท้จริงบุคคลเป็นทายกได้ถวายจตุปัจจัยนั้น ย่อมได้ซึ่งประโยชน์และความสุขตราบเท่าถึงพระนิพพาน พระอาจารย์จึงนำวัตถุทั้งหลายมาแสดงไว้เป็นแบบฉบับว่า

อดีตเต กิร ดังได้สดับมา ในอดีตกาล ยังมีภุมมทัฬหะหนึ่งอยู่ในนครพาราณสี มีจิตต์ยินดีได้ถวายผ้าอุนวาทจีวรแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าด้วยจิตต์อันก่อก่อด้วยศรัทธา ด้วยผ้าสาฎกอันเป็นผ้าห่มแห่งตน ครั้นนายขมได้ไปบังเกิดในสวรรค์ จุตจากสวรรค์แล้วมาบังเกิดเป็นมนุษย์ในตระกูลแห่งอมตย์ ณ ที่ไกลแต่นครพาราณสีสามโยชน์เป็นประมาณ ครั้นมีวัยวัฒนาการจะไปเล่นนักชัตตฤกษ์ จึงขอผ้าแก่มารดาฯ หยิบผ้ามาให้ก็มีได้ปรารธนา จึงว่ากะมารดาว่าข้าพเจ้าจะไปหาผ้าเอาเองตามชอบใจ มารดาว่า เราปรารธนาจะยกสมบัติทั้งสิ้นในนครพาราณสีให้เจ้าสมความปรารธนา สาธุ อมมาติ วตฺวา มาณพผู้หนึ่งจึงรับพรของมารดาว่า ข้าแต่มารดาดีแล้วก็ลามารดาไป กุศลอันตนได้ถวายผ้าอุนวาทแก่ในเบื้องบุพพชาตินั้นบันดาลคลไคลให้ไปนอนอยู่ที่แผ่นมณฑลศีลาอาสน์ ในวันนั้นบรมกษัตริย์ผู้ผ่านพิภพพาราณสีสวรรคตได้เจ็ดวัน อมตย์ทั้งหลายมีราชบุโรหิตเป็นต้น จึง

ปรึกษากันเสียงซึ่งบุษยราชรถฯ ไปสู่ราชอุทยาน ก็ประดิษฐานอยู่ ณ ที่ปลายเท้าแห่ง
กุมารนั้น อมาตย์ทั้งหลายจึงพร้อมกันอภิเษกให้เป็นบรมกษัตริย์ เสวยซึ่งสิริราชสมบัติใน
นครพาราณสี มีต้นกัลปพฤกษ์บังเกิดในทิศทั้งสี่ คือ ทักษิณทิศแปดต้น บังคมทิศแปด-
ต้น บุพพทิศแปดต้น อุตตรทิศแปดต้น รวมสามสิบสองต้นด้วยกัน เหตุกุศลอันพระเจ้า
พาราณสีนั้นได้ถวายผ้าอันนวาตแต่เบื้องบุพพชาติ

กิริยาที่ได้ถวายบิณฑบาตนั้น เยี่ยงอย่างก็มี เหมือนนางมัลลิกาได้ถวายแบ่งถั่ว
แล้วได้เป็นพระอัครมเหสีในวันนั้น

ถวายเสนาสนะนั้น มีนายช่างเสื่อลำแพน ได้ถวายบรรณศาลากระทำได้ด้วยไม้
เป็นต้น ครั้นดับชีพสิ้นชนม์แล้วก็ได้ไปบังเกิดในสวรรค์ มีวิมานบังเกิดคอยทำอยู่ ครั้น
ถึงบังคมชาติ คือ พระภักทิจำในพระบวรพุทธศาสนานี้

ถวายเภสัชชบrikขารนั้น ได้แก่พระพากลเถรเจ้า แต่ในเบื้องบุพพชาตินั้นมีจิตต์
ยินดีได้ถวายเภสัชชบrikขาร ครั้นมาถึงบังคมชาติ หาโรคพยาธิมิได้ มีอายุมากกว่าพระ
สาวกในพระบวรพุทธศาสนานี้

เหตุดังนี้ นักปราชญ์ผู้มีปัญญาพึงสนนิษฐานเข้าใจว่า กิริยาที่บุคคลกระทำ
งานนั้น นับเนื่องเข้าในบุญกิริยาวัตถุ คือ เป็นที่ตั้งแห่งการที่จะกระทำบุญประการหนึ่ง
เป็นประสม และกิริยาที่จะกระทำซึ่งงานที่นับเข้าในบุญกิริยาวัตถุนี้ ประสงค์ซึ่งกิริยา
อันให้ซึ่งงานเป็นสัปปริสทานจะได้ประสงค์ซึ่งอัสัปปริสทานหามิได้ ประสงค์แต่ทำให้
ด้วยศรัทธามีจิตต์เมตตาเป็นปุโรจาริก และกอบด้วยเจตนาทั้งสาม คือ บุพพเจตนา
มูญจนเจตนาและอปปรเจตนา

บุพพเจตนานั้น ได้แก่เจตนาในกาลก่อนแต่ยังมีได้ซึ่งวัตถุงานอันตนจะให้ แต่
คิดว่าอาตมะจะบำเพ็ญทานการกุศลสิ่งนั้น ๆ ก็มีจิตต์เลื่อมใสอันนี้แหละได้ชื่อว่าบุพพ-
เจตนา

มูญจนเจตนานั้น คือในกาลเมื่อบริจาคจำแนกซึ่งงานก็มีจิตต์เลื่อมใส

อปปรเจตนานั้น คือ บริจาคซึ่งงานแล้วกำหนดนี้กระลึกขึ้นมาในกาลใด ก็มี
จิตต์เลื่อมใสในกาลนั้น คือ คิดขึ้นมาว่า อาตมะได้บริจาคซึ่งวัตถุงานสิ่งนั้นในวันนั้น

เวลานั้น แก่ปฏิกาค คือ ยากจำพวกนั้นๆ และได้ถวายบิณฑบาตทานเป็นอาทิที่ดี แล้วมีจิตต์เลื่อมใส อันบุคคลบริจาทนกอปรด้วยเจตนาทั้งสามประการนั้น กอปรด้วยผลานิสงส์หาที่สุดมิได้ กุศลนั้นจะให้สมบัติทั้งสามประการ คือ มนุษยสมบัติ สวรรคสมบัติในกาลเมื่อท่องเที่ยวอยู่ในวัฏฏสงสารในอวสานชาตินั้นจะได้ซึ่งพระนิพพานสมบัติ

กิริยาที่บุคคลบริจาทนนั้น ยากที่จะยังจิตต์ให้กอปรด้วยโสมนัสส์ในกาลทั้งสามได้ บุคคลบางจำพวกให้ด้วยมิได้เชื่อกรรมเชื่อผล เห็นผู้อื่นเขาให้ก็ให้บ้าง บางพวกให้ด้วยกลัวครหา บางพวกให้เพื่อประสงค์ซึ่งลาภบางบุคคลมีศรัทธาสามารถดำริตรองไปว่าอาตมาจะให้วัตถุทานสิ่งนั้นสิ่งนี้ จิตต์ยินดีในบริจาค เห็นปฏิกาคผู้รับนั้นมามากแล้ว ย่อมยินดีปรีดาบางพวกมีศรัทธาแต่ในกาลทั้งสองคือ ก่อนแต่ยังมิได้ให้และในกาลเมื่อให้ ครั้นให้แล้วคิดขึ้นมาเสียดายก็มี กิริยาที่ให้แล้วคิดเสียดายคิดจะเอากลับซึ่งวัตถุทานที่ให้แล้วอย่างนี้ ถึงจะมีสมบัติมาก ก็มีได้บริโภคนุ่งห่มเข้าของอันงามอันดี มีสมบัติมากก็หาประโยชน์มิได้ เยี่ยงอย่างก็มีในโกศลสังยุตต์มีใจความว่า

เศรษฐีหนึ่งอยู่ในนครสาวัตถี มีสมบัติมากแต่มิได้ยินดีจะบริโภคใช้สอยซึ่งพัสดุอันงามอันดี เศรษฐีนั้นตายแล้ว พระเจ้าปเสนทิโกศล ให้ราชบุรุษไปขนทรัพย์ของเศรษฐีนั้นเข้าไปสู่ท้องพระคลัง แล้วเสด็จไปสู่ที่เฝ้าสมเด็จพระพุทธเจ้าๆ ตรัสถามว่า เหตุไฉนบพิตรพระราชสมภารจึงเสด็จมาเวลานี้

บรมกษัตริย์กราบทูลว่า กระหม่อมฉันให้ขนทรัพย์ของเศรษฐีอันสิ้นชีวิตเข้าไปสู่ท้องพระคลังแล้วจึงได้มา เศรษฐีนั้นเมื่อยังมีชีวิตอยู่ มิได้ปรารถนาจะบริโภคนุ่งห่มใช้สอยซึ่งพัสดุดังงาม

สมเด็จพระผู้ทรงบุญราศีจึงตรัสเทศนาว่า เศรษฐีนั้นในเบื้องบุพพชาติสั่งให้ภริยาถวายบิณฑบาตรแก่พระอริยอุปัชฌาย์พระพุทธเจ้า ครั้นกลับมาเห็นบิณฑบาตอันประณีตวิจิตรโกธรร คิดจะเอากลับมาจะไม่ให้ ผลที่ได้ให้ภริยาถวายบิณฑบาตนั้นจึงได้เป็นเศรษฐี อกุศลอันให้แล้วมิได้ยินดีนั้น มีสมบัติมากก็จริงแต่แต่ทว่ามิได้ปรารถนาจะบริโภคได้ เพราะฉะนั้นบุคคลอันจะบำเพ็ญทาน พึงยังจิตต์ให้เลื่อมใสในกาลทั้งสามดังแสดงมานี้

เหตุดังนั้น จิตต์นั้นจึงนับเข้าในจิตต์ ชื่อว่ากามาวจรกุศลจิตต์ เมื่อกามาวจรกุศลจิตต์เป็นอสังขาริก อันเป็นไปด้วยสามารถแห่งกุศล คือ ทานบุญกิริยาวัตถุ ด้วยประการฉะนี้

๕. ปุจฉา ให้แสดง กามาวจรกุศลจิตต์ สี่ลัมย โดยละเอียด ?

วิสัชนา แสดงว่า “สัลยิตีติ สัล, ตัม จตุพพิเรน ปกาสิตี. กถ? สิริตฺโถ สิวตฺโถ สัตถตฺโถ สัตตฺโถติ. โย สัลเ ปติญฺญิตฺโต โส สิว นิพฺพาเน สฺขํ อญฺจมาโน สิว ปติญฺญิตฺติ วุจฺจติ. สัลยิตีติ สัล”

วาระนี้จะได้วิสัชนาในจิตต์อันจัดเป็นกามาวจรกุศล โดยสืบบุญกิริยาวัตถุต่อไป มีใจความว่า ธรรมชาติอันใด ตัดเสียได้ซึ่งความกระวนกระวายในสันดานแห่งสัตว์ ธรรมชาตินั้น ชื่อว่าศีล ตัม ปุณฺณกิริยาวัตถุ นาม ศีลนั้นชื่อว่าบุญกิริยาวัตถุ คือเป็นทั้งแห่งอันกระทำซึ่งบุญ อันว่าบุญกิริยาวัตถุคือศีลนั้นมีในสันดานแห่งบุคคลผู้ใด ก็ชื่อว่ากามาวจรกุศลบังเกิดในสันดานแห่งบุคคลผู้นั้น ตัม จตุพพิเรน ปกาสิตี ศีลนั้น พระพุทธโฆษาจารย์เจ้าแสดงไว้โดยอธิบายบท มีสี่ประการ สิริตฺโถ คือศีลนั้นชื่อว่าศีล เหตุว่าเป็นยอดประการหนึ่ง เป็นที่เกษมประการหนึ่ง เย็นประการหนึ่ง ปกติประการหนึ่ง เป็นสี่ประการด้วยกัน

ศีลชื่อว่าศีลเหตุเป็นยอดนั้น มีคำอธิบายว่า บุคคลผู้ใดรักษาศีลบริสุทธิ์แล้ว บุคคลผู้นั้นก็ย่อมเป็นที่นับถือรักใคร่ เป็นที่ไว้วางใจแห่งเทพตามนุษย์อินทร์พรหม เป็นที่ชื่นชมแห่งเทพดาและมนุษย์ทั้งหลายแม้เป็นสตรีจะปรารภนาซึ่งบุตร ถ้าและรักษาศีลบริสุทธิ์ก็จะได้บุตรโดยง่าย สมเด็จพระนรินทรเทพราชจะอัญเชิญเทพบุตรลงมาให้ จะได้บุตรกอบปรด้วยบุญญาภิหาร จะรอบรู้ศิลปศาสตร์วิชาकार เป็นที่นับถือแก่ชนทั้งหลายแม้มาตรว่าจะดำเนินไปในมรรคาก็จะหาอันตรายมิได้

อีกประการหนึ่ง แม้จะดำเนินไปในมรรคาก็ได้ สมเด็จพระนรินทรเทพราชก็จะลงมาแนะนำให้ไปได้ และไปในมหาสมุทรใหญ่ สำเภาล่มก็มีได้จมลงในสมุทรใหญ่ เทพยดาที่รักษามหาสมุทร จะนิรมิตสำเภาทองมารับไปส่งให้ถึงนิวาสุฐาน เหมือนมาณพผู้หนึ่งบ้านอยู่ใกล้โมลยนครบุรุษนั้นขึ้นสู่นาวาแล่นไปในสาครได้เจ็ดวัน สำเภา

ลุ่มจมลงในพระมหาสมุทร เทพดาอันรักษาสุมุทกัณนิรมิตสำเภาทองมารับ พาไปส่ง
คฤหาสน์ด้วยเดชที่ได้อารักขาสิทธิ์เป็นอันดี

บุคคลที่ได้อารักขานั้น แม้เป็นบุคคลมีตระกูลต่ำประการไร ก็เป็นที่ให้ที่
นมัสการแห่งกษัตริย์ อันทรงพระนามว่าสมมติเทพดาเหมือนบุคคลอันเป็นข้าเฝ้า บรม
กษัตริย์ให้บรรพชาแล้ว ก็ยอมถวายอัญชลี เหตุดังนี้จึงว่าศิลปินเป็นยอด

ศิลปินซึ่งแปลว่าเป็นที่เกษมสนั้น เหตุว่าบุคคลอันรักษาศิล ย่อมไปสู่พระนิพพาน
เป็นที่เกษมสันต์ทุกชั้นนัย แม้เป็นสัตว์ยังมีควรจะได้สำเร็จพระนิพพานในชาตินั้น ก็คง
จะได้ในชาติเป็นอวสาน เหตุดังนี้จึงว่าบุคคลอันรักษาศิล ชื่อว่าไปสู่พระนิพพาน
อันเป็นที่เกษมสนทุกชั้นนัยได้

โย สี่เถ ปติฏฐิต บุคคลผู้ได้อารักขาให้สิทธิ์ตั้งอยู่ในศิลแล้วย่อมจะมีจิตต์
อันเย็น เหตุว่ามีความโกรธน้อย แม้ว่ามีความโกรธมากอยู่ในสันดานแล้วก็มีอาวรรักษ
ศิลได้ เหตุดังนี้ ศิลนั้นจึงแปลว่าเย็น

ศิลศัพท์แปลว่าปกติ นั้น คือว่าเป็นปกติของสัปบุรุษทั้งหลายๆ จะได้ละเว้นหามิ
ได้

อีกนัยหนึ่ง ศิลศัพท์นั้นแปลว่าเช็ดตัด เหตุว่าบุคคลผู้ได้อารักขาไว้มิได้ เป็นผู้
ประพฤติกว้าง คือกระทำการซึ่งปามาติบาตเป็นต้นว่าฆ่าสัตว์สลักชีวิตตัดบุคคลนั้น เปรียบ
เหมือนกับหย้าคมบาง กุโธ ธรรมดาว่าหย้าคมบางนั้น ทุกๆหิโต บุคคลผู้ใดถือไว้มิได้
ถือจนดลากลกระชากมาด้วยความประมาท หย้าคมบางนั้นก็บาดก็เช็ดซึ่งฝ่ามือแห่งบุคคล
นั้น ยถา อันนี้แหละมีอุปมาฉันใด ศิลที่บุคคลผู้ได้อารักขาไว้มิได้ คือประพฤติกว้างแล้วก็
เช็ดตัดบุคคลนั้น คือมิให้ไปบังเกิดในสวรรค์ ให้ไปบังเกิดในอบายทั้งสี่ เหตุดังนี้
ศิลจึงแปลว่าตัดเช็ด ศิลนั้นแม้ว่าจะจัดจำแนกแจกออกไปหลายประการ มีจาริตศิลและ
วาริตศิลเป็นต้น และจัดเป็นปกติศิล ธรรมดาศิล อนมัญจศิลเป็นต้น

ศิลอันชื่อว่าปกติศิลนั้น คือศิลของพระอริยบุคคลมีอยู่เป็นปกติ จับเดิมแต่ได้
สำเร็จพระอริยภูมิ

ธรรมดาศีลนั้น ได้แก่ศีลในภายนอกพระพุทธศาสนา คือศีลแห่งพระมารดาของพระพุทธเจ้า แต่พระพุทธเจ้ายังมีได้ตรัส ยังเป็นพระบรมโพธิสัตว์ จำเดิมแต่ยังมีได้อุบัติบังเกิดในพระครรภ์ พระมารดานั้นก็รักษาศีลสมาทานศีลมิได้ขาด มิใช่จะมีแต่ปัจฉิมชาติ ๆ เดียวหามิได้ เหมือนเมื่อชาติเป็นพระเทมีย พระมารดาทรงพระนามว่าจันทาเทวี ก็สมาทานซึ่งพระอุบาสกปรารถนาซึ่งพระราชโอรส เตะแซ่แห่งศีลสมเด็จจอมรินทร์จึงเชิญให้พระบรมโพธิสัตว์ลงมาอุบัติบังเกิดในครรภ์

อีกประการหนึ่งว่า พระบรมโพธิสัตว์ทั้งหลายนั้น ก็ย่อมรักษาศีลเป็นธรรมดา ศีลนั้นมีทั้งในกาลอันเป็นภายนอกพระพุทธศาสนา และเป็นภายในพระพุทธศาสนา แต่มีผลต่ำกว่ากัน และมีผลยิ่งกว่ากัน ศีลอันเป็นภายในพระพุทธศาสนานั้น มีผลยิ่ง มีผลอันอุดมเหตุว่าก่อปรด้วยพระไตรสรณคมน์ทั้งสามประการ ศีลเป็นภายนอกพระพุทธศาสนานั้นหาพระสรณคมน์มิได้

เหตุดังนี้ นักปราชญ์ทั้งหลายผู้มีปรีชาญาณ พึงสันนิษฐานเข้าใจว่า มีผลมาน้อยกว่ากันนั้น อาศัยซึ่งพระไตรสรณคมน์ มหุตตปติฏฐิตานมปิ ศีลนี้แม้ว่าบุคคลผู้ใดรักษาไว้มิได้นาน แต่ตั้งอยู่ในศีลประมาณชั่วหนึ่งเท่านั้น ก็อาจให้ไปบังเกิดในสวรรค์ได้ อานิสงส์วิภาวนคุณิ พระอัฐกถาจารย์เจ้าจึงนำซึ่งวัตถุนิทานมา เพื่อแสดงซึ่งอานิสงส์แห่งศีลหาใจความว่า

ดังได้สดับมา มีพ่อค้าในมหาสมุทรเจ็ดร้อยคน เล่นสำเภาไปในมหาสมุทร สำเภานั้นเล่นไปด้วยกำลังลมพัดประจวบถึงว่าลูกศรอันบุคคลยิงไป สดุดเม ทิวเต เล่นไปได้เจ็ดวันก็บังเกิดลมพายุใหญ่ สำเภานั้นก็ล่มจมลงไปในมหาสมุทร พวกมนุษย์ทั้งหลายในสำเภาต่างก็ระลึกลงชื่อแห่งเทวดาทั้งหลายของตน ๆ บวงสรวงจะให้มาช่วยมิให้เป็นอันตรายพากันปริเทวนาการร่ำร้องให้ เติส มชฺฌ ในท่ามกลางพวกพาดิษทั้งหลาย นั้น มีบุรุษผู้หนึ่งเป็นคนมีปัญญา จึงพิจารณาว่า เอวรูปุ ภย เมื่อภัยบังเกิดเห็นปานดังนี้ ที่พึงอันใดจะพึงมีแก่อาตมาบ้าง หรือประการใด พิจารณาไปมิได้เห็นสิ่งไรจะเป็นที่พึ่งแก่ตน เห็นแต่ศีลทานการกุศลนั้นแหละจะเป็นที่พึ่งแก่ตนได้ เมื่อพิจารณาไปก็นึกขึ้นได้ว่า อาตมาได้รักษาศีลห้าบริสุทฺธิมิได้ต่างพร้อย ครั้นนึกดังนั้นแล้วก็ก่อปรด้วย

โสมนัสส์จึงขึ้นบนบัลลังก์เปรียบประดุจว่าพระโยคาวจรเจ้า เจริญพระกรรมฐานมิได้กลัว
แต่มรณภัย

ตเมนี ทิสุวา พวกพาศิขทั้งหลายเห็นบุรุษนั้นมิได้ปริเทวนการร่ำร้องให้ และ
มิได้ก่อปรตด้วยความกลัว จึงถามว่า เมื่อมีภัยมาถึงตน ชนทั้งหลายพากันร่ำร้องให้ ก็
เหตุไฉนท่านจึงมิได้สะดุ้งตกใจกลัว ท่านคิดประการไร ?

บุรุษผู้นั้นว่า ในวันเมื่อจะขึ้นสู่สุณาวานนั้น เราได้สมาทานศีลห้า แล้วได้ถวายทาน
แก่พระภิกษุทั้งหลาย ได้รับพระไตรสรณคมน์ เราพิจารณาองค์แห่งศีลที่เราได้สมาทาน
เหตุตั้งนั้น เราจึงมิได้กลัวแต่มรณภัย ถึงมาตรว่าหาชีวิตไม่ก็คงจะได้บังเกิดในสุคติ เหตุ
ว่าศีลของเราบริสุทธิ์

พวกมนุษย์ทั้งหลายถามว่า ก็ ปณ สามี ข้าแต่ท่าน ก็ศีลนั้นควรแก่ท่านผู้เดียว
หรือ หรือว่าควรแก่ชนทั้งหลายอื่นบ้าง ?

บุรุษนั้นว่า ศีลนี้จะได้อภัยผู้ใดหามิได้ สมควรทั่วไปแก่สัตว์ทั้งหลายมิได้เลือก
หน้า แม้ผู้ใดจะรักษาก็ควรสนทนงั้น

มนุษย์ทั้งหลายว่า ถ้ากระนั้นข้าพเจ้าจะรักษาบ้าง ท่านจงบอกแก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย
บุรุษนั้นแบ่งมนุษย์ทั้งหลายเป็นเจ็ดพวก ๆ ละ ร้อย ๆ เท่ากัน แล้วบอกองค์แห่ง
ศีลห้าให้มนุษย์ทั้งหลายนั้นสมาทาน ล้ามมนุษย์ทั้งหลายประมาณเจ็ดร้อยนั้น มนุษย์ร้อย
ที่หนึ่งเมื่อรับศีลนั้นจมลงไปในน้ำเพียงข้อเท้า ร้อยเป็นคำรบสองจมลงไปเพียงเข่า ร้อย
เป็นคำรบสามนำท้วมเพียงสะเอว ร้อยเป็นคำรบสี่นำท้วมถึงเพียงนาคี ร้อยเป็นคำรบห้า
นำท้วมถึงถัน ร้อยเป็นคำรบหกนำท้วมเพียงคอ ร้อยเป็นคำรบเจ็ดนำท้วมถึงปาก
โลโณทเคน วิสณฺเตน มีน้ำเต็มไหลเข้าไปในปากพลางรับศีลพลางตกว่าพวกพาศิข
ทั้งหลายนี้รับศีลต่าง ๆ กันดังนี้

ฝ่ายบุรุษผู้นั้นบอกศีลให้พวกพาศิขทั้งหลายสมาทาน แล้วให้อวาทว่า ท่าน
ทั้งหลายจงอย่าได้ประมาณในศีลที่ท่านสมาทาน สิ่งอื่นจะเป็นที่พึงแก่เราทั้งหลายเหมือน
กับด้วยศีลจะได้มีอภัยได้ ศีลนี้อาจพาเราไปให้ได้ซึ่งความสุข เหตุตั้งนั้นท่านทั้งหลาย
จงกำหนดนึกระลึกถึงองค์แห่งศีลที่ท่านรักษา

พวกพณิชทั้งเจ็ดร้อยนั้นก็รับคำกระทำตามวาจา ตั้งอยู่ในโอวาทแห่งบุรุษผู้เป็น
อาจารย์ พณิชผู้เป็นอาจารย์และพณิชทั้งหลายนั้นมันในศีลด้วยกัน ครั้นดับเบญจขันธ์
ก็ได้ไปบังเกิดในดาวดึงส์พิภพ อันเป็นที่อยู่แห่งท้าววิรูปักษ์ อาสนนภาเกศ กิหิตี สัตติ
นิสสาเย เหตุอาศัยซึ่งศีลที่ตนรับเมื่อใกล้จะสิ้นชีวิตครั้งหนึ่งนั้น ครั้นไปบังเกิดในสวรรค์
วิมานเป็นหมู่กัน วิมานแห่งเทวบุตรผู้เป็นอาจารย์นั้น อยู่ในท่ามกลางแห่งวิมานทั้งหลาย
นั้น แวดล้อมเป็นชั้น ๆ กันออกมา วิมานที่ต่ำกว่าวิมานทั้งปวงนั้นสูงได้สิบสองโยชน์
โดยประมาณ เทพดาทั้งหลายนั้นมีชื่อปรากฏว่าสตุลลปายิกา เหตุว่าสมทานซึ่งศีลห้า
อันชื่อว่าธรรมแห่งสัปบุรุษ แล้วชนมาบังเกิดในสวรรค์ เทพดาทั้งหลายนั้น ครั้นบังเกิด
ในสวรรค์ เทพดาทั้งหลายนั้น ครั้นบังเกิดในสวรรค์แล้วพิจารณาดูซึ่งกุศลแห่งตน ก็
เห็นว่าตนได้ทิพยสมบัติเหตุอาศัยซึ่งเทวบุตรผู้เป็นอาจารย์ คิดใคร่จะสรรเสริญคุณแห่ง
เทวดาผู้เป็นอาจารย์ของตน ๆ ในที่เฉพาะพระพักตร์แห่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ถึง
เวลาปัจฉิมยามจึงไปสู่สำนักแห่งสมเด็จพระทศพล ถวายอภิวาทแล้วกล่าวสรรเสริญคุณ
แห่งอาจารย์ของตนว่า

สพภิเรว สมาสเถ ข้าแต่สมเด็จพระผู้ทรงพระภาค บุคคลอันเป็นบัณฑิตชาติ
พึงคบหาด้วยสัปบุรุษ พึงกระทำมิตรสนทนากับด้วยสัปบุรุษ ความเจริญจะมี ความลามก
จะมีได้มี เหตุธรรมแห่งสัปบุรุษ บุคคลย่อมได้ปัญญาแต่สำนักแห่งสัปบุรุษ บุคคลจะ
ได้ปัญญาแต่สำนักแห่งคนพาล มิได้มีอุปมาเหมือนบุคคลอันได้ซึ่งน้ำมันแต่เมล็ดงาฉะนั้น
และบุคคลจะปราศจากร้อนร่นกระวนกระวายและโศกเศร้าโศกาอาดูร ก็เหตุธรรมแห่ง
สัปบุรุษ บุคคลจะรุ่งเรืองในท่ามกลางแห่งญาติ ก็เหตุธรรมแห่งสัปบุรุษ บุคคลจะได้
ไปสู่สุคติบุคคลจะตั้งอยู่ในความสุขเนื่อง ๆ ก็อาศัยแก่ธรรมแห่งสัปบุรุษ เหตุฉะนั้น
บุคคลมีความปรารถนาจะยังตนให้ก่อปรด้วยสิริสวัสดิ์ และปรารถนาจะให้ได้ปัญญา และ
ปรารถนาจะให้ปราศจากความเศร้าโศก และปรารถนาจะให้รุ่งเรืองในท่ามกลางแห่งหมู่
ญาติ ปรารถนาจะไปสู่สุคติ ปรารถนาจะอยู่ในสุขสันกาลช้านาน พึงคบหาด้วยท่านที่เป็น
สัปบุรุษ กระทำมิตรสนทนากับท่านที่เป็นสัปบุรุษก็จะได้ตั้งอยู่ในสุคติสันกาลช้านาน

ในลำดับนั้น สมเด็จพระบรมโลกุตตมาจารย์จึงมีพระพุทธรูปบริหารว่า สัพเพตโต สุภาสิตํ วาจาอันท่านทั้งหลายกล่าว ชื่อว่ากล่าวดีปราศจากโทษ เป็นเหตุจะนำมาซึ่งประโยชน์และความสุข ความเจริญโดยแท้ ท่านทั้งหลายจงฟังคำพระตถาคตบ้าง สปฏิปริสมาคมนิสิตํ ทสฺเสนโต เมื่อสมเด็จพระศาสดาจารย์ประทานพระธรรมเทศนาซึ่งอันสงฆ์แห่งการคบหากับด้วยสัปบุรุษ กอปรด้วยความเจริญนั้น พระพุทธรูปจึงตรัสซึ่งคาถาว่า

สพฺภิเรว สฺมาเสถ บุคคลเป็นบัณฑิตชาติ พึงคบหากับด้วยสัปบุรุษ พึงกระทำมิตรสัมพันธ์กับด้วยสัปบุรุษ และบุคคลอันคบหากับด้วยสัปบุรุษ กระทำสัมพันธ์ด้วยสามารถเป็นมิตรกับสัปบุรุษนั้น มิใช่จะมีแต่ความเจริญ และได้ซึ่งปัญญาและจะมีได้เศร้าโศก และจะรุ่งเรืองในท่ามกลางแห่งญาติ และได้ไปสู่สุคติ ตั้งอยู่ในสุคติสันกาลช้านานแต่เท่านั้นหามิได้ สพฺพทฺฤชา ปมฺจุติ บุคคลอันคบหากับด้วยสัปบุรุษนั้น และกระทำสัมพันธ์กับด้วยสัปบุรุษนั้น ย่อมจะพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้ด้วย ท่านทั้งหลายพึงรู้ด้วยประการฉะนี้

เทพดาทั้งหลายนั้นกระทำอัญชลีกลับไปสู่เทวสถาน นักปราชญ์พึงสันนิษฐานว่าศีลห้าประการนี้ สมเด็จพระผู้ทรงบุญราศีตรัสเทศนาแก่เทพดาทั้งหลายอันชื่อว่า สตุลลปกายิกาเทวดา มีอันสงฆ์ส่งให้พ้นจากทุกข์ทั้งปวง คือ จะให้ล่วงความทุกข์ให้ถึงซึ่งเอกนัตบรมสุขในพระอมตมหานิพพาน

ก็ถืออุโบสถศีลและศีลสิบสองร้อยยี่สิบเจ็ดประการนั้น พึงเข้าใจว่ามีอันสงฆ์ยิ่งขึ้นไปกว่าศีลห้าประการ แต่ศีลห้าอันสตุลลปกายิกาเทวดาทั้งหลาย ได้สมาทานในกาลเมื่อใกล้สิ้นชีวิตครั้งเดียวเท่านั้น ยังนำไปบังเกิดในสวรรค์ มีผลเป็นอศจรรยเห็นสภาวะปานดังนี้ เมื่อสาธุชนได้สมาทานเป็นนิกายกาลทุกวันทุกเวลา ถึงวันอุโบสถก็ได้รักษาอุโบสถศีลเป็นนิตย พึงมนสิการกำหนดในจิตต์ว่า อาตมะจะได้ความสุขสันกาลช้านาน ภายหลังจะพ้นจากทุกข์ในวัฏฏสงสาร คือ ชาติทุกข์ ชราทุกข์ พยาธิทุกข์ มรณทุกข์ ดังพระพุทธรูปก่อนประทานพระธรรมเทศนาแก่สตุลลปกายิกาเทวดา จิตต์อันเป็นไปในบุญกิริยาครอบรักษาศีลห้าเป็นต้น สมเด็จพระบรมทศพลโปรดประทานพระ

กรรมเทศนานับเข้าในกามาวจรกุศล อันประพฤติเป็นไปด้วยสามารถแห่งบุญกิริยาวัตถุ ชื่อว่าศีลมัชฌิมาบุญกิริยาวัตถุคำรบสองซึ่งสำแดงมายุติเพียงนี้.

๖. ปุจฉา ให้บรรยายใน กามาวจรกุศลจิตต์ ภาวนามัย โดยละเอียด ?
 วิชันนา บรรยายว่า อิทานิ ภาวนามยปฺปญฺญกิริยาวัตถุสุเสน กามาวจรกุศล-
 จิตต์ เวทิตพฺพํ ตํ ภาวนาปฺปญฺญกิริยาวัตถุ สติปฏฺฐานภาวนา จ พุทฺธมวិหาร-
 ภาวนา จ อธิปฺเปตาติ

วาระนี้จะได้วิชันนาในกามาวจรกุศลจิตต์ อันจัดเข้าในบุญกิริยาวัตถุคือ ภาวนา สืบไป มีใจความตามพระบาลีว่า กุสลํ จิตฺตํ จิตฺตํเป็นกุศลอันเป็นไปด้วยสามารถภาวนา นั้น คือ ภาวนาเป็นประการใด สิ่งอันใดเรียกว่าภาวนา มีคำวิชันนาว่า ซึ่งเรียกว่าภาวนา นั้นคือเจริญพระกรรมฐาน พระกรรมฐานนั้น มีสองประการ คือสมถกรรมฐานประการ หนึ่ง วิปัสสนากรรมฐานประการหนึ่ง เป็นสองประการด้วยกัน

สมถกรรมฐานนั้น มีสี่สិปปทํ วิปัสสนากรรมฐานนั้น มีสิบประการ สมถ-
 กรรมฐานสี่สิปปนั้น คือ กสิณสิปป อสุกสิปป อนุสสติสิปป อัปปมัญญาสี่ สัณฺญาหนึ่ง
 วุตถานหนึ่ง อรูปกรรมฐานสี่ เป็นสี่สิปปด้วยกัน วิปัสสนากรรมฐานสิบประการ คือ
 สัมมสนาญาณหนึ่ง ภังคญาณประการหนึ่ง อาทินวญาณประการหนึ่ง มุจจิตุกามญาณ
 ประการหนึ่ง สังขารเบกขาญาณประการหนึ่ง อุทฺธัพพยานประการหนึ่ง ทยตูปัฏฺฐานญาณ
 ประการหนึ่ง นิพพิทาญาณประการหนึ่ง ปฏิสังขญาณประการหนึ่ง อนุลอมญาณประการ
 หนึ่ง เป็นสิบประการ

บุคคลผู้เจริญกรรมฐานทั้งสองประการ คือ สมถกรรมฐานสี่สิปป วิปัสสนากรรม-
 ฐานสิบประการ นี้มีชื่อว่า ภาวนา

อีกอย่างหนึ่ง บุคคลเจริญสติปฏฺฐานทั้งสี่ คือ กายานุปัสสนาสติปฏฺฐาน เวทนา-
 นุปัสสนาสติปฏฺฐาน จิตตานุปัสสนาสติปฏฺฐาน ธรรมานุปัสสนาสติปฏฺฐานนั้น ก็ชื่อว่า
 ภาวนา สุดแต่แต่ว่ายังกรรมเป็นกุศลให้เจริญแล้ว ก็ชื่อว่าภาวนาสิ้นทั้งนั้น แต่บุญ
 กิริยาวัตถุนี้ ประสงค์ซึ่งเจริญคือภาวนาด้วยปากและใจ บุคคลมีจิตเลื่อมใสได้เจริญพระ
 พุทฺธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ เจริญเมตตาภาวนา โดยกำหนดเป็นที่สุดแต่อกวากว่า

ข้าพเจ้าขอถวายนมัสการสมเด็จพระพุทธเจ้า ก็ชื่อว่าภาวนาและเจริญในสังฆารธรรมทั้งห้า ก็ชื่อว่าภาวนาและเจริญในอาการสามสิบสอง ก็ชื่อว่าภาวนา

กิริยาที่เจริญกุศลสิบและอสุกสิบนั้น ละเอียดยเป็นของแห่งบุคคลอันสำเร็จงานจึงอาจยังกุศลสิบประการให้บังเกิดได้ ได้แก่เจริญภาวนาให้คล่องปาก มิได้มากเพียงสามอักษรเป็นอาทิขึ้นไป

อสุกสิบนั้นเล่าก็อาจที่จะกำหนดในใจให้เห็นโดยมิได้งาม โดยว่าอสุกนั้น เป็นที่พึงพิจารณาด้วยปัญญาญาณทางพระไตรลักษณ์ยากที่จะคิดหักไปได้

อนสติสิบนั้น เฉพาะบังเกิดในวิสัยแห่งบุคคลผู้มีศรัทธาและปัญญามาก

อัปมัญญาสี่ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขานั้น ยากที่จะเจริญ เหตุว่าเป็นพรหมวิหารสมบัติ จัดว่าเป็นของพรหมๆทั้งหลายย่อมเจริญมัน

สัญญาอันหนึ่งได้แก่สำคัญโดยปฏิภาณในอาหาร คือสำคัญว่าอาหารเป็นของพึงเกลียดชังนั้น ยากที่จะพิจารณาให้เห็นได้ ด้วยว่าบริโภคอาหารอันเป็นที่ชอบใจ ย่อมนำมาซึ่งความสบาย อันพิจารณาเห็นว่าเป็นของพึงเกลียดแล้วไหนจะบริโภคได้ จึงว่ายากที่จะพิจารณา

วัตถุดานอันหนึ่งนั้น ได้แก่กิริยาที่กำหนดในธาตุทั้งหลาย โดย อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

อรูปกรรมฐานทั้ง ๔ นั้น มิใช่ว่าจะเจริญด้วยง่ายหามิได้ พอเจริญรูปกรรมฐานได้แล้วจึงเจริญสืบขึ้นไปได้

วิปัสสนากรรมฐานทั้ง ๑๐ นั้น เฉพาะมีเพียงในสันดานแห่งปัจฉิมภวิสัจจะ ถ้ามิใช่ปัจฉิมภวิสัจจะถึงจะเห็นบ้างก็พลั้งๆพลาดๆ มีอาจเห็นลงเป็นหนึ่งได้ ถึงกระนั้นก็จริงแล แต่จะเป็นอุปนิสัยบัจจยให้ได้สำเร็จมรรคผลธรรมวิเศษในอปรภาคนายหน้าเหตุตั้งนั้น จึงนับเข้าในจิตต์ว่าเป็นกามาวจรกุศลจิตต์ คือเป็นการอาจตัดโทษได้ และเป็นบัจจยที่จะนำซึ่งผลเป็นสุขมาให้ในปัจจุบันและในอนาคต จะว่าไปโยถึงท่านที่ภาวนาแล้วกำหนดด้วยจิตต์เล่า แต่บุคคลว่าไปแต่ปากเปล่าๆ ด้วยคล่องปาก เจริญได้มิได้มากเพียงแต่ว่า นโม สมมาสมพุทฺธสฺส เท่านั้น ก็ยังป้องกันอันตรายอันบังเกิดต่อมนุษย์

อันจะประทุษร้ายอมนุษย์ต้องการกระทำทัณฑ์กรรมตนเอง เหมือนทารกอันเป็นบุตรแห่ง
มิจฉาทิฏฐิ ใจความว่า

โส กิร ตังได้สดับมา ทารกบุตรแห่งมิจฉาทิฏฐินั้น เดิมที่จะได้รู้เจริญภาวนา
หาสิ่งไรมิได้ สมมาทิฏฐิก็ปทุเตน ก็พนโตะ ไปเล่นซึ่งลูกขลุบกับทารกอันเป็นบุตร
แห่งสัมมาทิฏฐิ พายแพ้ทุกวันๆ เหตุว่าทารก บุตรสัมมาทิฏฐินั้น เมื่อจะซัดลูกขลุบไป
ภาวนาว่า นโม สมมาสมพุทฺธสฺส ภาวนาแต่ปากจะได้กำหนดจิตต์และจะได้คิดเป็น
ประการไรหามิได้ ภาวนาตามบิดามารดาบอกไว้ให้ภาวนา ต่ การณ์ ทิฐวา ทารก
บุตรแห่งมิจฉาทิฏฐิเห็นเหตุนี้ จึงพิจารณาในกาลเมื่อตนมาเล่นในภายหลัง ได้ฟังทารก
บุตรสัมมาทิฏฐิภาวนาขณะเมื่อซัดลูกขลุบลงไป ก็กำหนดคำจำได้จึงภาวนาบ้าง เอาอย่าง
ทารกบุตรสัมมาทิฏฐิขณะใดทารกบุตรสัมมาทิฏฐิลืมสติมิได้ภาวนา แต่บุตรแห่งมิจฉาทิฏฐิ
ภาวนา บุตรแห่งมิจฉาทิฏฐิก็มีชัยชนะ ผลัดเปลี่ยนกันแพ้ชนะและเสมอกันบังเกิดมีแต่
นั้นมาด้วยสามารถภาวนาด้วยกันทั้งสองข้าง

อถกทิวสํ อยู่มาวันหนึ่ง บิดาแห่งทารกมิจฉาทิฏฐิจะไปสู่ป่าจึงจับโคเข้าเทียม
เกวียนใส่ของจะบริโภคนในเวลากลางวัน ยังบุตรนั้นให้ขึ้นนั่งไปในเกวียนแล้วขับเกวียน
ไปสู่ป่าเพื่อเที่ยวหาพืช ได้แล้วบรรทุกในเกวียนควรแก่ประมาณ กลับมาถึงศาลเทพารักษ์
แทบประตุนคร คิดว่าจะล้างร่างกายจึงแก้โคทั้งหลายให้กินหญ้า ส่วนตนก็นำใบไม้มาลาด
แล้วเอนกายลงล้างร่างกายไปในที่นั้น โคของตนก็ตามฝูงโคหลวงเข้าไปภายในนครบูรุษ
นั้นต้นชันมิได้เห็นโคของตนมาในเวลาเย็น สำคัญว่าโคของตนตามฝูงโคเข้าไปในนคร
สกนฺตสฺส เหฏฐา นิปชฺชาเปตฺวา จึงยังบุตรแห่งตนให้นอนอยู่ภายใต้เกวียนเข้าไป
ภายในนครตามโคของตน พบโคเป็นเวลาเย็น ได้แล้วก็พามิได้ทันด้วยเป็นเวลาเย็น
เขาปิดประตูเสีย จึงผูกโคไว้ริมประตูแล้วอาศัยนายประตูนอนอยู่ในที่นั้น ส่วนบุตรนั้น
อยู่ภายใต้เกวียนในใกล้ศาลเทพารักษ์

ตถมํิ ขณ ในขณะนั้น มีมนุษย์สองตนมาเห็นซึ่งทารก นอนอยู่แต่ผู้เดียว
หาบิดามารดาจะปฏิบัติมิได้ อมนุษย์มิจฉาทิฏฐิจึงคิดว่าอาตมะจะได้กินเนื้อแห่งมนุษย์ใน

เวลานี้ จึ่งว่ากะอมนุษย์สัมมาทิฐิว่า อาหารบังเกิดแก่เราทั้งสองแล้ว เราจะกินทารก
ผู้เป็นภิกษุอาหาร

อมนุษย์สัมมาทิฐิตอบว่า ท่านจงอย่าได้กระทำดังนี้ อันพามนุษย์เป็นอกุศล
มาก จะได้สมควรหาได้

อมนุษย์มิวฉาทิฐิว่า เราจะได้กระทำตามคำของท่านหาได้ เราจะกินทารกนี้
เป็นอาหาร ว่าแล้วก็เข้าไปใกล้เกวียนแห่งทารกอันอยู่ในที่ใกล้แห่งศาลเทพารักษ์ ปร่าทำ
กเหตุว่า จับเท้าแห่งทารกนั้นหลุดออกมาเพื่อจะบริโภคเป็นอาหาร ทารกนั้นตื่นขึ้นก็
สะดุ้งกลัวจึงกล่าวว่า นโม สมมาสมพุทฺธสฺส ที่ตนจำได้ด้วยคล่องปาก

อมนุษย์ได้ฟังทารกกล่าวดังนั้น ก็มีอาชประทุษร้ายได้ เหตุว่าทารกนั้นกล่าว
ภาวนาออกพระนามสมเด็จพระพุทเจ้า อมนุษย์นั้นก็มีจิตต์หวั่นไหว ดังว่าศรัทธาจะแตก
ทำลายออกไปเจ็ดภาค จึงกลับมาหาอมนุษย์สัมมาทิฐิ แจ้งซึ่งประพฤติเหตุนี้ทุกประการ

อมนุษย์สัมมาทิฐินั้นจึงว่า ทณฺฑกมฺมิ กโรหิ ท่านจงกระทำทัณฑกรรมตัว
เองให้ทารกนั้น โทษอันจะพึงมีแก่ท่านจึงอันตรธาน

อมนุษย์มิฉาทิฐิถามว่า ก็ กโรหิ จะกระทำทัณฑกรรมนั้นคือเราจะกระทำ
เป็นประการไร

อมนุษย์สัมมาทิฐิว่า ท่านจงไปในพระราชนิเวศน์ นำมาซึ่งพระสุวรรณภัสร์
อันเต็มด้วยพระสุชาโภชน มาปฏิบัติแก่ทารกแล้วจารึกไว้ว่า เครื่องสุวรรณภัสร์นี้
เรานำมากระทำทัณฑกรรมตัวเองให้ทารกโจรผู้ใดผู้หนึ่งจะได้ไปลักมาหาได้ อย่าให้
ทารกนั้นมีภัยอันจะพึงบังเกิดแต่สำนักแห่งบรมกษัตริย์ได้ ท่านกระทำได้ดังนี้แล้วภัยจึง
จะมีได้มีแก่ท่าน

อมนุษย์มิฉาทิฐิได้ฟังดังนั้น ก็กระทำตามทุกประการ และคอยอภิบาลรักษา
อยู่ในที่นั้นตราบเท่าเวลาอรุโณทัย ทารกนั้นก็หาอันตรายมิได้ด้วยอำนาจเจริญภาวนาว่า
นโม สมมาสมพุทฺธสฺส เหตุดังนั้น นักปราชญ์ผู้มีปัญญาปรารถนาจะยังตนให้
ปราศจากภัยอุบัติวันตราย จงมนสิการกำหนดโดยอุบายอันบุตรแห่งมิฉาทิฐิกระทำ
บริกรรมภาวนาแน่วว่าภัยอันตรายจะมีมากจะมีได้บังเกิดมีแก่ตน บุคคลอันจะคิดประทุษ

ร้ายก็จะนำมาซึ่งสิริสวัสดิ์ ประดุจดังการก่อนเป็นบุตรแห่งมัจฉาปฏิภูมิบริกรรมภาวนาว่า
 นโม สมมาสมพุทฺธสฺส นี้ บัณฑิตชาติผู้มีปรีชาญาณเป็นอันดี พึงกระทำสันนิษฐาน
 ว่า อันเจริญภาวนากอปรด้วยพระนามแห่งสมเด็จพระพุทฺธเจ้านี้ มิใช่จะมีความเจริญใน
 ปัจจุบันชาติเท่านั้นหามิได้ ไปในอนาคตกาลก็จะได้สรวรรคสมบัติ สมกระแสงพระพุทฺธ-
 ฎีกาตรัสแก่บรมกษัตริย์อันทรงพระนามว่าพระเจ้าปเสนทิโกศล ใจความว่า

ดังได้สดับมา ณ สมัยครั้งหนึ่ง สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคเจ้าเสด็จอยู่ในพระเชต-
 วันอันเป็นมณฑลมหาวิหาร ทรงพระอาวัชชนาการพิจารณาในสกลจักรวาล เมื่อเวลาจะ
 ใกล้รุ่งราตรี ทอดพระเนตรเห็นเทพดาทั้งหลายในชั้นจาตุมหาราช มีกศลได้สั่งสมเป็น
 พุทฺธเวไนย ครั้นเวลารุ่งเช้าจึงทรงผ้าสุคติจัวร์ เสด็จไปกับด้วยพระอรหันต์ห้าร้อยเป็น
 บริวาร ทรงประทับนั่งเหนือพระบวรอาสน์ พระอรหันต์ทั้งหลายก็นั่งเหนืออาสน์เป็น
 ลำดับๆ

ตथा สพฺเพ เทว ในกาลครั้งนั้น เทพดาทั้งปวงในชั้นจาตุมหาราชแวดล้อม
 ด้วยเทพอัปสรกนิยา พากันมากระทำการบูชาด้วยเครื่องสักการวามีสอนเป็นทิพย์
 ถวายอภิวาทด้วยเบญจางคประดิษฐ์ กระทำประทักษิณแล้วก็นั่งในที่อันสมควรแก่ตนๆ

อถ ฐมฺมํ เทเสถิ ในกาลครั้งนั้น สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคเจ้าจึงประทาน
 พระสัทธรรมเทศนาแก่เทพดาทั้งหลายนั้น เทพดาซึ่งได้รับประทานฟังพระสัทธรรม
 เทศนาที่มีบุพพวาสนาแก่กล้าก็ได้สำเร็จพระอริยมรรค อริยผลเป็นต้น แล้วสมเด็จพระ
 ทศพลก็พาพระภิกษุสงฆ์เสด็จกลับมายังมนุษยโลก เสด็จเข้าสู่นครสาวัตถี เพื่อจะเที่ยว
 โคจรภิกขาจารแล้วเสด็จกลับพระเชตวันมหาวิหาร

ภควนฺตํ อนุสฺสรมานโน ในขณะนั้นพระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงพระอนุสรณา
 การคำนึงถึงสมเด็จพระผู้ทรงพระภาคเจ้า จึงเสด็จมาสู่พระเชตวันกับด้วยราชบริวาร
 กระทำการสักการบูชาประทักษิณ แล้วทรงประทับนั่งในที่อันสมควรแก่พระองค์ จึงกราบ
 ทูลถามว่าข้าแต่พระองค์ผู้ทรงสวัสดิภาพ พระองค์เสด็จพระพุทฺธลีลาเข้าไปในประเทศที่ไร

สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคมีพระพุทฺธฎีกาตรัสว่า ตถาคตไปสู่สวรรค์ชั้นจาตุมหาราช

พระเจ้าปเสนทิโกศลทูลถามว่า สมบัติในชั้นจาตุมหาราชิกาเทวโลกนั้นเป็นประการไร ขอพระองค์จงตรัสพยากรณ์

อด โข ภควา ลำดับนั้น สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคเจ้าจึงมีพระพุทธปฏิภาตรัสพยากรณ์ แสดงทิพยสมบัติแห่งเทพดาทั้งหลายในชั้นจาตุมหาราชาโดยอเนกปริยาย โปรดประทานซึ่งพระสัทธรรมเทศนาเป็นบาทพระคาถาว่า

อาทิจฺฉณณํ รุจิรํ เป็นอาทิ อธิบายความว่า ปราสาทอันเป็นทิพย์แห่งเทพดาในชั้นจาตุมหาราชิกานั้น มีสี่เหลี่ยมปัทมสรประดุดั่งวารีศมี ทิวากรเทวบุตร ประดับด้วยธงชัยและฉัตร และทิพยรัตนบัลลังก์ควรจะอัสจรรย ประมาณอายุแห่งเทพดาทั้งหลายในชั้นจาตุมหาราชิกานั้น ห้าร้อยปีทิพย์เป็นอายุชัย

พระเจ้าปเสนทิโกศลกราบทูลถามว่า บุพพกุศลประการไรจึงได้บังเกิดในเทวโลกชื่อว่าจาตุมหาราชิกา

สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคเจ้าตรัสวิสัชนาว่า ดูกรบพิตรพระราชสมภารเจ้า บุคคลผู้ใดมิได้ประมาทมีจิตต์เลื่อมใสในพระพุทธคุณว่า นโม พุทธาย ดังนี้ ครั้นสิ้นชีวิตได้ทิพยสมบัติเห็นปานดังนี้โดยมาก บุคคลอันมีจิตต์มิได้ประมาท มีจิตต์ปสันนาการเลื่อมใสเปล่งวาจาว่า นโม พุทธาย นั้นมิใช่จะบังเกิดแต่ในชั้นจาตุมหาราชาชั้นนั้นหาได้ บางทีก็ไปบังเกิดในพิภพดาวดึงส์อันเป็นที่สถิตแห่งสมเด็จพระจอมรินทร์ สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสแก่พระเจ้าปเสนทิโกศลดังนี้

นักปราชญ์อย่าพึงก่อปรด้วยความสงสัยว่า เจริญภาวนา นโม พุทธาย ห้าอักษรเท่านั้น เหตุไฉนจึงได้ไปบังเกิดในสวรรค์อย่าพึงเข้าใจดังนี้ เหตุค้ำว่า นโม พุทธาย นั้นสำเร็จกิจที่ภาวนาแห่งตนเป็นอุบาสกอุบาสิกาถึงพระไตรสรณคมน์ สมด้วยคำในมหาสมยสูตรว่า

เยเกจิ พุทฺธํ สรณํ กตา เต บุคคลทั้งหลายจำพวกใดถึงซึ่งพระพุทธสรณคมน์ บุคคลทั้งหลายจำพวกนั้น ครั้นดับเบญจขันธ์ ย่อมยังกายแห่งเทพดาให้บริบูรณ์ คือจะได้ไปบังเกิดในสวรรค์

ก็บุคคลอันภาวนาว่า นโม พุทธาย นั้น คือออกวาจาจนอบน้อมแก่พระพุทธเจ้า
 ทุกๆ คำ เหตุกุศลนั้น จึงอาจนำไปบังเกิดในสวรรค์บัณฑิตชาติพึงเข้าใจโดยนัยดังนี้
 อากาที่เจริญซึ่งภาวนานั้นจึงนับเข้าในบุญกิริยาวัตถุ อาศัยว่ายังสัตว์ให้เจริญใน
 ชั่วหน้า แล้วสงเคราะห์เข้าในจิตต์ ชื่อว่ากามาวจรกุศล เหตุว่าหาโทษบมิได้ และตัด
 เสียซึ่งบาปกรรมนำสัตว์ไปสู่คติอันดีดังวิเศษนาจะนี้

๓. ปุจฉา ให้ขยายความใน กามาวจรกุศลจิตต์ อปจายนมัย

วิสัชนา ขยายความว่า “อปจายนนติ เอตถ พุทธาที่นั วตฺถุนิ อปจิติกรณั
 อปจายนั นาม อปจายนั กโรนฺโต หิ สฺขั ลกฺขิ. ยถา อายฺวาทฺฒนํกุมาโร ตสฺมา
 อปจายนั กาทพฺพนติ”

วาระนี้จะได้วิสัชนาในอปจายนบุญกิริยาวัตถุสืบไป มีเนื้อความว่ากิริยาที่บุคคล
 ตั้งอยู่ในอปจายนะ คือ ยำเกรงแก่พระรัตนตรัย คือ พระพุทธรัตนะ ธรรมรัตนะ สังฆ
 รัตนะ อันใด จิตต์อันบุคคลนั้นประกอบในกิริยาที่ยำเกรงนั้น จัดเป็นกามาวจรกุศลจิตต์
 ประการหนึ่ง นับเข้าในวัตถุคือที่ตั้งที่เกิดแห่งอันกระทำซึ่งบุญ

มีคำวิสัชนาว่า อปจิติกรณั กิริยาที่บุคคลกระทำเคารพแก้ววัตถุทั้งสาม มีองค์
 พระพุทธเจ้าเป็นประธานนั้น นับเข้าในบุญกิริยาวัตถุ ชื่อว่าอปจายนบุญกิริยาวัตถุ
 กโรนฺโต เหตุว่าบุคคลกระทำเคารพยำเกรงแก่พระรัตนตรัยนั้น ย่อมได้ซึ่งความดีใน
 ชาตินี้และชาติหน้า นักปราชญ์ผู้มีปัญญาพึงสนนิษฐานเข้าใจว่า คำที่ว่ายำเกรงแก่พระ
 รัตนตรัยนั้น คือเกรงกลัวไม่เหมือนกลัวสัตว์ร้ายเป็นต้นว่าอสรพิษ ยำเกรงแก่พระรัตน
 ตรัยนั้นให้เข้าใกล้ชิดไปมาหาสู่ กลัวสัตว์ร้ายนั้นอย่าให้เข้าใกล้ ยำเกรงแก่พระรัตน
 ตรัยนั้นให้เกรงกลัว ให้ไหว้นบเคารพนับถือกระทำสักการบูชาอย่างต่ำลงมาให้หมดการเป็น
 นิตย ให้กลัวทั้งกายทั้งวาจาทั้งจิตต์ พร้อมทั้งสามประการ อันกระทำน้สการแก่พระ
 รัตนตรัยนั้น แม้มีอุปเจทกภัยจะมาตัดในท่ามกลางชีวิต ก็ได้เป็นอันตรราย ย่อมจะอันตร
 ธานหาย กลับมีอายุตั้งมั่นอยู่ตราบเท่าถึงอายุขัย เหมือนอายุวัฏฒนํกุมาโร บุตรแห่ง
 พราหมณ์ในนครสาวัตถี พราหมณ์และนางพราหมณ์นั้น อัมบุตรไปสู่สำนักพราหมณ์อัน
 เป็นสหายุษฐ์ศิลปศาสตร์ อาจารย์ซึ่งชีวิตแห่งบุคคลภายในภายในเจ็ดวัน พราหมณ์ทั้งสอง

นั้นพาบุตรไปถึงแล้วจึงผลัดกันไหว้สหาย คือ เมื่อสามีจะไหว้นั้นส่งบุตรให้ภริยาอุ้ม เมื่อภริยาจะไหว้ส่งบุตรให้สามีอุ้ม เมื่อชนทั้งสองไหว้พราหมณ์ ๆ นั้นก็กล่าวว่า ที่นายโกโหตุ ท่านจงมีอายุยืนยาวอยู่สืบกาลช้านาน ชนทั้งสองไหว้แล้วจึงยังทารกนั้นให้ไหว้พราหมณ์ ๆ มิได้กล่าวอะไร ชนทั้งสองสงสัยว่าเมื่อเราไหว้เหตุไฉนจึงให้พร ครั้นเราให้บุตรไหว้มิได้กล่าวประการไร ชะรอยว่าเหตุอันใดอันหนึ่งจะมี ชนทั้งสองจึงถามว่า ในกาลเมื่อข้าพเจ้าทั้งสองไหว้นั้น เหตุไฉนจึงว่าให้อายุยืนยาวจนอายุชั้ย ครั้นข้าพเจ้าให้บุตรไหว้ เหตุไฉนท่านมิกล่าวอะไร

พราหมณ์นั้นตอบว่า เรามีได้กล่าวดังนั้น เหตุว่าทารกบุตรของท่านจะมีได้มีอายุอยู่ช้านานประมาณเท่าไร จะถึงซึ่งมรณภพภายในเจ็ดวัน

ชนทั้งสองสามีภรรยาถามว่า ถ้ากระนั้นข้าพเจ้าจะกระทำเป็นประการไร จึงจะให้บุตรของข้าพเจ้าอยู่ได้ช้านาน มิให้ถึงมรณกาลในเจ็ดวัน

มีคำกล่าวว่า ทารกนั้นแม้มิได้ทำลายเบญจขันธ์ในภายในเจ็ดวัน พันเจ็ดวันไปแล้ว อมฤตย์มีอาจประทุษร้ายได้ เหตุว่ามรณภพนั้นเป็นนอกกาลมรณะ เป็นแต่อุปปีเฉทมรณภพ

ชนทั้งสองจึงถามว่า ปฏิพาหนูปายี ชานนุโต ถ้าว่าท่านรู้อุปายจะห้ามจะกันอันตรายแก่บุตรของข้าพเจ้าได้ ท่านจงให้ชีวิตแก่บุตรของข้าพเจ้า

พราหมณ์ตอบว่า เรามีได้รู้ซึ่งอุปายอันจะห้ามมรณะได้ เว้นไว้แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์เดียวเท่านั้น ท่านทั้งหลายจงพากันไปเฝ้าแล้วจึงทูลถาม พราหมณ์ทั้งสองก็พากันไปสู่ที่เฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา ถวายอภิวาทแล้วทูลถามถึงเหตุอันจะป้องกันมรณภพของบุตร พระพุทธองค์จึงมีพระพุทธปฏิภาตรัสว่า อันจะห้ามมรณะ อันบังเกิดแก่สัตว์อันเป็นนอกกาลมรณะนั้น พึงกระทำสักการบูชาแก่พระรัตนตรัย นำทารกมาวางไว้ในท่ามกลาง แล้วทำอาสนะให้พระภิกษุสงฆ์สวดพระ ? ปริตต์ล้อมรอบ ประกอบด้วยเครื่องสักการบูชา นิมนต์พระสงฆ์ให้สวดพระปริตต์สิ้นเจ็ดวันนั้นแหละอันตรายจะมีได้มี ชนทั้งสองได้ฟังพระพุทธปฏิภาตรัสก็ยินดี พากันกลับไปสู่เคหสถานตกแต่งดาตเพดานผูกม่านโดยรอบในทิศทั้งสี่ แล้วแต่งอาสนะสมควรแก่พระสงฆ์จะนั่งแสดงพระ-

ปริตตคาถา ในท่ามกลางนั้นตั้งสำหรับบุตร แล้วนิมนต์พระสงฆ์มาแสดงพระปริตต์
สิ้นเจ็ดวัน เป็นคำรบแปดจึงนิมนต์พระภิกษุสงฆ์มาฉัน วันนั้นสมเด็จพระพุทธเจ้าก็
เสด็จมา พราหมณ์ทั้งสองจึงพาบุตรไปให้ถวายนมัสการ พระพุทธองค์จึงประทานพระ-
สัทธรรมเทศनाव่า

“อภิวาทนสลีสถ นิจจํ วุตฺตมาปจายโน
จตุตาโร ธมฺมา วาฏฺณนฺติ อายุ วณฺโณ สุขํ พลํ”

แปลว่า จตุตาโร อันว่าพรทั้งหลายสี่ประการ คือ อายุเจริญ
อยู่นานจนตราบเท่าอายุขัย และสี่สนัวรรณสุขใส กิตติศัพท์สรรเสริญ
คุณทั่วทุกทิศา และความสุขในกาย และสุขในจิตต์ และกำลังกาย
กำลังปัญญา ย่อมวัฒนาการจำเริญแก่บุคคลมีปกติไหว่นบเคารพพระ-
รัตนตรัย และมีจิตต์มิได้ประมาท ประพฤติดียำเกรงแก่พระพุท-
ธรัตนะ ธรรมรัตนะ สังฆรัตนะ สิ้นกาลเป็นนิตย์ ดังนี้

พึงเข้าใจว่า ในภายในเจ็ดวันนั้น อมนุษย์ซึ่งจะมาล้างชนม์ชีวิตนั้นก็มาคอยอยู่
ทุกวันมิได้ขาด แต่มิได้เข้าไปประทุษร้ายได้ เหตุว่าพระภิกษุสงฆ์แสดงพระปริตต์อยู่จึง
กลับไป มีอจลล้างชีวิตแห่งทารกนั้นได้ ภายหลังสมเด็จพระบรมโลกนาถตรัสประทานพร
ทั้งสี่ประการ และอมนุษย์มีอจประทุษร้ายกุมารนั้นได้ ด้วยมรณะนั้นมิใช่มรณะควรแก่
กาล สมเด็จพระศาสดาจารย์ก็พาพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายกลับไปสู่พระวิหาร มารดาบิดา
จึงให้นามทารกนั้นชื่อว่าอายุวัฒนกุมาร

เหตุทั้งนั้น นักปราชญ์พึงสันนิษฐานว่า อปจายนะ คือ เคารพแก่พระรัตนตรัย
อาจป้องกันอกาลมรณะได้ จะว่าไปไยถึงอมนุษย์เล่า แต่เทพดาเจ้าจะจุติในเจ็ดวันยัง
ป้องกันไว้ได้ อาศัยเคารพแก่พระรัตนตรัย มีเยี่ยงอย่างเหมือนสุปฏิภูจิตต์เทวบุตร ใน
กาลเมื่อพระพุทธองค์เสด็จประทับในพิภพดาวดึงส์ โปรดประทานพระสัจตปกรณภิกขกรรม
ครั้งนั้น มีเทวบุตรองค์หนึ่งนามว่าสุปฏิภูจิตะ จะจุติในเจ็ดวัน บุพพนิมนต์บังเกิดแก่
เทวบุตรนั้นพร้อมทั้งห้าประการ คือ ฝ่าทิพยภูษาก็ปราศจากรัดมี มีอาการอันเศร้าหมอง
สุวรรณมาลาดอกไม้ทิพย์อันแล้วไปด้วยทองคำเขียวแห่งहारัตมิมิได้ เสโทก็ไหลออกจาก

รักแร้แปรปรวนวิปริต อาสนะที่เคยนั่งสบายก็รุ่มร้อน รัศมีกายมิได้ปรากฏดังกาลก่อน
บุพพนิมิตต์อันจะให้จุดบังเกิดทั้งห้าประการ แต่สุปติภูจิตเทวบุตรนั้น มีบุญญาภิสมภาร
ได้สร้างมาน้อยจะได้รู้ว่าตนจะจุดนั้นหาไม่ได้

เทวบุตรองค์หนึ่ง มีนามว่า อากาศจิริเทวบุตร เห็นบุพพนิมิตต์บังเกิดแก่
สุปติภูจิตเทวบุตร จึงกล่าวว่า มาวิธ ดูกรท่านผู้เป็นสหายเหตุไฉนท่านจึงประกอบไป
ด้วยประมาท ท่านจะจุดจากทิพยवासในประมาณเจ็ดวัน บุพพนิมิตต์ทั้งห้าประการบังเกิด
มีแก่ท่านแล้ว เหตุไฉนท่านจึงมิได้พิจารณา

สุปติภูจิตเทวบุตรได้ฟังอากาศจิริเทวบุตรบอก ก็สะดุ้งตกใจกลัวแต่มรณภัยอัน
จะบังเกิดมี สกกสส สนุติกั คนุตวา จึงไปสู่สำนักแห่งท้าววชิราปักษ์เทวราช ถวาย
อภิวาทบังคมทูลว่า ข้าแต่พระองค์อันเป็นพญาแห่งผุ้จอมรคณาอันประเสริฐ พระองค์
เป็นเทพดาอันเลิศกว่าเทวดาทั้งหลายในชั้นดาวดึงส์ พระองค์จึงเป็นที่พึ่งเป็นที่ป้องกัน
ซึ่งภัยแก่ข้าพระบาทฯ จะจุดจากสวรรค์ในเจ็ดวันนี้ หากผู้ใดจะเป็นที่พึ่งมิได้ พระองค์
เป็นเทวดามีฤทธิ์มาก ปรากฏว่าเป็นมงคลในโลก เป็นผู้ยังการบาปหยาบช้าแห่งเทวดา
และมนุษย์ทั้งหลายให้ขจัด ข้าพระองค์นั้นหาเป็นที่พึ่งพำนักมิได้ พระองค์จึงป้องกันมรณภัย
อันจะพึงมีแก่ข้าพระบาท

ตथा เทวินโท ในกาลนั้น ท้าวสักกรินทรเทวราชอันเป็นใหญ่กว่าเทวดา ได้
ฟังสุปติภูจิตเทวบุตรก็กรอุณา จึงตรัสว่า เรายังจะจัดว่าประเสริฐในโลก และมีฤทธิ์และ
เป็นมงคลในโลกหาไม่ได้ เราพิจารณาไม่เห็นผู้ใด ถ้าเว้นไว้ก็ต้องดีสมเด็จพระบรม
โลกนาถนั้นแหละอาจเป็นที่พึ่งของท่านได้ สัพพการุณโก พระองค์ก็อบปรด้วยพระมหา
กรุณาแก่สรรพสัตว์ พระสงฆ์และสงฆ์ซึ่งประโยชน์แก่สรรพสัตว์ พระองค์อาจก่จัดการ
บาปหยาบช้าแห่งสัตว์โลกได้ พระองค์เป็นที่พึ่งแก่สรรพสัตว์ทั้งปวงอันหาที่พึ่งมิได้ มา
เราจะพากันไปสู่สำนักแห่งพระพุทธรองค์ จะกราบทูลให้ทราบซึ่งเหตุแห่งท่านอันจะจุด
จากสวรรค์ พระองค์จะทรงสงเคราะห์แก่ท่านให้มีชีวิตอยู่สืบกาลนาน

สุปติภูจิตเทวบุตรได้ฟังเทวราชโองการ ก็ถือซึ่งเครื่องทิพยสักการบูชาไปกับ
สมเด็จพระอมรินทร์ ครั้นถึงจึงกระทำสักการบูชาแล้วนั่งในที่นั่งสมควรแก่ตน

สมเด็จพระจอมรินทรเทพราช จึงกราบทูลสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ พณฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ว่า ข้าแต่สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคเจ้าผู้เจริญ พระองค์

จงทรงพระกรุณาสุปฏิญญาเทวบุตร นิมิตต์บังเกิดปรากฏจะสิ้นชนมจาก

๓๕๑ ในสวรรค์ในภายในเจ็ดวันนี้ พระองค์คงช่วยชีวิตให้อยู่ไปได้ในสวรรค์

๓๕๒ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อันอุดมยิ่งกว่าสรรพสัตว์สองเท้า คือ เทพดาและมนุษย์เป็นต้น เมื่อพระองค์ได้ทรงฟังสมเด็จพระจอมรินทรกราบทูลดังนั้น จึงมีพระพุทธานุญาตว่า มหาราชา ดุกรท้าวเทวราชผู้เป็นที่บูชาแก่เทวดาทั้งหลาย อันว่ากระทำอัญชลี พระอุณหิสวิชัย เป็นธรรมอันประเสริฐ หารธรรมอันอื่นยิ่งกว่ามิได้ ประพฤติเป็นไปเพื่อจะให้เป็นที่ประโยชน์แก่สรรพสัตว์ และอาจบำบัดซึ่งราชทัณฑ์และอาจป้องกันซึ่งภัย คือ ภัยมนุษย์และอภิกภัย และจะป้องกันซึ่งเสียดสรพิษทั้งปวงได้ อกาลมรณณ วา อนึ่ง เล่าถึงมรณกาลแต่มีใช้กาลมรณะ คือกาลเกิดโรคปัจจุบันก็บำบัดให้หายได้ ถ้าเว้นไว้แต่กาลอันควร เหตุอันภาพแห่งพระอุณหิสวิชัย บุคคลผู้ใดได้เขียนและคิด และกระทำสักการบูชา และได้ทรงไว้ได้ และได้บอกกล่าว และสาธยายแก่ผู้อื่นก็ดี อายุวฑฒน์ เป็นเหตุจะยังชีวิตให้เจริญอยู่นาน อกาลมรณะมิได้มีแก่บุคคลผู้นั้น ดุกรเทวราช ท่านจงเรียนไว้แล้วแสดงให้เทวดาทั้งหลายฟัง สรรพภัยอุปัทวันตรายก็จะมิได้มี ตรัสดังนี้แล้ว ก็ตรัสเทศนาซึ่งคัมภีร์พระอุณหิสวิชัย สุปฏิญญาเทวบุตรอันจะจัดในเจ็ดวัน ครั้นได้ฟังแล้วก็ตั้งใจเคารพเรียนจำไว้ได้ก็มีได้ถึงมรณภัย มีอายุยืนไปตราบนานเท่าควรแก่กาล

๓๕๓ เหตุดังนี้ นักปราชญ์ผู้มีปัญญาพินิจสันนิษฐานว่า กิริยาที่เคารพยำเกรง กระทำสักการบูชาแก่พระรัตนตรัยนั้น อาจป้องกันซึ่งสรรพภัยพิบัติทั้งปวงได้ ก็จะไปโยถึงกิริยาที่บุคคลเคารพแก่พระรัตนตรัย อันเป็นแก้วอันประเสริฐหาสิ่งจะเสมอมิได้ และป้องกันสรรพภัยได้เล่า แต่บุคคลอันเคารพแก่บุคคลผู้เฒ่ายังกอปรด้วยความเจริญ สมเด็จพระพุทธเจ้าจอมโสมนาการสรรเสริญว่า เป็นเหตุจะให้ถึงซึ่งความเจริญในชาตินี้ และช้วนหน้าด้วยบาทพระคาถาว่า

๓๕๔ เว วฑฒนปจายนติ สรรพสัตว์จำพวกใด ย่อมเคารพเกรงกลัวกระทำอุปฐาก บำรุงบำเรอด้วยใหวันบเคารพ ให้ผ่านพ้นผ่านข้ามน้ำแก่ท่านผู้เฒ่าสูงอายุนิ่งกว่า

ตน ทิฏฐิเจ ชมเม ในปัจจุบันชาตินี้ก็จะได้เสวยผลเห็นประจักษ์ คือ จะเป็นที่
สรรเสริญแก่นักปราชญ์ทั้งหลาย สมปราเย จ สุกติ ครั้นว่าทำลายเบญจขันธ์
แล้ว ก็จะได้ไปบังเกิดในสวรรค์ในภพเบื้องหน้า ดังนี้

กิริยาที่ทำให้เคารพแก่บุคคลผู้เฒ่านั้น ผู้เฒ่ามีสามประการ ชาติ วุฑฒ โฒ คือ
แก้ด้วยกำเนิดเกิดในตระกูลอันสูง เป็นต้นว่าตระกูลกษัตริย์ประการหนึ่ง วุฑฒ โฒ คือ
แก้ด้วยวัยมีอายุมากกว่าตนประการหนึ่ง คุณวุฑฒ โฒ คือแก้ด้วยเหตุคุณมีศีลคุณเป็นต้น
ประการหนึ่ง ก็และกิริยาที่บุคคลเคารพยำเกรงซึ่งบุคคลอันเป็นผู้เฒ่าด้วยชาตินั้น แต่ใน
กาลปัจจุบันก็เห็นประจักษ์ คือ มียศศักดิ์ มีสมบัติ ได้ที่ฐานันดร และกิริยาที่เคารพแก่
บุคคลอันเป็นผู้เฒ่าสูงอายุนั้น ได้แก่กิริยาเคารพซึ่งผู้เฒ่าในตระกูล ในปัจจุบันก็นำมา
ซึ่งความสรรเสริญไปในอนาคตก็จะมีแต่ความเจริญ คือ จะเกิดในที่ชอบมีสวรรค์สุคติเป็น
ที่ไป กิริยาเคารพซึ่งบุคคลอันแก้ด้วยเหตุคุณนั้น คือ บุตรธิดาเคารพยำเกรงมารดาบิดา
ปฏิบัติด้วยข้าวน้ำผ้านุ่งผ้าห่ม และให้ที่อยู่ให้สำราญ และศิษย์ยำเกรงแก่ครูอุปัชฌาย์
อาจารย์อย่างนี้ ชื่อว่าเคารพแก่บุคคลอันเป็นผู้เฒ่าเหตุคุณ คือว่ามีอุปการแก่ตน กทฏฐิเจ
นาม คือ ว่าบุคคลเป็นกตัญญูสนั่น พิงยาเกรงแก่พระรัตนตรัย เปรียบอุปมาดังบุรุษอัน
มีปกติอยู่ในอัสสุปรนิคม มีองค์ชนบทเป็นแคว้นแคว้นมีจิตต์ มิได้ประมาณในพระรัตน-
ตรัย ใจความว่า

ดังได้ยินว่า มนุษย์ทั้งหลายอันอยู่ในอัสสุปรนิคมนั้น เลื่อมใสในพระพุทธคุณ
ธรรมคุณ สังฆคุณ นับถือพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ได้เห็นได้พบปะพระภิกษุ-
สงฆ์อุปสมบทในวันนั้น และสามเณรอันมาก็ดีก็อปรด้วยเคารพตจดังว่าเคารพพระภิกษุ-
สงฆ์วิสาได้ร้อย ครั้นเวลาเช้าก็จัดแจงหาที่นั่งและกวาดโรงฉันให้ภิกษุทั้งหลายนั่ง แล้ว
ถวายข้าวยาคุและโภชนาหาร นิมนต์ให้ฉันตามความสำราญ ครั้นภิกษุทั้งหลายสำเร็จกิจ
ฉันโภชนาหารควรเป็นยาปณมัตต์แล้วไปสู่วิหาร ชนทั้งหลายนั้นจึงไปสู่ที่กระทำการใน
บ้านและในป่า เขตต์ อรณญ์ ว่าจะไปสู่ป่าและป่าก็ดี กระทำงานในที่ใด ๆ ก็ยอม
สรรเสริญคุณแห่งพระภิกษุสงฆ์ ครั้นกลับมาจากที่กระทำการถึงบ้านแล้ว ก็พูดกันแต่
การที่สรรเสริญพระภิกษุสงฆ์มิได้เว้นทุกทิวาราตรี นิปัจจการิ ทิฏฐวา สมเด็จพระผู้มี

พระภาคทรงทราบซึ่งประพัตติยาเกรงอย่างนั้นจึงเสด็จไปประทานพระธรรมเทศนา กิริยา
ที่มีจิตต์เคียรพยาเกรงแก่พระรัตนตรัย และมารดาบิดาครูอุปัชฌาย์นั้น ชื่อว่าปจายน-
บุญกิริยาวัตถุ มีใจความสังเขปดังวิสัชนา

๒. ปจายนให้พรรณนาใน กามาวจรกุศลจิตต์ เวยยาวัจจัมย
วิสัชนา พรรณาใน “ยัมเวยยาวัจจปญญกิริยาวัตถุเสณ ปวตติ กามา-
วจรกุศลจิตต์ โหติ ตัง สุขาธิวาทิ ทิพพสุขสมปตฺติณจ มนุสฺสสมปตฺติณจ
อวสานเณ ทิพพานาวาทิ โหติ”

การจะบรรยายนี้จะได้วิสัชนาในกามาวจรกุศลจิตต์ อันจัดด้วยสามรถแห่งบุญกิริยาวัตถุ
คือ เวยยาวัจจะสืบไป ดำเนินความว่า จิตต์อันใดประพัตติเป็นไปด้วยสามรถแห่งบุญ-
กิริยาวัตถุ คือ เวยยาวัจจะ จิตต์นั้นชื่อว่ากามาวจรกุศล กามาวจรกุศลจิตต์อันเป็นไปด้วย
สามรถแห่งเวยยาวัจจกรรมนั้น สุขาธิวาทิ ย่อมนำมาซึ่งทิพพสมบัติ และมนุษย์สมบัติ
ในปัจจุบันภวีกาตินั้นย่อมนำมาซึ่งพระอมตมหานิพพาน

มีคำฎีกาจารย์กล่าวว่า เป็นบทนิพนธ์จะไว้ว่า เวยยาวตฺสส ภาโว เวยยาวัจจ
สภาพแห่งบุคคลชวนชวนนั้นแหละ ชื่อว่าเวยยาวัจจะ ๆ นี้ประสงค์ซึ่งความชวนชวนใน
การกุศล เวณโรปอารามาโปที กิริยาที่บุคคลปลุกสวณถวายเป็นของบูชาในพระวิหาร
แม้ปลุกถวายถวายแก่สงฆ์ด้วยศรัทธา ดังนี้ ก็ชื่อว่าเวยยาวัจจกรรม ๑๐๐๐
เปตณกัมม บุคคลผู้อื่นกระทำการกุศล เดินไปช่วยในการกุศล ก็ชื่อว่าเวยยาวัจจกรรม
คือ กระทำซึ่งภาวะแห่งตนชวนชวน ก็อันการที่กระทำชวนชวนในการกุศล นั้นย่อม
ให้สำเร็จผลชื่อว่า เปตณกัมมเกิดแห่งกิริยาที่กระทำซึ่งบุญ เหตุดังนี้ เวยยาวัจจกรรม
จึงได้ชื่อว่าบุญกิริยาวัตถุ เวยยาวัจจบุญกิริยาวัตถุนี้ ถ้ามีในสันดานแห่งบุคคลผู้ใด ก็
เป็นปัจจัยที่จะยังตนให้ได้สมบัติทั้งสาม คือ มนุษย์สมบัติ สวรรคสมบัติ นิพพานสมบัติ
เหมือนพระอนุรทเถรเจ้าผู้มีอายุ

กิริย ดังได้ฟังมา แต่ในกาลเป็นระหว่างว่างพระพุทธานุศาสนกาลครั้งนั้น เป็น
ศาสนาสของพระปัจเจกพุทธเจ้า ๆ ทั้งหลายได้มาตรัส อนนภาโร นาม ครั้งนั้น พระ-
อนุรทเถรเจ้าผู้มีอายุเป็นบวชอุปฐากแห่งนายบ้าน มีนามว่าอนนภาระบุรุษ นายบ้านนั้น

นามมิได้ปรากฏ... เช้าวันหนึ่งบุรุษผู้นายบ้านออกจากบ้านไปกับด้วยบุรุษที่เป็นอุปฐาก
 เดินมาตามมรรคาบุรุษผู้นายบ้านเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าก็มีจิตต์เลื่อมใส... จึงร้องถามว่า
 พระผู้เป็นเจ้าได้อาหารบิณฑบาตบ้างหรือประการไร... พระปัจเจกพุทธเจ้าตอบว่าอาตมะ
 เข้าไปแล้วออกมา... บุรุษผู้นายบ้านกรูว่าพระปัจเจกพุทธเจ้ามิได้อาหารบิณฑบาต... แต่มี
 อาจรับบาตรด้วยไม่รู้ว่าจะอาหารในเรือนของตนจะมีหรือไม่ มีประการไร... จึงร้องนิมนต์ว่า
 พระผู้เป็นเจ้าจะหยุดก่อนอย่าเพิ่งไป... จงหยุดอยู่สักหน่อย... กล่าวดังนั้นแล้วใช้ให้บุรุษ
 อุปฐากกลับไปบ้านดูอาหารในเรือนว่าเสร็จแล้วหรือยัง... บุรุษอุปฐากรับคำแล้วก็ไปโดย
 เร็ว... วิ่งไปด้วยกำลังถึงเรือนแล้วจึงร้องถามว่า โภชนาหารท่านหุงสำเร็จแล้วหรือประการ
 ไร... ชนทั้งหลายร้องบอกว่าสำเร็จแล้ว... บุรุษอุปฐากได้ฟังดังนั้นจึงกลับมาบอกแก่บุรุษ
 นายบ้านว่า โภชนาหารในเรือนนั้นตกแต่งสำเร็จพร้อมแล้วทุกประการ... บุรุษนายบ้าน
 ได้ฟังก็มีความโสมนัสส์... จึงบังคับให้บุรุษอุปฐากรับบาตรพระปัจเจกพุทธเจ้ามาสู่เรือน
 ครั้นถึงเรือนแล้ว... จึงยังบาตรให้เต็มด้วยโภชนาหาร... แล้วว่าแก่บุรุษอุปฐากว่า ท่านจง
 นำบาตรนี้กลับไปถวายแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า... เราให้ส่วนบุญแก่ท่าน... เหตุว่าเราได้ถวาย
 บิณฑบาตท่านในกาลครั้งนี้... โสมนัสส์ปตฺโต... หุตฺวา... บุรุษอุปฐากก็ยินดีรับบาตรจากมือ
 แห่งนายบ้าน... ด้วยความโสมนัสส์เลื่อมใส... ไปถึงจึงวางบาตรลงในพระหัตถ์แห่งพระปัจ-
 เจกพุทธเจ้า... แล้วจึงตั้งปณิธานความปรารถนาว่า อิมินา ปุณฺณกมฺเมน... เหตุการกุศล
 และผลบุญอันข้าพเจ้าได้นำบาตรมา... และได้วิ่งกลับไปสู่เรือนเร็วพลันเมื่อแรกนั้นก็ดี...
 อีกประการหนึ่ง... ผลที่นายแห่งข้าพเจ้าแบ่งส่วนกุศลให้ในบิณฑบาตนี้ข้าพเจ้าจะ
 บังเกิดในชาติใดภพใดก็ดี... ชื่อว่าความอดอยากกลาบากด้วยอาหารอย่าได้มีแก่ข้าพเจ้า...
 อีกประการหนึ่งเล่า... ข้าพเจ้าอย่าพึงได้ฟังคำที่กล่าวว่ามีได้มี... จะปรารถนาซึ่งวัตถุ
 สิ่งใดก็จงให้สำเร็จความปรารถนาทุกประการ... เอวํ โหตุติ... หุตฺวา... พระปัจเจกพุทธเจ้ารับ
 บาตรแล้วกระทำอนโมทนาว่า... ความปรารถนาของท่าน... จงสำเร็จแก่ท่านเหมือนดังนั้น
 กระทำอนโมทนาจะนั้น... แล้วก็เหาะไปโดยอากาศ... ไปสู่เขาคันธมาทน์บรรพต...
 ฝ่ายอันนการบุรุษนั้นกลับมาสู่บ้าน... ดำรงชนมชีพอยู่สันกาลช้านานตราบเท่าถึง
 กาลอันควรแล้ว... ก็ดับดับเบญจสังขารไซ้บังเกิดในสวรรค์เสวยทิพยสมบัติอยู่ตราบเท่า

ควรแก้กาล... จุตจากเทวสถานแล้วลงมาบังเกิดในมนุษย์ สิ้นชีวิตในมนุษย์แล้วก็ได้ไปบังเกิดในสวรรค์ เทวมนุสเสสุ ตัสนฺโต แต่ท่องเที่ยวอยู่ในเทวโลกและมนุษย์โลกทั้งสองนั้น กำหนดกาลประมาณเป็นอันมาก อิมสุมิ พุทฺธุปปาเท ครั้นถึงกาลอันเป็นพระพุทฺธปาบาทศาสนาแห่งสมเด็จพระพุทฺธเจ้าของเราเนิ จุตจากสวรรค์ลงมาถือซึ่งปฏิสนธิในครรภ์แห่งพระสาเกยานี อันเป็นพระบรมวงศ์แห่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทฺธเจ้า ตั้งแรกแต่รู้ความมา จะได้ว่าสิ่งไรมิได้นั้นหามิได้แต่จะไดยินก็หามิได้ จึงพระบรมวงศ์สาเกยราชและพระบรรณาติสาเกยานีและพราหมณ์ปโรหิตาจารย์อมตยราชกวี ถวายพระพรนามว่า อนุรทราชกุมารครั้นพระชนม์เจริญขึ้นมา ไปเล่นลูกขลุบพ่นกับพระประยูรญาติคือพระกิมพิลราชกุมารและพระภคฺราชกุมาร เล่นพ่นเสวยขนมกันใครแพ้แล้วนำขนมมาเสวยด้วยกัน อนุรทราชกุมารจึงส่งราชบุรุษให้ไปสู่สำนักพระมารดาขอขนมพระมารดาทำขนมส่งไปให้อนุรทกุมารนั้นปราศยเนื่อง ๆ ส่งราชบุรุษมาสู่สำนักพระชนนี เพื่อจะนำขนมไปถวายพระชนนีจึงตรัสแก่ราชบุรุษว่า ท่านจงไปบอกแก่โอรสของเราว่าขนมมิได้มีแล้ว จงไปบอกเร็วพลัน ราชบุรุษรับคำแล้วกลับมาทูลแก่พระอนุรทว่า พระมารดาบสั่งว่าบัดนี้ขนมมิได้มี พระอนุรทกุมารได้ทรงฟังจึงรับสั่งว่า ท่านจงไปทูลแก่พระชนนีว่าขนมไม่มีนั้นแหละจงส่งมา ราชบุรุษกลับมาทูลแก่พระนางว่า ข้าแต่พระแม่เจ้าพระราชโอรสของพระแม่เจ้า มีรับสั่งให้ข้าพระองค์มานำขนมไม่มีไปถวายพระนางจึงนำมาซึ่งถาดทองใบหนึ่งแล้วครอบลงด้วยถาดทองอีกใบหนึ่ง ส่งให้แก่ราชบุรุษแล้วรับสั่งว่า ท่านจงนำไปให้แก่บุตรของเรา บอกว่านี่แหละเรียกว่าขนมมิได้มี ราชบุรุษรับถาดเปล่าแล้วเดินมา ตทว นกรปริศนาหกา ในกาลครั้งนั้น เทวดาทั้งหลายซึ่งรักษานครคิดว่า ถ้าแหละราชบุรุษนี้นำถาดเปล่าไปถวายแก้อนุรทราชกุมาร ๆ ได้เห็นแต่ถาดเปล่า เราทั้งหลายก็มิอาจเข้าไปสู่ที่สมาคมแห่งเทวดาทั้งหลายได้ คิดแล้วจึงนำมาซึ่งขนมทิพย์ใส่ลงในถาดด้วยอาณภาพแห่งเทวดาราชบุรุษ ก็นำมาถวายแก่พระอนุรทราชกุมารวางลงในท่ามกลางสนามเล่นพระอนุรทราชกุมารเปิดถาดใบบนออก กลิ่นหอมระเหยลบลพวนนครกบิลพัสดุ ราชกุมารทั้งสามก็พากันเสวยเหมือนทุกที รสขนมนั้นชาบทวอินทรี

แผลไปทุกเส้นสำหรับอาหาร พระอนุรุทรราชกุมารกับพระวราขกุมารทั้งสองนั้นเสวยมีรส
 ยิ่งกว่าทุกที พระอนุรุทรราชกุมารจึงว่า ขนมนี่ไม่มีรสอร่อยหาสิ่งจะเปรียบมิได้ เหตุไฉน
 แต่ก่อนพระมารดาจึงมิได้ให้น้ำมาให้แก่เรา ตั้งแต่วันนี้ไป ท่านจงไปทูลแก่พระมารดา
 ว่า เราจะบริโภคแต่ขนมนี่ได้มีฝ่ายราชบุรุษก็ไปทูลแก่พระนางตามบัญชา พระนางก็
 กระทำอย่างนั้นทุก ๆ วัน ครั้นอยู่มาภายหลัง พระอนุรุทรราชกุมารเสด็จออกบรรพชา
 ในสำนักแห่งสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ได้สำเร็จมรรคผล พระพุทธองค์จึงประทาน
 ที่เอตทัคคะฝ่ายช้างพระภิกษุที่ทรงทิพยจักขุญาณ นักปราชญ์ผู้มีปรีชาญาณพึงสันนิษฐาน
 เข้าใจว่า พระอนุรุทรเถระเจ้ามิได้ยินคำว่ามิได้มีนั้น อาศัยแก่เวรยาวจักกุศลที่ได้กระทำ
 ไว้ แต่ในกาลเมื่อตนเป็นคนอุปฐากแก่นายบ้านและได้ตั้งปณิธานความปรารถนาไว้ เมื่อ
 เป็นอันนการบุรุษนั้นตามอำนาจผลมาจนถึงพระพุทธบาทศาสนานี้
 กองกุศลวสี คือ เวรยาวจะการชวนชวายนี่ มิใช่จะมีแต่เท่านั้นหามิได้ เหมือน
 ช่างขุนนั้น วัตถุทานของตนก็มีได้มีจะให้ แต่มีจิตต์เลื่อมใสศรัทธาด้วยโสมนัสสเป็น
 ญาณสัมปยุตต่อสังขาริก คือ มีจิตต์ยินดี และเห็นชัดว่าเป็นกุศลจะยังตนให้ได้ไปสู่สุคติ
 และดำรงขึ้นเองกระทำเอง หาผู้จะชักเตือนชักชวนมิได้ ใจความว่า
 ช่างขุนนั้นอาศัยอยู่ต้นทางอันจะไปสู่เรือนแห่งอสังยหเศรษฐี อสังยหเศรษฐีนั้นมี
 ศรัทธาจำแนกแจกทานเป็นนิตยกาลทุกวัน เย อชานนตา ยากทั้งหลายใดจะไปสู่
 โรงทานแห่งอสังยหเศรษฐีนั้น ถ้ามิได้แห่งมรรคา ยากทั้งหลายนั่นก็มาหาช่างขุนแล้ว
 ถ้ามรรคาอันจะไป หตถิ อุกุจิปีตวา ช่างขุนมีจิตต์ผ่องใสแลเห็นด้วยปัญญาว่า จะได้
 กองการกุศล จึงชี้ซึ่งทางให้คนอื่นจะไปสู่โรงทานแห่งอสังยหเศรษฐีบอกแก่ยากทั้งหลาย
 ว่าท่านจงไปโดยทางนี้ โรงทานของอสังยหเศรษฐีอยู่ที่นั่น ท่านทั้งหลายจงไปโดยมรรคา
 ทางนี้ ๆ ยากทั้งหลาย ก็อุปด้วยความยินดี ไปสู่โรงทานของอสังยหเศรษฐี รับซึ่ง
 ทานได้ตั้งจิตต์ปรารถนา ยาวตายุก็ จิตฺตา ช่างขุนอยู่ตราบเท่าสิ้นชีวิตแล้วไปเกิดเป็น
 รุกขเทวดา มีพฤกษ์พิมานอยู่ต้นไทรใหญ่ กอปรด้วยนิ้วเป็นเพชร ปรารถนาสิ่งไรยก
 นิ้วขึ้นแล้วสิ่งนั้นก็สำเร็จทุกประการ อยู่แทบทางกันดารใกล้ปากดง ทางนั้นเป็นมรรคา
 กันดารเดินได้แต่เวลารাত্রี กำหนดราตรีเดียวจากปากทางข้างนี้

ในกาลครั้งนั้น มีพระราชกุมารองค์หนึ่ง พาพวกพาณิชहार้อยเที่ยวกระทำการ
พาณิชกรรม พระราชกุมารนั้นมีนามว่าอังกุระ พาพวกพาณิชहार้อยมาถึงมรรคากันดาร
ปากคงเป็นเวลาเย็น ก็หยุดพวกเกวียนพักอยู่ถึงเวลารাত্রีจึงจะไป ให้พ่อค้าเกวียน
ทั้งหลายบริโภคโภชนาหาร อาศัยระบับจิตต์ระบับกายสำราญจนสิ้นแสงพระอาทิตย์ ครั้น
ได้เวลาแล้วจึงปรึกษากันว่า หนทางที่เราจะไปข้างหน้านั้น เป็นทางเดินราตรีเดียวถึง
ประตูป่าข้างโน้น เราทั้งหลายจะบรรทุกน้ำและฟืนไปเกวียนก็จะหนัก จักไปช้าจะข้าม
มรรคาไปไม่ทัน เราทั้งหลายจงเทน้ำทิ้งฟืนเสียให้เกวียนเบา จะได้ไปโดยเร็วพลัน พวก
พาณิชทั้งหลายเห็นพ้องด้วยอังกุระราชกุมาร พวกกันเทน้ำทิ้งฟืนเสียสิ้นแล้วขับเกวียนไป
ในราวป่า บุรุษขับเกวียนนำทางนั้นนอนดูดาวมากลักลับ โคทั้งหลายก็พาเกวียนนั้น
กลับ พอถึงประตูป่าก็สว่าง พวกพาณิชทั้งหลายนั้นหลงทางสิ้นน้ำและฟืนและโภชนาหาร
จึงพากันเข้าอาศัยอยู่ ณ ภายใต้แห่งต้นไม้ใหญ่ อันเป็นที่อยู่แห่งรุกขเทวดานั้น พาณิช
ทั้งหลายพากันปริเวนนาการรำไร อังกุระราชกุมารจึงพิจารณาดูต้นไม้ใหญ่ กำหนดพระฤทัย
ว่า ต้นไม้นี้ชรอยเป็นทิพย์วิมานแห่งเทวดาอันมีมหิทธิฤทธิ์ คิดดังนี้แล้วจึงกล่าวว่า
มเหศกุโบ ถ้าเทวดาที่สิงอยู่ ณ ต้นไม้ใหญ่นี้ เป็นเทวดามีอำนาจแล้ว จงได้มีความ
เมตตากรุณาให้ทานน้ำแก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย ให้ดื่มกินระบับกระวนกระวายอันลำบากมา
ในมรรคา

ครั้นเมื่อ อธิวัตวา ฝ่ายเทวดาซึ่งสิงอยู่ในนิโครธพฤกษพิมาน ได้ฟังราชกุมาร
กล่าวดังนั้น ก็อปรด้วยความกรุณา จึงยกหัตถ์ขึ้นชี้ที่กิ่งพฤกษมิได้สำแดงกาย น้ำก็
ไหลมาจากกิ่งพฤกษ พวกพาณิชทั้งหลายพากันอาบกินตามอัมผัสย์ อังกุระราชกุมารจึง
ทรงพระดำริว่า เทวดานี้เราทั้งหลายปรารถนา น้ำก็ให้สำเร็จดังความปรารถนา บัดนี้จึง
มีความกรุณาให้ซึ่งของเคี้ยวและโภชนาหารทั้งปวง เพื่อช่วยชีวิตไว้มิให้เป็นอันตราย
อธิปายัณตวา รุกขเทวดานั้นรู้อธิบายความปรารถนาแห่งอังกุระราชกุมารดังนั้นจึง
ยกหัตถ์ขึ้นชี้ ขนมน้ำและของเคี้ยวโภชนาหารก็บังเกิดด้วยอำนาจแห่งรุกขเทวดา พวก
พาณิชทั้งหลายก็บริโภคสำเร็จความปรารถนาทุกประการ

ลำดับนี้ อังกรราชกุมารทรงดำริว่า อาตมะนึกสิ่งใดก็ได้สำเร็จทุกประการ บัดนี้
เราขอเห็นท่านผู้มีอำนาจมาก ท่านจงสำแดงกายให้ปรากฏแก่เราเหล่าพวกพาลิชทั้ง-
หลายเถิด ฝ่ายอังกรราชกุมาร เมื่อได้เห็นรูกเทวดาจึงถามว่า ท่านกอบปรด้วยรัศมีอันงาม
มีองค์เป็นเพชร ชลแสงแล้วก็ให้สำเร็จความปรารถนา ท่านได้ก่อสร้างซึ่งกุศลเป็น
ประการไร แต่ในเบืองบุพพกาล

รูกเทวดาตอบว่า คุณนวายุ หุตฺวา แต่ในกาลปางก่อนนั้นเราเกิดเป็นช่างชุน
ได้ทำกุศลบุญคือ ชัมมรคาให้ยากไปสู่โรงทานของอสังยหเศรษฐี ด้วยจิตต์เลื่อมใส ท่าน
พึงเข้าใจโดยนัยดังนี้

กิริยาที่กระทำเวยาวัจจะ คือ ขวนขวายในการกุศลย่อมจะให้ผลสำเร็จดังนี้ เหตุ
ดังนี้ กุศลจึงนับเข้ากามาวจรกุศลจิตต์ จัดเป็นบุญกิริยาวัตถุ ดังวิชันนาจะนี้

๕. ปุณา กามาวจรกุศลจิตต์ ปัตติทานมัย ท่านอธิบายไว้ว่าอย่างไรบ้าง
วิชันนา ท่านพรรณนาไว้ว่า “ยิ ปัตติทานปุลฺลกิริยาวัตถุเสน ปวตฺติ
ติ กามาวจรกุศลจิตฺติ อูปปนฺน โหติ ปตฺติยา ทานํ ปตฺติทานํ ปเรตฺถจ
ปตฺตานุโมทนาวิหฺมํ ปุลฺลกิริยํ ชเนนฺเตน กุลปตฺเตน เปเต อุตฺตสฺถานิ
กาตพฺพเมวาทิ”

วาระนี้จะได้วิชันนาในบุญกิริยาวัตถุ อันชื่อว่าปัตติทานสืบไป มีใจความว่า
ยิ กุศลจิตฺติ กุศลจิตต์อันโดยย่อประพฤติเป็นไปในกามาวจรภูมิ และเป็นไปด้วย
สามารถแห่งบุญกิริยาวัตถุ คือ ปัตติทาน กามาวจรกุศลจิตต์นั้น บังเกิดขึ้นในสันดาน
แห่งบุคคลผู้ใดหาผู้ชักชวนมิได้ กามาวจรกุศลจิตต์นั้น ชื่อว่ากามาวจรกุศลจิตต์ จัดเป็น
อสังขาริก กามาวจรกุศลจิตต์อันเป็นไปด้วยสามารถบุญกิริยาวัตถุ คือ ปัตติทานนี้ ได้
แก่จิตต์เป็นที่สุดเป็นที่เกิดแห่งอันกระทำซึ่งบุญ คือ ให้ส่วนบุญแก่บุคคลผู้อื่น

อธิบายว่า ปุลลกิริยิ อูปจินฺนเตน เมื่อบุคคลจะสั่งสมซึ่งบุญนั้นตนกระทำ
การกุศลสิ่งใด ๆ มีให้ทานและรักษาศีล สดับรับฟังพระเทศนา เจริญเมตตาภาวนากัถิ
พึงแผ่กุศลให้แก่บุพพเปตชน คือ มารดา บิดาและญาติวงศ์สัมพันธมิตร และอุทิศ
ให้แก่คนทั้งหลายอื่น ๆ แบ่งให้ทั่วไปแก่สัมพันธมิตรทั้งหลายอย่าได้เลือกหน้า คือ อุทิศ

ตั้งแต่เวาขึ้นมาตราบเท่าถึงภักคพรหม เบื้องขวานั้นท้าวสกุลจักรวาล กุศลอันตนแบ่ง
 อุทิศนั้นก็มืผลไพศาลมากออกไป มีอุปมาดังประที่ป้อนบุคคลตามไว้ และบุคคลผู้นั้นมา
 จดไปตามไวัธรรมดว่าประที่ปเดิมดวงเดียว แต่มีผู้มาจดไปตามเป็นหลายดวงออกไป
 ประที่ปเดิมนั้นมืมาก นั้นใด การกุศลอันบุคคลกระทำน้อย แต่ตั้งจิตตอุทิศให้แก่ผู้อื่น
 นั้นก็มีมากออกไป มีอุปมาดังนั้น กิริยาที่กระทำกุศลแล้วมิได้แผ่กุศล และจิตตคิด
 หวังกันนั้น มีผลน้อยจะได้ประเสริฐหามิได้ กิริยาที่กระทำกุศลแล้วอุทิศให้แก่มารดา
 บิดาและญาตินั้น ย่อมจะสำเร็จความปรารถนาแก่มารดาบิดาและญาติอันบังเกิดในเปรต
 วิสัย ชื่อว่าปรทัตตูปชีวี เยี่ยงอย่างก็มีเหมือนเรื่องพระเจ้าพิมพิสารใจความว่า

เปรตทั้งหลายซึ่งเป็นญาติแห่งพระเจ้าพิมพิสารนั้น เป็นคนกระทำการแห่งพระ-
 ราชกุมารทั้งสามพระองค์ แต่ครั้งพระพุทธศาสนาแห่งพระปุสสสัมมาสัมพุทธเจ้า กิณ
 ของอันทายกอุทิศถวายแก่พระสงฆ์ ครั้นสิ้นชีวิตไปนรกอยู่ช้านาน อดอาหารมาหลาย
 พุทธันตรภายหลังมาบังเกิดในเปรตวิสัย ครั้นสมเด็จพระกกุสันโธมาอุบัติได้แก่พระบรม-
 พุทธาภิสมัย พระโกนาคมน์ และพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ตรัสแก่พระปรมาภิเชก
 สมโพธิญาณ เปรตทั้งหลายนั้นเข้าไปทูลถามสมเด็จพระพุทธเจ้าทั้งหลายว่า กิสมิ กาเล
 ในกาลเมื่อไรข้าพระบาททั้งหลายจะได้บริโภคโภชนาหาร

สมเด็จพระพุทธเจ้าทั้งหลาย มีพระกกุสันธสัมพุทธเจ้าเป็นประธาน ตรัสบอกว่า
 ท่านทั้งหลายก็ยังมิได้บริโภคโภชนาหารในกาลแห่งพระพุทธศาสนาของพระตถาคต แต่
 พระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า นั้นตรัสบอกกาลกำหนดว่า ในกาลใด พระศรีศากยมุนี
 โคดมได้มาอุบัติตรัสในโลกนี้ ในกาลนั้นจะมีบรมกษัตริย์พระองค์หนึ่ง พระนามว่า
 พระเจ้าพิมพิสารจัดถวายจตุปัจจัยแก่พระภิกษุสงฆ์ มีองค์สมเด็จพระพุทธเจ้าเป็นต้น จะ
 อุทิศแผ่ผลให้แก่ท่านทั้งหลาย ๆ จะได้บริโภคโภชนาหารในกาลอันเป็นพระพุทธศาสนา
 แห่งสมเด็จพระศากยมุนี เปรตทั้งหลายได้ฟังก็ยินดี ประดุจดั่งว่าจะได้ในวันพรุ่งนี้ก็
 เหมือนกัน อมหากิ พุทธสฺส กาเล ครั้นสิ้นพระพุทธศาสนาแห่งพระกัสสปสัมมา-
 สัมพุทธเจ้า ถึงกาลเป็นพระพุทธศาสนาของสมเด็จพระพุทธเจ้าของเรา พระเจ้าพิมพิสาร
 ถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์ มีองค์สมเด็จพระพุทธเจ้าเป็นประธาน มิได้แผ่ผลกุศลส่วนบุญไป

ให้ เปรตทั้งหลายนั้นเมื่อมิได้รับส่วนบุญในทานแห่งพระเจ้าพิมพิสาร ครั้นเวลารাত্রี จีรร้องคว้ายเสียงอันพิลึกพิงกลัว พระเจ้าพิมพิสารได้ทรงสดับก็สะดุ้งพระทัย อรุณकुมนเ ครั้นรุ่งขึ้น พระเจ้าพิมพิสารเสด็จไปสู่สำนัก สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ถวายนมัสการ แล้วประทับอยู่ในที่อันสมควรแล้วกราบทูลถามว่า ข้าแต่พระผู้ทรงพระภาค ในเวลา รাত্রีอันล่วงไปแล้วใกล้รุ่งแห่งราตรี ข้าพระบาทได้ฟังเสียงอันพิลึก เหตุผลจะมี ประการไร จะมีมรณภัยบังเกิดแก่ข้าพระบาทหรือ หรือจะบังเกิดแก่อาณาประชาราษฎร เขตต์แคว้นสิริราชสมบัติ

ลำดับนั้น สมเด็จพระผู้ทรงพระภาค มีพระพุทธานุญาตว่า มหาราช ดุรพบพิตร พระราชสมภาร พระองค์ได้ฟังเสียงนั้น ๆ เป็นเสียงแห่งเปรตทั้งหลายอันเป็นพระญาติ ของบรมบพิตร คอยจะอนโมทนาส่วนกุศลอันพระองค์อุทิศ บรมบพิตรกระทำทานแล้ว หาได้อุทิศไปให้ไม่ เปรตทั้งหลายเมื่อไม่ได้สำเร็จความปรารถนา จึงกระทำซึ่งข้อเสียง อันพิลึกให้ปรากฏแก่พระองค์ ดังนี้ อันตรายสิ่งใดสิ่งหนึ่งจะมีแก่บรมบพิตรแลสิริ- ราชสมบัติหามิได้

พระเจ้าพิมพิสารได้ทรงฟังพระพุทธานุญาตก็หายสะดุ้งตกพระทัย จึงกราบทูลถามสืบไปว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงคุณอันประเสริฐ เมื่อข้าพระองค์กระทำทาน และ อุทิศไปให้แก่เปรตทั้งหลาย ๆ จะได้เสวยผลแห่งกุศลนั้นหรือประการไร

มีพระพุทธานุญาตว่า เมื่อบรมบพิตรบำเพ็ญทานอุทิศผลไปให้แก่เปรตทั้งหลาย ๆ นั้นก็จะได้เสวยผล

พระเจ้าพิมพิสารได้ทรงสดับพระพุทธานุญาตก็สิ้นความสงสัย จึงถวายทานเป็น การใหญ่ คือ ถวายจุตูปัจจัยและชุดสระสร้างกุฏิ แล้วแบ่งกุศลไปให้แก่เปรตทั้งหลายอัน เป็นพระญาติ เมื่อถวายอาหารบิณฑบาตแล้วอุทิศผลไปให้ เปรตทั้งหลายก็ได้อาหาร ทิพย์ เมื่อถวายไตรจีวรแล้วอุทิศผลไปให้ เปรตทั้งหลายก็ได้ทิพย์ภูษาผ้านุ่มห่มและ วัตถุภรณ์ เมื่อชุดสระแล้วอุทิศผลไปให้ สระโบกขรณีก็บังเกิดแก่เปรตทั้งหลาย เมื่อสร้างกุฏิแล้วแบ่งผลไปให้ เปรตทั้งหลายก็ได้ทิพย์ปราสาทพร้อมกันทันใด

เหตุดังนี้ นักปราชญ์ทั้งหลายพึงมนสิการกำหนดไว้ในใจว่า กระทำการกุศลแล้วแผ่ผลไปให้แก่ญาติทั้งหลายอันบังเกิดในปรตวิสัย ญาติทั้งหลายจะพึงได้ส่วนกุศลเสวยผลอันเป็นสุข ประดุจดังว่าปรตทั้งหลายอันเป็นพระญาติแห่งพระเจ้าพิมพิสาร ฉะนั้น

กิริยาที่กระทำการกุศลแล้วแผ่ผลไปให้แก่สรรพสัตว์ เป็นประเพณีของสมเด็จพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เมื่อพระองค์เป็นพระบรมโพธิสัตว์ทรงสร้างพระบารมี กระทำการกุศลแล้วแผ่ไปให้แก่สรรพสัตว์มิได้เลือกหน้า เหมือนสมเด็จพระพุทธเจ้าแห่งเรา เมื่อยังเสวยพระชาติเป็นพระบรมโพธิสัตว์ พระองค์เป็นบรมจักรพรรดิ ทรงพระนามว่าพระเจ้าติโลกวิชัย ใจความว่า

โส กิร สมาทเปโนโต ดังได้สดับมา พระเจ้าติโลกวิชัยบรมจักรพรรดินั้น พระองค์บำเพ็ญทานเป็นนิตย์ แล้วอุทิศผลไปให้แก่สรรพสัตว์ด้วยบาทพระคาถาว่า

อัม กิลฺลิจิ กุสลํ กมฺมํ กตฺตพฺพํ กิริยํ มม เป็นอาทิ แปลเนื้อความว่า กุศลกรรมสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งข้าพเจ้าได้ก่อสร้างด้วยกายวาจาและน้ำใจ ตีบทเสสุคติ กตํ และกุศลอันใดอันข้าพเจ้ากระทำ ควรจะนำไปบังเกิดในสวรรค์สุคติ คือ ชั้นดาวดึงส์กัถิ เย สตฺตา สัตว์ทั้งหลายใด ซึ่งมีสัญญาและหาสัญญา มิได้ สพฺเพ ภาคี สัตว์ทั้งหลายนั้นจะมีส่วน คือ ได้ส่วนแห่งกุศลอันข้าพเจ้าได้กระทำไว้ สันด้วยกันทุกตัวสัตว์ ทินฺนํ ปุณฺณณฺณํ มยา ผลแห่งบุญอันข้าพเจ้าแผ่อุทิศไปให้ สัตว์จำพวกใดได้รู้ได้เห็นปรากฏแก่จักขุ และได้ยินด้วยโสตก็ดี สัตว์ทั้งหลายนั้น จะมีส่วนในกุศลอันข้าพเจ้าอุทิศไปให้ เย เจ ตตฺถ น ชานนฺติ และสัตว์ทั้งหลายจำพวกใด มิได้เห็นและมิได้รู้มิได้ยินมิได้ฟังกัถิ เทวา กนฺตฺวา นิเวทยุ เทพดาทั้งหลายจงบอกแก่สัตว์ทั้งหลายนั้นว่า อสุโก อิตฺถนฺนํ กตฺวา บุคคลชื่อโน้นกระทำการกุศลอย่างนี้ๆ ให้ส่วนบุญแก่ท่าน เทพดาทั้งหลายจงบอกแก่สัตว์ทั้งหลายอันมิได้รู้นั้น ให้รู้ว่าข้าพเจ้าชื่อนี้อยู่ในบ้านนี้ นิคม ชนบท ราชธานีนี้ ได้กระทำการกุศลอย่างนี้ๆ และอุทิศผลแผ่ไปให้ สพฺเพ โลกมฺหิ เย สตฺตา สัตว์ทั้งหลายจำพวกใด ในโลกทั้งปวง ซึ่งมี

ชีวิตดำรงทรงอยู่ได้ด้วยอาหาร สฟุเพ ลภนตุ สรรพสัตว์ทั้งปวงนั้น จง
ได้ซึ่งอาหารอันเป็นที่ชอบใจ ด้วยผลกุศลอันข้าพเจ้าอุทิศไปให้ด้วยจิตดี คือ
บุญฤทธิ์

กิริยาที่กระทำกุศลแล้วแผ่ส่วนกุศลไปให้แก่สรรพสัตว์ ชื่อว่ากระทำถูกต้องตามอย่างของ
พระพุทธเจ้าอันเป็นพระบรมโพธิสัตว์ ทรงสร้างพระบารมีแสงหาพระโพธิญาณ เห็น
ปานดังพระเจ้าติโลกวิชัยบรมจักรพรรดินี้

เหตุดังนี้ นักปราชญ์ผู้มีปรีชาญาณ เมื่อก่อเกื้อกองการกุศลสิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้ว
พึงแผ่ส่วนกุศลอุทิศไปให้แก่สรรพสัตว์ ก็จัดได้ชื่อว่ากระทำตามเยี่ยงอย่างแห่งสมเด็จพระ
พุทธเจ้าทั้งหลาย กิริยาที่กระทำการกุศลและแผ่ผลให้แก่เทวดานั้น ได้ชื่อว่ากระทำ
ตามกระแสพระพุทธเจ้าอันสมเด็จพระผู้มีพระภาคทรงประทานพระธรรมเทศนาไว้ว่า

ยัม ยัม ปเทสํ ภาวตี บุคคลอันก่อปรด้วยบุญญานั้น จะเสพซึ่งประเทศใด ๆ คือ
จะอาศัยในบ้านและนิคมชนบทใด ๆ ก็ดี ย่อมกระทำการกุศลแล้วแผ่ส่วนกุศล
ไปให้แก่เทวดาทั้งหลาย ย่อมตามอภิบาลบำรุงรักษา มาตา ปุตฺตวํ โอธสฺส
เปรียบดังมารดาอันติดตามรักษาซึ่งบุตรอันบังเกิดแก่ตน และบุคคลอันกระทำ
การกุศล แล้วแผ่ผลอุทิศไปให้เทวดาทั้งหลาย แม้ว่าจะมีอันตรายเกิดขึ้นเทพดา
ทั้งหลายจะป้องกันรักษามิให้เกิดขึ้นได้ อนนฺตมโธ โดยกำหนดเป็นที่สุดจะมีโจร
มาลักเอาของไปทั้งเสียในน้ำ เทพดาทั้งหลายจะอุปถัมภ์ให้มีผู้นำมาให้งถึงเคห-
สถาน ด้วยยานพาหนะแห่งเทวดา ดังมีมาในมัจฉาทนชาดก จะสาธกมาแสดงให้เห็น
เห็นความในปัตติทานบุญกิริยาวัตถุ คือ ที่ตั้งแห่งการกระทำบุญและแผ่ผลส่วน
กุศลไปให้แก่เทวดาทั้งหลาย ย่อมตามอภิบาล มีเนื้อความว่า

อดีตเต กาเล ในอดีตกาลล่วงแล้วแต่หลัง ครั้นสมเด็จพระพุทธเจ้าของเรา เสวย
พระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ท่องเที่ยวอยู่ในสังสารวัฏฐ์ สร้างพระบารมีแสงหาพระโพธิ-
ญาณนั้น ภูฏมปิณฺธุส เกเห นิพฺพุตฺติ บังเกิดในเรือนแห่งภูฏมพี ในท่าจอดสำเภแห่ง
พ่อค้าชื่อว่าสุปปารชนบท พระโพธิสัตว์นั้นมีน้องชายคนหนึ่ง เมื่อเจริญวัยควรจะครอง
คฤหัสถ์แล้วบิดามารดาจึงกระทำอาวาทะมงคลให้ครองคฤหัสถ์ ภูฏมพีกับภริยานั้น

มีอายุครบแก่กาลแล้ว ก็ทำลายขันธไปบังเกิดในภพเบื่องหน้าตามสมควรแก่กุศลแลอกุศล อันตนได้กระทำไว้ สรีรี ณาเปตฺวา พระโพธิสัตว์กับน้องชายนั้นก็กระทำฌาปนกิจแห่ง บิฑามารดาสำเร็จแล้ว พระโพธิสัตว์ไปทวงหนี้ที่ตระกูลหนึ่งก็ไปจากบิฑามารดา ครั้นได้ ทรัพย์ประมาณพันกหาปณะแล้วให้ภริยากระทำถุงใส่เก็บไว้ต่อน้องชาย แล้วปรึกษากับน้องชายว่า จะไปเมืองสุวรรณภูมิจำหน่ายสินค้าแล้วจะกลับมาขาย ได้กำไรมากน้อยเท่าไร จะแบ่งปันให้น้องชายต่อภายหลัง น้องชายได้ฟังก็ดีใจคิดว่า ถ้ากลับมาสู่เรือน เราจะทำอุบายให้ทรัพย์นั้นเป็นของตนคนเดียว จึงเอาผ้ามีสีสน้เหมือนกับถุงนั้น ทำถุงใส่ก้อนกรวดเต็มแล้วเอาไปซ่อนไว้

โพธิสตฺโตปี ฝ่ายพระโพธิสัตว์หาสำเภาได้แล้วก็บรรทุกสินค้า วันจะออกจากท่าพาน้องชายนั้นไปสู่หาดทรายบริโศคาหาร เมื่อจะบริโศคนั้นไปรยให้ทานแก่มีจณาทั้งหลายในกระแสดล ให้แก่มีจณาแล้วแผ่ผลไปให้แก่เวตดาทั้งหลายซึ่งรักษามหาสมุทร ครั้นบริโศคาหารแล้ว ส่งถุงเงินมอบไว้แก่น้องชายแล้วก็นอนหลับไป

กนิฏฺโฐปี ฝ่ายน้องชายจึงเอาถุงกรวดที่ซ่อนไว้ ไปวางลงในสำเภาให้ใกล้กัน ตั้งใจว่าจะทิ้งถุงกรวดแล้วจะเก็บถุงทรัพย์ไว้มิให้ผู้ใคร่เหตุนี้

ฝ่ายพระบรมโพธิสัตว์ตื่นขึ้นแล้ว ก็ลงสู่สำเภาแล่นเรือออกจากท่ามามีสีใกล้ฝั่ง น้องชายพระบรมโพธิสัตว์จึงกระทุงกระดานให้ทะเลพอน้ำไหลเข้าได้ทำเป็นตกใจหยิบถุงทรัพย์ซ่อนไว้ แล้วจะทิ้งถุงกรวดลงไปแล้วบอกแก่พี่ชายด้วยหมายว่าจะได้เป็นของตน หยิบพลาดไปกลับหยิบถุงทรัพย์ทิ้งลงไปในทะเลซ่อนถุงกรวดไว้ บอกแก่พระบรมโพธิสัตว์ว่า ข้าพเจ้าตกใจทิ้งถุงทรัพย์ลงในคงคา พระบรมโพธิสัตว์ให้จัดแจงเป็นปกติแล้วกลับมา

เทวดา ปตฺตี ติภิตฺวา เทวดาทั้งหลายซึ่งได้รับส่วนกุศล จึงบันดาลให้ปลาใหญ่กลืนถุงทรัพย์นั้นแล้วตามรักษา แล่นสำเภามาถึงท่ายังหาที่ขึ้นสู่เรือนไม่ แต่น้องชายนั้นสำคัญว่าตนได้ถุงทรัพย์ไว้ สำเภาถึงก็ขึ้นไปเรือนแก้ถุงออกดูเห็นแต่กรวดก็เสียใจมิได้บริโศคาหาร พระบรมโพธิสัตว์ไปเรือนน้องชาย สำคัญว่าเป็นไข เทพดาทั้งหลายก็ตั้งใจให้พรานเบ็ด ทอดแหได้ปลานี้มาขายแก่ภริยาแห่งพระบรมโพธิสัตว์ ครั้น

ผ้าทองปลาออกเห็นถึงทรัพย์ จึงบอกแก่พระบรมโพธิสัตว์ ๆ มาดูรู้ว่าได้ด้วยอำนาจแห่งเทวดา บุคคลกระทำกุศลและแผ่ส่วนบุญให้แก่เทวดา ทรัพย์หายไปถึงตกหน้าแล้วก็ได้มา มีเยี่ยงอย่างดังนี้

เหตุฉะนั้น บัณฑิตชาติกระทำบุญ พึงแผ่ส่วนกุศลให้แก่เทวดาทั้งหลาย ๆ จะป้องกันอันตรายให้ถึงความสวัสดิในชั้นชั้นหน้า ดังวิสัยนามาจะนี้

๑๐. ปุณฺณ ให้แสดง กามาวจรกุศลจิตต์ บัตตานุโมทนา มัย โดยละเอียด

วิสัยนา แสดงว่า “ ยิ ปตฺตานุโมทนา ปุณฺณกิริยาวตฺถุเสณ ปวตฺติ ตํ กามาวจรกฺกํ นาม โย กโรติ ตสฺส ตโถ นิปฺพาเทติ หิตสฺสุ จ ตสฺมาปิ ปณฺหิโต โปโส ปรสฺส ทาเน อนฺุโมทนา กาดพฺพาติ ”

วาระนี้จะได้วิสัยนาในกามาวจรกุศลจิตต์ อันจัดเป็นบุญกิริยาวัตถุ คือบัตตานุโมทนา ได้แก่อนุโมทนาซึ่งส่วนกุศลอันบุคคลผู้อื่นกระทำ ยิ ปวตฺติ จิตต์อันใดเป็นไปด้วยสามารถแห่งอนุโมทนาซึ่งส่วนบุญจิตต์นั้นเป็นกามาวจรกุศล เหตุว่าสำเร็จผลนำมาซึ่งความสุข โย กโรติ บุคคลผู้ใดกระทำซึ่งบุญกิริยาวัตถุ คือ อนุโมทนาซึ่งส่วนกุศลแก่ผู้อื่นนั้น ย่อมก่อปรด้วยประโยชน์และความสุขให้เจริญ โดยกำหนดเป็นอย่างต่ำบังเกิดในเปรตวิสัย มีบุคคลทำกุศลและแผ่ผลไปให้ ได้กระทำอนุโมทนาแล้วก็ย่อมพ้นจากทุกข์จากชาติแห่งตนเป็นเปรต เหตุได้อนุโมทนาส่วนกุศลอันญาติแห่งตนกระทำแล้วอุทิศผลไปให้แก่ในมนุษยโลก เหมือนนางเสระนีเปรตเป็นอุทาหรณ์ ใจความว่า

สาวตฺถีนฺนเคเร เอกา เสรีนํ นาม มีสตรีผู้หนึ่งเป็นหญิงเพศยาชื่อว่านางเสระนีปราศจากความยินดีในพระพุทธศาสนา เป็นคนหาศรัทธามีได้มีจิตต์ก่อปรด้วยตระหนี่อันกระด้าง เห็นคนทั้งหลายถวายไทยทานแก่พระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายก่อปรด้วยความถุษา นางเสระนีถามชนทั้งหลายว่า ท่านทั้งหลายกระทำกิจการสิ่งไร ชนทั้งหลายบอกว่าเราถวายทานแก่พระภิกษุสงฆ์ ท่านจงอนุโมทนา เราทั้งหลายจะแบ่งส่วนบุญให้

นางเสระนีตอบว่า ข้าพเจ้ามิได้ยินดีในส่วนบุญอันท่านทั้งหลายให้จะต้องการอะไรด้วยให้ท่านแก่พระสมณะมีศีระอันโล้น นางเสระนีกล่าวหยาบขำมีประการต่าง ๆ แล้วกลับไป

ชนทั้งหลายนั้นถวายอุโปสถิกมหาทานแล้ว กลับไปสู่เคหสถาน ครั้นอยู่จำเริญ
กาลมา นางเสระนี้เพศสามีชนมาขุควรแก่กาลแล้วก็ไปเกิดเป็นเปรตอยู่แถบหลังคูแห่ง
เมืองบัจจันตประเทศแห่งหนึ่ง

ครั้งนั้น มีอุบาสกผู้หนึ่งอยู่ในเมืองสาวัตถีนคร อุบาสกผู้นั้นเป็นพ่อค้าไปสู่
บัจจันตประเทศนั้นเพื่อจะค้าขาย ตี ทิสุวา สณฺฑชานิตฺวา นางเสระนี้เปรตเห็นพาลิช
นั้นก็จำได้ พออย่างเขารাত্রี อุบาสกผู้นั้นหยุดร่างบกายแล้วไปสู่ที่หลังคูเพื่อจะประกอบ
กิจอันใดอันหนึ่ง นางเปรตเห็นพาลิชก็เดินเข้าไปใกล้ ส้าแดงกายให้ปรากฏ ยืนอยู่ตรง
หน้า มีรูปร่างอันวิปริตมีกายอันเปลือยปราศจากผ้าหนังผ้าห่ม ฟิงเกลียดฟิงช้ง มีกายอัน
ผอมหนังหุ้มกระดูก เห็นน่าสังเวช พ่อค้าเห็นนางเปรตมายืนอยู่ตรงหน้าจึงถามว่า นกฺกา
ทุพฺพณฺณรูปา ท่านมีสรีรกายอันเปลือย มีสีกายอันชั่วหนังหุ้มกระดูก มีกายอันผอม
ซูบเศร้าหมองติดต้องไปด้วยธุลีมายืนอยู่ในประเทศที่นี้เพื่อประสงค์สิ่งไร จึงบอกแก่เรา
ให้แจ้ง

เปรตนั้นเมื่อจะแสดงซึ่งอกุศลจึงกล่าวว่า ความเจริญจะมีแก่ท่าน ข้าพเจ้านี้แต่
ปางก่อนเป็นสตรีใจบาปหยาบช้า กล่าวคำหยาบแก่พระภิกษุสงฆ์ด้วยจิตตฤษยา จึงมา
บังเกิดเป็นเปรต ข้าพเจ้าเป็นหญิงพาลมีสันดานมากไปด้วยตระหนี่ ทรัพย์เข้าของเงิน-
ทองก็มีมาก แต่มิได้บริจาคจำแนกแจกทาน มิได้ให้แก่ผู้ใดผู้หนึ่ง มิได้รู้จักพระพุท
พระธรรม พระสงฆ์ จึงมาบังเกิดเป็นเปรต ได้เสวยทุกข์เวทนาอันสาหัส เมื่ออยากน้ำ
ลงไปสู่แม่น้ำ แม่น้ำก็เกิดวิปริต น้ำอันใสบริสุทธิ์จืดสนิทก็แห้งหายกลายเป็นทรายไป
สิ้น ข้าพเจ้าหาได้รับประทานไม่ เมื่อร้อนจะเข้าไปอาศัย ณ ภายใต้ต้นไม้ต้นใด แสง
อาทิตย์ก็ส่องกล้า ครั้นลมพัดมาต้องสรีรกายก็เป็นเปลวอัคคีเผาข้าพเจ้า แต่ข้าพเจ้า
เสวยทุกข์อยู่ ณ ที่นั้นช้านาน ข้าแต่ท่านผู้เจริญ แม้ว่าท่านกลับไปกุหลสถานยังสาวัตถี
นคร จงอนุเคราะห์แก่ข้าพเจ้าช่วยบอกเนื้อความนี้แก่มารดาของข้าพเจ้าว่า ทรัพย์ของ
ข้าพเจ้าซ่อนไว้ในภายใต้เตียงที่เคยนอนนั้น ให้มารดานำมากระทำทานบ้าง เลี้ยงชีวิต
บ้าง ทำทานแล้วอุทิศส่วนบุญส่งมาให้ข้าพเจ้าๆ จะได้พ้นทุกข์ ได้เสวยสุขสำเร็จความ

ปรารถนา สมปฏิบัติวา อุบาสกก็รับคำหญิงเปรตนั้น ครั้นกลับมาสาวัตถินนครจึงบอก
แก่มารดาแห่งนางเปรต แล้วบอกทรัพย์สินที่นางเปรตซ่อนไว้ตามคำที่ส่งมา

ฝ่ายมารดาแห่งนางเปรตนั้น รื้อซึ่งทรัพย์สินนั้นขึ้นแล้ว จึงถวายไทยทานแก่พระ-
ภิกษุสงฆ์ แล้วอุทิศส่วนบุญไปให้แก่บิดาของตนอันไปบังเกิดในเปรตวิสัย ว่าผลทานอัน
ข้าพเจ้าให้ในครั้งนี้ จงสำเร็จแก่บิดาของข้าพเจ้าอันเกิดในเปรตวิสัย ให้บิดาข้าพเจ้าพ้น
ภัยในกำเนิดเปรต ในขณะนั้น นางเปรตก็มีรูปอันเป็นทิพย์ ประดับไปด้วยทิพพาภรณ์
วิภูษิตนึ่งหม่มผ้าทิพย์ มีสร้อยกายกอบรัดด้วยรัศมี เหตุได้อนุโมทนาส่วนกุศลอันมารดากระทำ
แล้วอุทิศส่งไปให้ จึงสำแดงกายให้ปรากฏแก่มารดาในเวลารাত্রีกาล มารดาจึงถามว่า
ท่านกอบรัดด้วยสร้อยกายอันงาม และกอบรัดด้วยรัศมี ประดับไปด้วยเครื่องประดับอันมิได้
มีในมนุษย์ ภูษาทั้งงามหาที่จะเสมอมิได้ รัศมีสว่างไปในทิศทั้งสี่ ท่านมาที่นี่เพื่อประสงค์
อะไร เหตุไฉนเราจึงจะรู้จักท่าน ท่านจงบอกแก่เราให้ทราบ

ฝ่ายนางเทพธิดาจึงแจ้งความว่า ข้าพเจ้าเป็นธิดาของท่าน ไปบังเกิดเป็นเปรต
มารดากระทำทานและแผ่ส่วนกุศลส่งไปให้ ข้าพเจ้าจึงได้ซึ่งสมบัติอันเป็นทิพย์เห็นปาน
ดังนี้ มารดาอย่าได้ประมาทเลยจงอุตส่าห์กระทำการกุศล จะได้เป็นระเบียบไปในภพ
เบื้องหน้า จงขมิ้นเสียซึ่งจิตต์ถุษา และจิตต์อันตระหนี่กระด้าง พึงบำเพ็ญทานนับถือ
พระรัตนตรัย นางเทพธิดาให้โอวาทแก่มารดาดำเนินการดังนี้ แล้วกลับไปสู่ทิพยวิมาน
อันบังเกิดขึ้นด้วยบุญกุศล อันมารดากระทำแล้วอุทิศไปให้ ครั้นเวลาสว่างแล้วสตรีผู้
เป็นมารดาจึงไปสู่พระวิหาร แจ้งอาการนั้นแก่พระภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย ๆ จึงกราบทูลแด่
สมเด็จพระบรมโลกุตตมาจารย์ พระองค์จึงนำมาซึ่งนิทานนี้ ตรัสพระสัทธรรมเทศนาแก่
บริษัททั้งสี่ ครั้นจบพระสัทธรรมเทศนา บริษัททั้งหลายก็บรรลुพระอริยมรรคอริยผล
ตามกุศลที่ได้สั่งสมอบรมมา ธรรมเทศนา กอบรัดด้วยประโยชน์แก่ประชุมชนอันมาถึง ด้วย
ประการฉะนี้

กิริยาที่บุคคลอนุโมทนาส่วนกุศล อันบุคคลผู้อื่นกระทำแล้วอุทิศไปให้จะได้
สำเร็จสุขสมบัติแด่นางเสเรณีเปรตเท่านั้นหามิได้ ย่อมมีอยู่เป็นอันมากกว่ามาก และ

บุคคลอันเป็นมนุษย์เล่า ถ้าได้อนุโมทนาส่วนกุศลอันท่านอุทิศไปให้แล้วก็อาจป้องกันอันตรายได้ เนื้อความนี้มีอยู่ในสัทธานิสังฆชาดก ในจุตตฉวรรคแห่งทุกกนิบาตว่า

กิริ ดั่งได้สดับมา ในกาลอันเป็นพระพุทธานุชาตนาแห่งพระพุทธรักสสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น เอโก โสตาปนโน มีอุปาสกผู้หนึ่งเป็นพระโสดาบันบุคคล เป็นสหaya กับช่างกลบกผู้เป็นคนมีทรัพย์ ไปค้าสำเภาด้วยกัน สดุดเม ทิวเส นาวาของอุปาสกกับช่างกลบกนั้นแล่นไปในมหาสมุทรได้เจ็ดวันก็แตกด้วยกำลังลมและน้ำ อุปาสกกับช่างกลบกนั้นจึงนอนเหนือแผ่นกระดานอันเดียวกัน ว่ายข้ามมหานทีตัดกระแสน้ำถึงเกาะแห่งหนึ่งอันมีอยู่ในท่ามกลางมหาสมุทร จึงเข้าหยุดอาศัย นหาปีโต สกฺเข มาเรตฺวา ช่างกลบกนั้นหาความละอายมิได้ ผ่านกัณฑ์หลายแล้วกระทำไม้สีไฟปักนกให้สุกแล้วบริโภคน้ำ นำนํ้าให้อุปาสกนั้นบ้าง อุปาสกมิได้บริโภคด้วยคิดว่าไม่ควรจะบริโภค สิ่งอื่นเท่าเห็นไว้แต่พระไตรสรณคมน์และศีลแล้ว จะเป็นที่พักแ่เราหาไม่ได้ ดั่งนี้แล้ว ก็กำหนดนิกรลึกลงถึงคุณพระรัตนตรัย กระทำพระพุทธานุชาตนา ธรรมคุณ สังฆคุณเป็นอารมณ์ มิได้มีจิตฟุ้งสร้าน

ตสมิ ทิเป นาคราชา ในขณะนั้น พญานาคซึ่งอยู่ในเกาะนั้น นิรมิตสำเภาบรรทุกแก้วเจ็ดประการ แล้วให้เทพยดารักษามหาสมุทรเป็นต้นหน ยินมาในสำเภาร้องบอกว่า ผู้ใดจะไปชมพญาทวิปกิจงมาไปกับด้วยเรา

อุปาสกได้ยินจึงว่า ข้าพเจ้าจะไปด้วย ท่านจงได้กรุณา เทพยดานันท์แ่จะสำเภาเข้ามารับอุปาสก แต่ช่างกลบกนั้นจะได้รับไปด้วยหาไม่ได้ อุปาสกจึงร้องเรียกช่างกลบกให้มาขึ้นนาวา

เทพยดานันท์กล่าวว่า เอตสฺส นตฺถิ สิลฺลคุณและอาจารย์คุณแห่งช่างกลบกนี้จะได้มีหาไม่ได้ น ยุตฺโต หากจะไปในสำเภาของเราไม่

อุปาสกจึงว่า เราได้ให้ท่านรักษาศีลและระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย เราขอให้ส่วนบุญแก่ช่างกลบกผู้เป็นสหaya นายช่างกลบกจงอนุโมทนา, ตํ สุตฺวา ช่างกลบกได้ฟังจึงตั้งใจอนุโมทนา เทพยดานันท์จึงรับนายช่างกลบกนำไปส่งถึงบ้าน

กิริยาที่ทวดารับข้างกลับก ดังนั้น ด้วยสามารถข้างกลับกได้อนุโมทนาส่วนกุศลแห่งอุบาสกอุทิสให้ และบุคคลได้อนุโมทนาส่วนกุศลนั้น แม้สำเภาจะล่ม แลมิได้เห็นฝั่งจะไป แม้มีผู้แผ่ส่วนกุศลให้และตนได้กระทำอนุโมทนา ก็มีเทพยดานิรมิตสำเภาทองมารับไปส่งถึงความปรารถนามิใช่มีแต่นางเสระนี้เปรี๊ตและข้างกลับกเท่านั้นหามิได้ เหมือนบุรุษเป็นอุปฐากแห่งสมเด็จพระพุทธเจ้าแห่งเรา เมื่อพระองค์ยังตั้งอยู่ในวิสัยเป็นพระบรมโพธิสัตว์ ทรงพระนามว่าสังฆมานพเป็นสมุททวาณิช พระองค์อุทิสแผ่ส่วนกุศลให้แก่บุรุษอุปฐาก ก็ได้พ้นจากมรณภัย จะนำมาให้เห็นพอระดับสติปัญญา ใจความว่า

กิริ ดั่งไฉนมา ในอดีตกาล สมเด็จพระพุทธเจ้าแห่งเรา เมื่อพระองค์ยังเสวยพระชาติเป็นพระบรมโพธิสัตว์ ท่องเที่ยวอยู่ในวัฏฏสงสารแสวงหาพระโพธิญาณ ทรงสร้างพระบารมีอยู่ในโมลียนคร เอกสมัย สมัยเย สมัยครั้งนั้น พระบรมโพธิสัตว์จะไปค้า ณ เมืองสุวรรณภูมิ จึงปรึกษากับอุปฐากและพ่อค้าเป็นอันมาก ครั้นปรึกษากับบุรุษอุปฐากชักชวนพาณิชทั้งหลายได้มากแล้ว จึงขนของบรรทุกสินค้าควรแก่การแล้วลงจากเคหสถานไปสู่สำเภา ปจฺเจกพุทฺธิ ทิสฺวา พระบรมโพธิสัตว์เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าดำเนินมาในมรรคา ก็มีจิตกอบประด้วยศรัทธาได้ถวายรองเท้ากับร่มแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า แล้วถวายนมัสการพาบุรุษอุปฐากและพ่อค้าเป็นอันมาก ลงสู่สำเภาแล่นออกจากท่า สำเภาแล่นมาในมหาสมุทรได้เจ็ดวันก็บังเกิดลมกล้า แล่นไปมิได้ด้วยกำลังลมและคลื่นใหญ่ สำเภาก็ล่มจมลงในมหาสมุทร พระมหาบุรุษได้กระดานแผ่นหนึ่ง ชีว่ายข้ามมาตามกระแส มหาสมุทรกับด้วยบุรุษอุปฐาก ว่ายมาได้หกวัน วันเป็นคำรบเจ็ดนั้น นางมณีเมขลากลับจากที่ประชุมแห่งเทพดา พิจารณาอยู่ในมหาสมุทร เห็นพระมหาบุรุษว่ายข้ามนทีกับอุปฐาก เสวยทุกข์ลำบากเพียงจะถึงซึ่งมรณภัย จึงคิดว่า ถ้าอาตมานิ่งไว้ให้สิ้นชีวิตความผิดก็จะมี อาตมา จะมิได้ไปสู่ที่สมาคมแห่งเทวดาทั้งหลาย ได้คิดแล้วจึงนิรมิตสำเภาทองอันใหญ่มารับพระบรมโพธิสัตว์ให้ขึ้นสู่สำเภา พระบรมโพธิสัตว์จึงร้องเรียกบุรุษอุปฐากว่า เอहि อภิรุษุห ท่านจงสละแผ่นกระดานมาขึ้นสู่สำเภาไปด้วยกัน

นางเทพนารีว่า บุรุษอุปฐากของท่านนั้นศีลก็มีได้รักษา ภาวนาก็มิได้เจริญ ผู้อื่นกระทำการกุศลก็มีได้อนุโมทนา บุญสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็มีได้มี เรามิให้ลงสำเภาของเรา

พระบรมโพธิสัตว์จึงว่า ดูกรบุรุษผู้เป็นสหายผู้เจริญ เมื่อจะลงสู่สำเภานั้น เราได้ถวายร่มกับรองเท้าแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า อีกประการหนึ่ง กุศลที่เราได้กระทำไว้แต่ก่อน ๆ นั้นมากนักน้อยเท่าไร เราแผ่กุศลไปให้แก่ท่าน ๆ จงยินดีอนุโมทนา บุรุษอุปฐากได้ฟังดังนั้นก็ยินดี ยกหัตถ์ขึ้นกระทำอัญชลีแล้วเปล่งวาจาว่า ข้าพเจ้าขอชื่นชมผลทานอันท่านกระทำ ขอรับส่วนบุญอันท่านกระทำ ขอรับส่วนบุญอันท่านกระทำแล้วแบ่งส่วนให้แก่ข้าพเจ้า พอสิ้นคำอนุโมทนานางมณีเมขลาก็รีบไปส่งถึงหน้าท่าเคหสถาน

นักปราชญ์ผู้มีปรีชาฟังสันนิษฐานว่า บัณฑิตอนุโมทนาบุญกิริยาวัตถุนี้ ย่อมให้ผลเป็นทิฏฐิธรรมเวทนียกัมีอยู่ เหมือนอย่างวิเศษนามานี้

บุคคลบางจำพวกคิดเตียนว่าผลมิได้มี ใครให้ส่วนบุญก็ได้อนุโมทนาทุกทีมิได้เห็นความสวัสดิ์อย่างไร แต่ว่าเขาบอกให้แล้วก็ต้องอนุโมทนา ซึ่งมีได้เสวยผลในชาตินี้ก็จะได้เห็นผลในชาติหน้า ปากจะหอมดังดอกกุหลาบ ถึงแม้สำเร็จผลเห็นประจักษ์นั้น คือร้องว่าข้าอนุโมทนาแต่ว่าจากกายมิได้พร้อมด้วยจิต นักปราชญ์พึงเข้าใจโดยนัยดังนี้

๑๑. ปุจฉา ใน กามาวจรกุศลจิตต์ ธรรมสวนมัย นั้น ท่านอธิบายไว้ว่าอย่างไร ?

วิสัชนา ท่านอธิบายไว้ว่า “สวนปุณณกิริยาวัตถุเสน ปวตุตฺ ตํ กามาวจรกุศลจิตฺตํ โหติ ยสฺส สนฺตานเณ ปวตุตฺ ตํ อิทฺโลกสุขาวหํ อวสานเณ นิพฺพานํ อวหตฺตี”

วาระนี้จะได้วิสัชนาในกามาวจรกุศลจิตต์ อันจัดโดยสามารถสวนบุญกิริยาวัตถุสืบไป จิตต์ใดเป็นไปด้วยอำนาจสวนบุญกิริยาวัตถุ จิตต์นั้นชื่อว่ากามาวจรกุศลจิตต์ และกามาวจรกุศลจิตต์นั้นประพจน์เป็นไปในสันดานแห่งบุคคลนั้น ย่อมนำมาซึ่งสุขในโลกนี้และโลกหน้า อวสานนิพพาน ครั้นถึงชาติเป็นอวสาน ย่อมนำนิพพานมาให้ คำว่า สวนะ คือ ฟังนั้น มิใช่จะประสงค์เสียงอื่น ๆ หมายได้ ประสงค์ฟังซึ่งพระสัทธรรมเทศนา กิริยาที่บุคคลฟังพระธรรมเทศนานั้นแหละนับเข้าในบุญกิริยาวัตถุ คือ ว่าเป็นวัตถุที่เกิดแห่งการบุญ กิริยาที่ฟังพระธรรมเทศนานั้น จตุรานิสังสาธิคมเหตุ เป็นเหตุที่จะได้อานิสงส์สี่ประการและอานิสงส์ห้าประการ

อานิสส์สี่ประการนั้น คือ ดับเบญจขันธ์ในมนุษย์โลกนี้แล้วก็ไปบังเกิดในสวรรค์ จะแสดงธรรมเทศนาแก่เทพดาทั้งหลายได้ประการหนึ่ง ถ้าและตนลืมไปมีเทวดาตกเดือน ก็จจะระลึกบทแห่งพระธรรมนำมาแสดงได้ประการหนึ่ง มิฉะนั้นพระเถระเจ้าองค์ใดองค์หนึ่ง ขึ้นไปสู่สวรรค์ ตนจะระลึกได้ว่าธรรมบทนี้อยู่ในที่นั้น ๆ แล้วนำมาแสดงได้ประการหนึ่ง มิฉะนั้นมีเทพบุตรองค์ใดองค์หนึ่งมาแสดง ตนจะระลึกได้แล้วแสดงประการหนึ่ง เป็นอานิสส์แห่งการฟังธรรมสี่ประการด้วยกัน

อานิสส์ห้าประการนั้น คือ สิ่งใดที่เคยได้ฟังก็จะได้ฟังประการหนึ่ง สิ่งใดที่ได้ฟังแล้วจะจำได้ประการหนึ่ง และจะข้ามเสียซึ่งความสงสัยประการหนึ่ง จะตัดซึ่งทิฏฐิให้ตรงเป็นสัมมาทิฏฐิประการหนึ่ง จิตต์แห่งบุคคลผู้ฟังธรรมนั้น จะเลื่อมใสในคุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และศีลทานการกุศลประการหนึ่ง เป็นอานิสส์ห้าประการ กิริยาที่ฟังธรรมนั้นก่อปรด้วยอานิสส์ดังนี้

ธมฺมํ สุตฺวา บุคคลอันได้ฟังพระธรรมเทศนา ได้สำเร็จซึ่งพระอรหัตตอันเป็นที่สันตมหนานี้ จะกำหนดนบมิได้ เหตุฉะนี้ บุคคลผู้ใดคนหนึ่ง อย่าฟังมีความเกียจคร้าน ในที่จะสดับฟังพระธรรมเทศนา ถึงว่าหนทางจะไกลก็ควรจะไปฟัง ก็อุจฺ สทฺธมฺมสฺสวณํ เหตุว่าพระสัทธรรมนี้ยากที่จะได้ฟัง จะฟังได้ฟังโดยง่ายนั้นหาไม่ได้ ครั้นถึงสมัยที่หาไม่ได้แล้ว แต่คาถาสืบบทก็มีได้มี เหมือนพระพุทธศาสนาของสมเด็จพระพุทธเจ้าของเรา เมื่อจะใกล้ทรุดเสื่อมลงไป พระบาลีมีอยู่ในปัญจจันตธานว่า ตสฺมี กาเล ในกาลเมื่อพระบรมพุทฺธศาสนาจะใกล้สิ้น สมเด็จพระบรมชัตติยาริบทินุดำรงราชสมบัติในทวีปนี้ หตุถิชนฺธเร จูเปตฺวา ให้ยกอุทฺทหฺมย์ใส่คอกษสารถแล้วให้ตีพิชัยเกร็ร้องบ่าวไปว่า ผู้ใดรู้ซึ่งพระคาถาแต่ประมาณสี่บท จะมารับซึ่งทรัพย์นี้ไป ก็มีได้มีผู้ใดคนหนึ่งจะมารับราชบรรพชนำอุทฺทหฺมย์กลับเข้าสู่พระราชวัง ภายหลังจนพระราชทานนครเขตต์แคว้นให้ ก็มิได้มีผู้ใดที่จะรับว่า ข้าพเจ้าเป็นคนรู้พระธรรม ครั้นเมื่อจะใกล้เกิดมิกสฺสญฺญินั้น กำหนดเป็นอย่างต่ำแต่บุคคลจะกล่าวคำว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ก็มีได้มี พระธรรมนี้ต่อเมื่อใดสมเด็จพระพุทธเจ้า ได้มาตรัสเป็นองค์พระอรหันต์ และได้ประทานพระสัทธรรมเทศนาเอาไว้ ได้เกิดมาพบปะพระพุทธศาสนาจึงจะได้ฟัง เหตุฉะนี้ กิริยาที่จะฟังธรรม

นั้น บุคคลมีปัญญาอย่าพึงเกียจคร้านเหมือนพระภิกษุองค์หนึ่งอยู่ในดิศสมหาวิหาร รู้ว่า
ว่าพระมหาชาติภาณกเถรเจ้าแสดงพระสัทธรรมเทศนามหาเวสสันดรคาถาพัน ทางเดิน
วันหนึ่ง พระผู้เป็นเจ้ายังอุตสาหไปฟัง

อีกประการหนึ่ง อย่าพึงเกียจคร้าน เหมือนอย่างสตรีภาพผู้หนึ่งอยู่ในอุลลังโกลิ-
กัณณิชนบท ได้ยินว่า พระทีฆมาภาณกมหาอภยเถรเจ้าจะแสดงอริยวงศ์ปฏิบัติ ก็มีจิตต์
โสมนัสส์ในที่จะฟังพระสัทธรรมเทศนา ทางไกลถึงห้าร้อยโยชน์ก็อุตสาหห้อมบุตรของตน
ไปฟัง มิได้เกียจคร้าน นิทานภิกษุหนุ่มและสตรีภาพทั้งสองนี้ ซึ่งว่าเป็นคนไม่เกียจคร้าน
อุตสาหไปฟังพระสัทธรรมเทศนาในทางไกล มีอยู่ในอรรถกถาแห่งทานสูตร ในปฐม
ปณณาสก์ในติกอังกุตร นำมาวิสันนาโดยสังเขปพอได้เห็นเป็นอุทาหรณ์ว่า ท่านแต่ก่อน
นั้นหนทางไกลอย่างนี้ยังอุตสาหไปฟังธรรมเทศนามิได้เกียจคร้าน

เอกอุจปี อัย กมภิโร บุคคลบางจำพวกกำหนดในใจว่า พระธรรมภักนี
แสดงธรรมมิได้แตกฉาน อาตมะพึงมิได้เข้าใจว่าลึกล้ำไม่มีเนื้อความอย่างไร คิดดังนี้
แล้วก็มีได้ฟัง ตพยุตติ อาการนั้นจะได้สมควรหามิได้ กมภิโรปี โสตพโพ เอว
ชื่อว่าพระธรรมแล้วถึงจะลึกล้ำเป็นอย่างไรก็จำจะฟัง แม้มาตราบจะมีแต่พระบาลี มิได้มี
เนื้อความก็ซึ่งเกิดฟังฟังนั้นแหละจึงสมควร เหตุว่ากิริยาที่ฟังพระบาลีมิได้มีเนื้อความนั้น
จะได้เป็นบุพพาวสนาไปในอนาคตกาล เมื่อยังเวียนอยู่ในวัฏฏสงสาร จะมีได้ไปสู่ทุกคติ
สิ้นแสนกัลป์สมกระแสพระพุทธานุภาพซึ่งตรัสไว้ในโอวาทปาทิโมกข์ว่า

“สตฺถุโน สทฺธมฺมํ สุตฺวา สทฺพสฺสํ ชินฺสาสเน
กปฺปานิ สตสทฺสสถานิ ทฺกฺกตํ โส น กจฺนติ”

บุคคลผู้ใดได้ฟังพระสัทธรรมเทศนา ในพระบวรพุทธศาสนาแห่งสมเด็จพระ-
ชินสีห์สัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งปวง บุคคลผู้นั้นมิได้ไปสู่ทุกคติจะล่วงเลยได้ซึ่งอบายภูมิถึง
แสนกัลป์ ดังนี้

เหตุดังนั้น จึงว่าพระสัทธรรมนั้น มีผู้มาแสดงแต่พระบาลี ไม่มีเนื้อความเลย
ก็ควรจะฟัง เหตุว่าจะล่วงอบายภูมิได้แสนกัลป์ เมื่อชาติเป็นอวสาน แม้ว่าจะสำเร็จ
พระอรหัตตก็จะได้แตกฉานในพระปฏิสัมภิทาทั้งสี่ อันได้ฟังแต่พระบาลีและได้เป็น

บุพพวสานันั้น เหมือนพระชนโสณเถระและพระสมณเถรี และพระภิกษุทั้งหลาย
 อันได้ฟังพระอภิธรรมในพระพุทธานัน เดิมทีก็ได้ฟังพระอภิธรรมมาติดาเป็นแต่บาลี
 จะได้ฟังเนื้อความด้วยก็หาไม่ได้ แต่มีจิตต์เลื่อมใส แต่ครั้งพระพุทธานันแห่งพระพุท
 ทธสสัมมาสัมพุทธเจ้า ครั้นถึงพระพุทธานันแห่งสมเด็จพระพุทธานันของเรา
 กุศลที่ได้ฟังพระสัทธรรมนั้น เป็นอุปนิสัยให้สำเร็จพระอรหัตต์ นิทานพระชน-
 โสณเถระเจ้านั้นอยู่ในคัมภีร์ปฏิภาณทางศ นิทานพระสมณเถรีนั้นอยู่ในคัมภีร์พระธรรมบท
 นิทานพระภิกษุทั้งหลายนั้นอยู่ในอัฐสาลินี เหมือนพระมหาเถระเจ้าและพระมหาเถรี และ
 อุบาสกอุบาสิกาทั้งหลายได้ฟัง พระสัทธรรมเทศนาได้เป็นบุพพวสานา ก็มีมากเป็น
 หลายนคน เหมือนพระกาลพุทธรัชชิตเถระเจ้า ได้ฟังเมื่อครั้งเป็นสัจจนิครนถ์ เป็นอุปนิสัย
 มา พระชนโสณเถระเจ้านั้น ได้ฟังแต่ครั้งพระพุทธานัน พระกัศสปทศพล แต่เมื่อ
 ตนเป็นนงเหลื่อมพระสมณเถรีนั้น ได้ฟังแต่ครั้งพระพุทธานันพระกัสนโร พระภิกษุ
 หาร้อยนั้น ได้ฟังเมื่อครั้งตนเป็นคางคากลูกหนู อันได้ฟังธรรมนั้นนับมิได้ เหมือน
 มัลลทุกเทวบุตร เดิมเป็นกบและมีจิตต์เลื่อมใสในพระสัทธรรม ครั้นดับเบญจขันธ์ได้
 ไปบังเกิดในสวรรค์เสวยทิพยสมบัติ มีอยู่ในอัฐกถาวิมานวัตถุโดยพิสดาร จะนำเรื่อง
 ราวแห่งพระสมณเถรี มาแสดงในบุญกิริยาวัตถุนี้ โดยสังเขปถามใจความว่า

กกุสนธสุต ภควโต กิร กาเล ดังได้สดับมา ในกาลเมื่อพระพุทธานัน
 แห่งพระผู้ทรงพระภาคเจ้า อันทรงพระนามว่ากกุสนธสสัมมาสัมพุทธเจ้า เอกา กุกกุฏ
 ครั้งนั้นมีแม่ไก่ตัวหนึ่ง อาศัยอยู่ในที่ใกล้โรงฉัน วันหนึ่งแม่ไก่ได้ยินเสียงพระภิกษุองค์
 หนึ่ง เจริญพระวิปัสสนากรรมฐานว่า รูป อนิจจัง แต่ไถ่นั้นกำหนดในจิตต์ว่า เอโส
 ธมโม นี่เป็นธรรมถ้อยซึ่งนิมิตต์ เอเกน เสนเน มารีตา มีเหยี่ยวตัวหนึ่งมาฆ่าแม่ไก่
 นั้นให้สิ้นชีวิต คาบไปกินเป็นภักษาหาร แม่ไถ่นั้นทำลายเบญจสังขารแล้วก็ไปบังเกิด
 เป็นนางกษัตริย์ มีนามบุญญิตว่าอุพพรีราชริดา ปริพพาชิกาย ปพพชชช ครั้นมีพระ
 ชนม์พรรษาเจริญวัย จึงไปบรรพชาในสำนักแห่งนางปริพพาชิกา อปรภาเค ครั้นอยู่
 มาในกาลครั้งอื่น นางอุพพรีปริพพาชิกานั้น ไปสู่เวทกุกุเห็นกิมิชาติทั้งหลายอันมีอยู่ใน
 ภายใต้เวทกุกุ ได้ซึ่งปุกุกุสัจญาก็ได้ซึ่งปฐมฌาน เจริญฌานนั้นมีได้เสื่อมจนตราบเท่า

ถึงควรแก่กาล ตโต จุตานิ ครันตัมชนมสังขารจากชาตินั้นแล้วก็ได้ไปบังเกิดในพรหมโลก จุติจากพรหมโลกแล้ว ก็ได้มาบังเกิดในมนุษย์โลกนี้ เป็นธิดาเศรษฐี ครันสิ้นชีวิตจากชาติเป็นธิดาแห่งเศรษฐีแล้ว มาถึงพระพุทธศาสนาแห่งสมเด็จพระพุทธเจ้าแห่งเราได้มาบังเกิดเป็นนางสุกรน้อย ในประเทศที่ใกล้มรรคา พระพุทธองค์ทอดพระเนตรเห็นนางสุกรน้อย ตามวิถีที่ทรงเยี่ยมพระโอษฐ์ พระอานนทเถรเจ้าจึงทูลถาม เพื่อจะทราบเหตุแห่งเนื้อความที่ทรงเยี่ยมพระโอษฐ์ว่า ภนฺเต ภควา ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงสวัสดิภาคเจ้าดังข้าพระบาททอปรด้วยความสงสัย เหตุไฉนพระองค์จึงทรงเยี่ยมพระโอษฐ์เห็นปานดังนี้

มีคำอาจารย์ปจฺจางวณเข้ามาในที่นี้ว่า ปุโรโต กจฺจนฺโต เมื่อสมเด็จพระผู้ทรงพระภาคเสด็จดำเนินไปข้างหน้า ทรงสำรวมพระบวรอินทริย์มิได้แลกลับมา พระอานนทเถรเจ้าก็ทอปรด้วยอากัปกริยาสำรวมเป็นอันดี ถัด ปสฺสตี ก็เฝ้าจึงเห็น สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคทรงเยี่ยมพระโอษฐ์แล้ว หรือสมเด็จพระพุทธเจ้าผ่านพระพักตร์มาแล้วจึงได้ทรงเยี่ยมพระโอษฐ์ พระอานนทเถรเจ้าได้เห็นจึงทูลถาม

มีคำอาจารย์กล่าววิสัชนาไว้ว่า น นีวตฺตตี พระผู้ทรงพระภาคจะได้กลับพระองค์ แล้วจึงทรงเยี่ยมพระโอษฐ์หามิได้ ทรงพระดำเนินไปอย่างไรก็เสด็จโดยธรรมดา เมื่อทรงเยี่ยมพระโอษฐ์นั้นจะได้ผ่านพระพักตร์กลับมาหามิได้ แต่พระอานนทเถรเจ้าหากจะเห็นไปโดยธรรมดา อันนี้ชื่อว่าพุทฺธวิสัย ๆ นี้ก็นับเข้าในอินฺโดยเหตุ คือเหตุอันบุคคลมิควรจะพึงคิดถ้าผู้ใดคิดแล้วก็ย่อมจะยังจิตต์ให้ฟุ้งสวุ่น

เมื่อพระอานนทเถรเจ้าทูลถามดังนี้ สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคตรัสวิสัชนาว่า นางสุกรโปกฺกานี้ จะได้เป็นภริยาแห่งมหาอมตย์ แล้วจะบรรพชาเป็นนางภิกษุณี แล้วจะได้สำเร็จพระอรหัตต์ในพระพุทธศาสนานี้ นักปราชญ์พึงสันนิษฐานเนื้อความที่มีอยู่ในคัมภีร์พระธรรมบทนั้น โดยพิสดาร สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์เจ้าตรัสแก่พระอานนทเถรเจ้าแล้วเสด็จกลับสู่พุทธาวาสรวีหาร

ฝ่ายนางสุกรนั้นมีชีวิตอยู่ตามกำหนดกาล แล้วได้ไปบังเกิดเป็นราชธิดาแห่งบรมกษัตริย์ อันดำรงสิริราชสมบัติในนครสุวรรณภูมิ จุติจากชาติเป็นพระราชธิดาแล้วบังเกิดเป็นธิดาแห่งนางวรรณทาสี จุติจากนั้นแล้วมาบังเกิดเป็นธิดาแห่งพระเจ้าพาราณสี จุตี

จากชาติเป็นราชกุมารีแล้วมาบังเกิดเป็นธิดาแห่งนายอัสสวานิช อันมีบ้านอยู่ใกล้ท่าชื่อว่าสุปปรปัฏฐนะ ครั้นจุติจากชาตินั้นแล้วได้มาบังเกิดเป็นธิดาแห่งนายสำเภายู่ใกล้ท่าคารวิปัฏฐนะ จุตจากชาตินั้นแล้ว ได้มาบังเกิดเป็นธิดาแห่งบุคคลอันเป็นใหญ่ในนครอนุราธบุรี จุตจากชาตินั้นแล้วมาบังเกิดเป็นธิดาแห่งสมณภุมพินี ในบ้านเมกกกันตคาม ในด้านข้างทักษิณทิศแห่งนครอนุราธบุรี ถูกภูกฏาวนา นับแต่ชาติบังเกิดเป็นแม่ไก่ มาตราบเท่าถึงเป็นธิดาแห่งสมณภุมพินี เป็นสิบสองชาติด้วยกัน

ฝ่ายธิดาแห่งสมณภุมพินี มีวัยอันเจริญก็ได้เป็นภริยาแห่งกกุณฏกะอติมพร-
อมาศัย อันเป็นอมาศัยใหญ่ของพระเจ้าทูลฐคามณี

ตथा มหาอตุลเถโร ครั้นนั้น พระมหาอตุลเถรเจ้ามีปกติอยู่ในโกฏิปัพพต-
มหาวิหาร ไปโคจรภิกขาจารกับด้วยภิกษุทั้งหลาย เห็นนางสมณจิ่งแย้มพระโอรสให้
ปรากฏแก่ภิกษุทั้งหลาย ๆ ถาว่า เหตุไฉนพระผู้เป็นเจ้าจึงแย้มพระโอรสจิ่งนี้ เหตุ
ปัจจัยจะมีเป็นประการไร

พระมหาอตุลเถรเจ้าจึงว่า ออ สุกกรโปติกา นางสุกรน้อยนี้ จะได้เป็นภริยา
แห่งสกุณฏกะอติมพรมหาอมาศัย เราเห็นดังนี้ เราจึงได้แย้มโอรส ตี สุตวา นาง
สมณาได้ฟังพระมหาอตุลเถรเจ้ากล่าวดังนั้น ก็พิจารณาเห็นด้วยปัญญา ชาติสตรญาณ
เห็นแจ้งซึ่งขันธสันดานในอดีตชาติ ก็บังเกิดความสังเวชสลดใจหน่วยในฆราวาส ยัง
สามีให้อนุญาตแล้วบรรพชาในสำนักนางภิกษุณีทั้งหลาย ครั้นอยู่มาได้ฟังพระสติปัฏฐาน
สูตรก็ได้สำเร็จพระโสดาปัตติผล ครั้นอยู่นานมา ได้ฟังอาสิวิสุปมสูตร ก็ได้สำเร็จพระ
อรหัตตัตถกิลเลสเป็นสมุจเฉตปหาน เหตุดังนี้ นักปราชญ์พึงสันนิษฐานว่า กิริยาที่ฟัง
พระสัทธรรมเทศนาในพระพุทธานุภาพ ที่มีอุปนิสัยก็จะสำเร็จพระอริยประเพณี ที่
ไม่มีอุปนิสัยก็จะได้เป็นบุพพวสนาในอนาคตกาลเหมือนพระสมุณาเถรี ได้สำเร็จพระ
อรหัตตผลญาณก็อาศัยได้ฟังพระสัทธรรมแต่ครั้งพระพุทธานุภาพแห่งสมเด็จพระกกุสันโธ
เมื่อตนเป็นแม่ไก่อาศัยอยู่ในที่ใกล้แห่งโรงธรรม บุคคลฟังพระสัทธรรม บุคคลฟังพระ
สัทธรรมโดยเคารพนั้น ชื่อว่ายังพระพุทธานุภาพให้ตั้งมั่นอยู่ตราบเท่าถ้วนหน้าพระ
พรรชาบุคคลฟังโดยเคารพนั้น คือว่าตั้งจิตตักตจะให้จำได้ บุคคลฟังจะให้จำได้นั้นแหละ

เรียกฟังโดยเคารพ โทษปรากฏหลายประการ คือ เหยียดเท้าฟังและพูดกันเสียมิได้ตั้งใจดีฟัง และนินทาพระสัทธรรมเทศนาเหยียดเท้าฟังนั้นจะมีบาปอาเป้อย พุดกันพลางฟังไปพลางนั้นจะให้เป็นบ้าเหตุนี้หลาย นินทาพระสัทธรรมนั้น จะให้มีกลิ่นปากเหม็นร้ายดังหลุมอันเต็มไปด้วยมูลและกรีสก็เหมือนกัน เหตุดังนั้น นักปราชญ์ฟังฟังโดยเคารพก็จะนับเข้าในสวณะบุญกิริยาวัตถุนี้ จะส่งผลให้ได้สำเร็จสมบัติสามประการ คือในมนุษย์และในสวรรค์และพระนิพพาน ดังวิสัยนามาจะนี้

๑๒. ปุจฉา กามาวจรกุศลจิตต์ ฌัมมเทสนามัย มีแนวทางปฏิบัติอย่างไร
วิสัยนา “ ฌัมมเทสนาบุญกิริยาวัตถุเสน ปวตฺตํ ตํ กามาวจรกุศล
นาม ฌมฺมํ เทเสติ เอเตนาติ ฌมฺมเทสนํ ยสฺส สนฺตนาเน ปวตฺตํ หิตสุขาวหํ
โหติ ”

วาระนี้จะได้วิสัยนาในกามาวจรกุศลจิตต์ อันแจกด้วยสามารถแห่งธรรมเทศนาบุญกิริยาวัตถุสืบไป มีใจความว่า จิตต์ดวงใดประพฤติเป็นไปด้วยสามารถแห่งบุญกิริยาวัตถุ คือ แสดงซึ่งธรรม จิตต์นั้นชื่อว่ากามาวจรกุศล ๆ มีบทวิเคราะห์ว่า ฌมฺมํ เทเสติ เอเตน บุคคลแสดงซึ่งธรรมจิตต์นั้นสดับเสียงอันใด เสียงอันนั้นแหละได้ชื่อว่าธรรมเทศนา ๆ คือแสดงซึ่งธรรมประพฤติเป็นไปในสันดานแห่งบุคคลผู้ใด ก็ย่อมนำซึ่งประโยชน์และความสุขมาให้แก่บุคคลผู้นั้น

มีคำอธิบายว่า กิริยาที่แสดงซึ่งธรรมนั้นแหละชื่อว่าธรรมทานเหมือนบุคคลมีจิตต์กอบปรด้วยศรัทธา แต่ตนปราศจากปัญญามิได้เล่าเรียนพระธรรม อีกประการหนึ่งเรียนอยู่บ้างแต่จำไม่ได้ ตนแสดงด้วยตนมิได้และได้สร้างพระพุทธรูปจะอันเป็นพระไตรปิฎกไว้ มิฉะนั้นได้ฟังพระสัทธรรมจำได้ไปเล่าให้บุคคลผู้อื่นฟังว่า พระธรรมกถิกท่านแสดงพระธรรมคัมภีร์นั้น ๆ มีเนื้อความอย่างนี้ ๆ อันนี้ก็จักได้ชื่อว่าธรรมทานได้

อีกประการหนึ่ง บุคคลมีจิตต์เลื่อมใสไปนิมนต์พระภิกษุสงฆ์และสามเณรมาแสดงพระธรรมเทศนา มิฉะนั้น ไปเชิญอุบาสกอุบาสิกาอันทรงพระสัทธรรมจำไว้ได้ให้มาแสดงพระสัทธรรม อย่างนี้ก็มิได้ชื่อว่าให้ธรรมเป็นทาน นักปราชญ์ฟังสันนิษฐานว่า กิริยาที่แสดงพระสัทธรรมนั้นจะได้เฉพาะว่าบุคคลนั้น ๆ พระภิกษุ และสามเณรองค์นั้น ๆ

จึงจะแสดงได้หามิได้สุดแท้แต่บุคคลจำได้โดยเป็นการอันควรนั้น ถึงเป็นอุบาสกอุบาสิกา
จะไปเชิญมาให้แสดงก็มีได้ห้าม มีความปรากฏในพระธรรมบทคือ นางชชชุตตรา
อุบาสิกา พระสาวาดีอันเป็นอัครมเหสีแห่งพระเจ้าอุเทน เชิญให้แสดงพระสัทธรรม
พระนางสาวาดีนั้นก็ได้สำเร็จพระโศดาปัตติผล กับด้วยสตรีบริวารของตนมีประมาณ
ห้าร้อย เหตุได้ฟังพระสัทธรรมเทศนาจากนางชชชุตตราอันเป็นทาสี อันอุบาสิกาแสดง
ธรรมนั้นย่อมมีมาแต่ครั้งองค์พระมหากษัตริย์ทรงพระชนมายุอยู่ เหตุดังนั้น
บุคคลผู้มีปัญญา อย่าพึงกำหนดว่าเฉพาะแสดงได้แต่บุคคลผู้นั้น สมมาปฏิบัติ
กเถตุวา กิริยาที่พระธรรมกถึกเถรเจ้าแสดงซึ่งปฏิบัติ อันเป็นเหตุเป็นปัจจัยจะให้
พระนิพพานดังนี้ ก็ชื่อว่าธรรมทาน

มีคำพระอัฐกถาจารย์กล่าวไว้ในอัฐกถาอิติวตตะกะว่า กิริยาที่แสดงให้บุคคล
กลัวแต่นรก ยินดีในสวรรค์และนิพพาน ว่าอกุศลทั้งหลายเห็นสภาวะปานดังนี้ บุคคล
ผู้ใดยินดีถ่อมให้บริบูรณ์ในสันดาน ก็เป็นไปเพื่อจะให้ได้ความทุกข์สิ้นกาลช้านาน
เป็นของนักปราชญ์ทั้งหลายมีสมเด็จพระพุทธเจ้าเป็นประธานย่อมยินดีเห็น จะได้ประเสริฐ
หามิได้ เป็นไปเพื่อจะให้บังเกิดในอบายทั้งสี่ คือ ได้แก่บุคคลผู้นั้นถ่อมตน ดับเบญจ-
ขันธ์แล้วไปสู่อบาย อิมะ ธมฺมา กุสลา ธรรมทั้งหลายเหล่านั้นเป็นกุศลมีผลนำมาซึ่ง
ความสุข ผู้ใดถ่อมแล้วก็เป็นไปเพื่อจะยังตนให้ได้ความสุข เป็นของอันนักปราชญ์
สรรเสริญ กิริยาที่แสดงดังนี้ คือ ข้างสวรรค์และทางนรกบอกผลแห่งกุศลและอกุศลก็
ชื่อว่าธรรมทาน ยิ่งบุคคลให้ศึกษาศีลทานเป็นต้น ให้ละเสียซึ่งอกุศล ก็ชื่อว่าธรรมทาน
ทวิสุ ทานสุ ลำหันทสองประการคืออามิสทานและธรรมทานนั้น ธรรมทานนี้เป็นทาน
อันประเสริฐเป็นทานอันเลิศ เป็นเหตุจะยังบุคคลให้ถึงพระนิพพาน ธรรมทานนี้ หิ
นิสฺสํสา ยแท้จริง บุคคลจะพ้นจากทุกข์ทั้งปวง คือชาติทุกข์ ชราทุกข์ พยาธิทุกข์
มรณทุกข์ ก็อาศัยซึ่งธรรมทาน สัพพะเสถ นิทานิ ธรรมทานนี้เป็นที่พึ่งแห่งทานทั้งปวง
ธรรมทานนี้เป็นมูลแห่งสมบัติทั้งปวง ปวงอันเป็นโลกียและโลกุตระ

อธิบายว่า บุคคลจะกระทำการกุศลก็อาศัยแก่ได้ฟังพระธรรมเทศนา ถ้ามิได้ฟัง
ธรรมแล้วถึงจะกระทำการกุศลบ้าง ก็ช้าๆ นานๆ จึงกระทำแต่ละครั้งแต่ละที ที่อุตสาห

บำเพ็ญเป็นนิตย์ในทุกวันนี้ ก็อาศัยได้ฟังพระธรรมเทศนา กระทำกุศลมิได้เป็นเหตุว่า
 เชื่อในกระแสพระพุทธุกฏิกาย อาศัยแก้ได้ฟังพระธรรมเทศนาว่า บุคคลผู้หนึ่ง ๆ ท่านกระทำ
 กุศลสิ่งนั้นได้ไปสวรรค์และนิพพาน ได้สวนาการฟังอยู่เนื่อง ๆ หลายนิทานหลายเรื่องก็
 เห็นจริงเข้าทุกที จึงมิได้มีความเบื่อหน่าย คิดแต่จะกระทำให้มากขึ้นไปทุกวัน ๆ เหตุ
 ดังนั้น จึงว่าธรรมทานนี้ มีผลอันเลิศมีผลอันประเสริฐ มีผลอันอุดมสมกระแสพระพุท-
 ธุกฏิกายโปรดประทานพระสัทธรรมเทศนา แก่สมเด็จพระมรินทราธิราชว่า สัพพทานิ ธมฺม-
 ทานิ ชินาติ ธรรมทานย่อมชนะทานทั้งปวงบรรดาอันเป็นโลกียทาน

มีคำอธิบายว่า สเจ หิ ทเพยฺย ถ้าแปลว่าบุคคลมีศรัทธาจะฟังถวายซึ่งจตุปัจจัย
 ทั้งสี่ ผ้าไตรจีวรกลั่นแต่เนื้อดี ๆ เหมือนนยอดกัทธลึงผลออกจากม้วน บิณฑบาตรก็
 เป็นของที่ขบฉันมิได้เป็นอาบัติ เลือกคัดแต่ล้วนข้าวสุกข้าวสาเลี สุปะพัญญชนะบรรดา
 มีแต่ล้วนดี ๆ ทุกประการ และเสนาสนะทั้งคิลานปัจจัยเภสัชชบrikขาร จตุปัจจัยทานครบ
 ครบทุกสิ่งมิได้ขาดแก่พระพุทธเจ้าและพระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอริยสาวกทั้งหลาย
 มาสนัสนิบัติประชุมกันในห้องแห่งสกลจักรวาล ด้วยปัจจัยทานล้วนทุกพระองค์ อาณิสส
 แห่งจตุปัจจัยทาน จะได้เปรียบปานเท่าเสียวหนึ่งแห่งธรรมทานอันพระอาจารย์เจ้าแบ่ง
 ออกสิบหกส่วนสิบหกหนหนามิได้ เอวัง ธมฺมเทศนาปี กิริยาที่แสดงธรรมและบอกซึ่ง
 ธรรมนั้นมีผลใหญ่ บุคคลผู้ใดได้กระทำอนิสสสัมกับบุคคลผู้หนึ่ง ดังนี้ อนตมโธ
 จตุปปทิกาย ธรรมทานมิได้มากประมาณน้อย โดยกำหนดเป็นที่สุดแต่คาถาอนุโมทนา
 สิบบาท สามสิบสองอักษรกิติ ประเสริฐว่าอามิสทานทั้งปวง ก็ การณา เหตุไฉนเหตุว่า
 ชนทั้งหลายเมื่อจะกระทำการกุศลนั้นย่อมได้ฟังพระสัทธรรมจึงกระทำได้ ถ้าหากมิได้
 ฟังพระสัทธรรมเทศนาแล้ว ก็มีได้กระทำด้วยมิได้เห็นอนิสสเหตุว่ามิได้ฟังพระสัท-
 ธรรมเทศนา แท้จริง ถ้าหากบุคคลทั้งหลายมิได้ฟังพระสัทธรรมเทศนา แต่ชั่ววายุค
 มาตราว่ากระบวย และชั่วสวายุประมาณทัพพีก็มีฟังให้ เหตุดังนี้ จึงว่าธรรมทานมีผล
 ประเสริฐกว่าทานทั้งปวง ถึงพระอริยสาวกทั้งหลายมีพระสารีบุตรเถระเจ้าเป็นต้น ก็มีอาจ
 สำเร็จพระอริยมรรคผลโดยธรรมตาของตนได้ ต่อได้ฟังพระสัทธรรมเทศนาแห่งพระ-
 อัสสชิเถระเจ้าจึงได้สำเร็จพระโสดาปัตติผล มาภายหลังได้ฟังพระสัทธรรมเทศนาของสม-

เด็จพระบรมเทพฯ จึงได้สำเร็จพระอรหัตต์ เหตุฉะนั้นสมเด็จพระบรมศาสตราจารย์จึงตรัสว่า ธรรมทานชนะซึ่งทานทั้งปวง

กิริยาที่แสดงพระธรรมเทศนาและบอกกล่าวแก่บุคคลผู้อื่นก็ดี ชื่อว่าให้ธรรมเป็นทาน ๆ นั้นเป็นไปเพื่อจะยังพระบวรพุทธศาสนาให้ตั้งมั่น สมณะและพระพุทธรูปก็ไปโปรดปรานพระสัทธรรมเทศนา แก่พระภิกษุทั้งหลายว่า ปญฺจิเม ภิกขเว ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรมทั้งหลายหาประการนี้ย่อมประพจน์เป็นไปเพื่อจะยังพระศาสนาของตถาคตให้ตั้งมั่น ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรมทั้งหลายหาประพจน์เป็นไปเพื่อจะยังพระพุทธรศาสนาให้ตั้งมั่น คือ สิ่งไรตรสปุณฺณะนี้แล้วจึงตรัสวิสัชนาว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในพระพุทธรศาสนาเล่าเรียน ซึ่งพระปริยัติธรรมมีองค์แก่ประการ คือ สุตตหนึ่ง เคยยหนึ่ง เวทยกรรมหนึ่ง คาถาหนึ่ง อุทานหนึ่ง อิติวุตตกหนึ่ง ชาตกหนึ่ง อัပ္ပุตตธรรมหนึ่ง เวทลลหนึ่ง อันนี้จัดเป็นธรรมที่จะยังพระบวรพระพุทธรศาสนาให้ตั้งมั่นเป็นปฐม

อีกประการหนึ่ง พระภิกษุทั้งหลายในพระบวรพุทธรศาสนาแสดงธรรมเทศนาแก่บุคคลทั้งหลายอื่นโดยพิสดาร สมควรแก่พระสัทธรรมอันตนได้เล่าเรียนได้ถามและสดับตรับฟัง ดังนี้ จัดเป็นธรรมประพจน์เป็นไปเพื่อจะยังพระบวรพุทธรศาสนาให้ตั้งมั่นเป็นคำรพสอง

อีกประการหนึ่ง พระภิกษุทั้งหลายเรียนพระสัทธรรมจำได้ และสั่งสอนบอกกล่าวแก่คนทั้งหลายอื่นพิสดาร ตามที่ตนได้เรียนและฟังมา ก็ชื่อว่าธรรมประพจน์เป็นไป เพื่อจะให้พระพุทธรศาสนาตั้งมั่น เป็นคำรพสาม

อีกประการหนึ่ง สวดท่องพระสัทธรรมโดยพิสดาร ก็จัดเป็นธรรมที่ยังพระพุทธรศาสนาให้ตั้งมั่นมิให้เสื่อม เป็นคำรพสี่

อีกประการหนึ่ง พระภิกษุในพระบวรพุทธรศาสนาพิจารณาซึ่งธรรมและกำหนดซึ่งบทพระสัทธรรมด้วยจิตดังนี้ ก็จัดเป็นธรรมประพจน์เป็นไปเพื่อจะให้พระสัทธรรมตั้งมั่น เป็นคำรพห้า

สมเด็จพระบรมศาสตราจารย์ โปรดปรานพระสัทธรรมเทศนาแก่พระภิกษุณั้ นักปราชญ์ทั้งหลายพึงรู้ว่าพระองค์จะได้ตรัสเฉพาะแก่ภิกษุพวกเดียวหาไม่ได้ ตรัสแก่ภิกษุ

ออกนามว่า ภิกขเว ตูกรภิกษุทั้งหลาย เหตุว่าพระภิกษุทั้งหลายอยู่ใกล้จึงได้ตรัสแก่ภิกษุ
ก่อน เมื่ออุบาสกอุบาสิกาจะกระทำตามพระพุทธฎีกา คือเล่าเรียนบถกล่าวสวดท่อง
ตริกตรองด้วยใจจะได้ห้ามมิได้ แม้ว่าผู้ใดตั้งอยู่ในธรรมหาประการแล้ว ผู้นั้นชื่อว่ายัง
พระพุทธศาสนา ให้ตั้งมั่น ส่วนมตฺตปิ ซึ่งบุคคลฟังพระสัทธรรมนั้น แม้ว่าโดยเคารพ
คือ ตั้งใจจำข้อวัตรปฏิบัติได้ ก็ชื่อว่ายังพระบวรพุทธศาสนาให้ถาวรรวัฒนาการ กิริยาที่
ให้มีพระสัทธรรมเทศนานี้ ก็ชื่อว่าให้ธรรมเป็นทาน ให้ธรรมเป็นทานนี้ สมเด็จพระ-
บรมศาสดาจารย์มีพระพุทธบริหารว่า อมตฺนโท ชื่อว่าให้นิพพานเป็นทาน เหมือนหนึ่ง
หยิบยกนิพพานออกแจกจ่ายแก่มหาชนทั้งหลายที่มาฟังพระสัทธรรมเทศนา ที่ว่าสนา
บารมียังอ่อนก็จะได้แก่กล้าขึ้นไป ที่มีบุญกุศลได้สร้างสมไว้ก็จะได้ภยโยภาพ ชาติเป็น
อวสานก็จะได้สำเร็จพระอรหัตต์ เหตุได้ฟังพระสัทธรรมนบนอบนินัสยามา

บุคคลร้องบ่าวให้ฟังพระสัทธรรมเทศนานั้น เหมือนชักชวนให้ท่านผู้มีศรัทธา
ไปสู่สวรรค์นิพพาน อันให้ธรรมเป็นทานนี้มีผลมากจะนับประมาณมิได้ จจะว่าเป็นผู้ยก-
ย่องพระศาสนาก็ได้ เหตุว่าบุคคลมีปัญญาจะใคร่ปฏิบัติ ที่ไม่รู้ชัดได้ฟังอยู่บ้าง และจำ
ได้ไม่ถนัดพลิดๆ พลาดๆ มีอาจกำหนดได้ ยังมีความสงสัยในข้อวัตรปฏิบัติ ครั้นได้
ฟังพระสัทธรรมเทศนาเนื่องๆ แล้ว ก็รู้ว่าปฏิบัติอย่างนี้ผิด สิ้นชีวิตแล้วจะไปสู่อาย
ปฏิบัติอย่างนี้ชอบ พระพุทธองค์มีพระพุทธฎีกาประทานพระสัทธรรมเทศนาไว้ในคัมภีร์
นี้ พระผู้เป็นเจ้านามแสดง ครั้นรู้แจ้งจะนี้แล้วอดสำหรับกระทำการกุศล เป็นเหตุจะได้
เป็นที่พึงของตนไปในปราปรภพเบื้องหน้า แม้จะกระทำกุศลก็ตั้งใจปรารถนาพระนิพพาน
ถ้ามิได้ฟังพระสัทธรรมเทศนา จะเห็นว่าพระนิพพานนั้นดับไปสูญไป ทำบุญสิ่งใดก็
ปรารถนาแต่สวรรค์สมบัติและมนุษย์สมบัติ ก็จะต้องเที่ยวอยู่ในสงสารวัฏฏ์สิ้นกาลช้านาน
ครั้นได้ฟังพระสัทธรรมเทศนาเนื่องๆ ก็จงปรารถนาพระนิพพาน ครั้นครบจำนวนถวณ-
กาล ก็จะได้สำเร็จมุลปนิธานตามพระอริยประเพณี เหตุตั้งนั้นจึงว่าธรรมเทศนาคือแสดง
ซึ่งพระสัทธรรมนี้ชื่อว่ายังพระพุทธศาสนาให้วัฒนาการ และชื่อว่าให้นิพพานเป็นทาน
ผลานิสงส์มากกว่าทานอื่น ๆ เหตุตั้งนั้น จึงว่าธรรมเทศนาทานประเสริฐกว่าอามิสทาน
วิสัยนาในธรรมเทศนาบุญกิริยาวัตถุ กุศลแต่เท่านั้น

๑๓. ปุจฉา จงแสดงใน กามาวจรกุศลจิต ทิฏฐชุกกรรม โดยแจ่มแจ้ง ?

วิสัชนา แสดงว่า “ทิฏฐชุกมมปัลลภกิจยาวตถวเสน ปวตฺตํ ตํ กามาวจรกุสลํ นาม. ตํ ยสฺส สนฺदानเณ ปวตฺตํ โส นียตคฺติโก โหติ ปตฺตนา ย นียตา วิภฺกฺกสฺสเณ ปวตฺตนาติ”

วาระนี้จะได้วิสัชนาในบุญกิจยาวตถุคือทิฏฐชุกกรรมสืบไป ดำเนินความว่า ยิปวตฺตํ กุศลจิตดวงใด ประพฤติเป็นไปด้วยสามารถแห่งทิฏฐชุกกรรมบุญกิจยาวตถุ จิตนั้นจัดเข้าในกามาวจรกุศล จิตเป็นกามาวจรกุศลนั้นประพฤติเป็นไปในสันดานแห่งบุคคลผู้ใดบุคคลผู้นั้นมีคติเที่ยง มีความปรารถนาอันเที่ยงทั้งสองประการ

มีคำปุจฉาว่า ก็ นียตา คติ ซึ่งว่ามีคติเที่ยงนั้นเป็นประการไร มีความปรารถนาเที่ยงนั้นเป็นประการไร

มีคำวิสัชนาว่า คติเที่ยงนั้นได้แก่กำเนิดแห่งปฏิสนธิ บุคคลอันก่อปรด้วยบุญกิจยาวตถุคือทิฏฐชุกกรรมนั้น มีกำเนิดแห่งปฏิสนธิอันเที่ยงนั้น คือดับเบญจขันธ์แล้วมีสวรรค์เป็นที่ไปในเบื้องหน้า คือว่าสิ้นชีวิตจากชาตินี้แล้วเที่ยงที่จะได้ไปสวรรค์ เหมือนกับคติแห่งพระโสดา ดังนี้แล ชื่อว่ามีคติอันเที่ยง ชื่อว่ามีความปรารถนาอันเที่ยงนั้นคือปรารถนาซึ่งที่อันใด ตั้งแต่พुरुฏฐมิไป ก็คงจะได้สำเร็จความปรารถนา วิภฺกฺกสฺสเณ เป็นไปเพื่อจะให้ได้สำเร็จพระนิพพานโดยแท้ คือ มีกำหนดแน่ว่าปรารถนาอันนั้นมิได้กลับก็สิ่งอันใดซึ่งเรียกว่าทิฏฐชุกกรรม ๆ นั้นได้แก่กระทำทวิปฏิให้ชัดตรง ๆ นั้น คือ กระทำผิดให้ชอบทวิปฏินั้นเห็นผิดชื่อว่าทวิจิตต เห็นชอบชื่อว่าทวิจิตตร กระทำซึ่งเห็นผิดให้เห็นชอบนั้นชื่อว่ากระทำทวิปฏิให้ตรง เห็นผิดนั้นเมื่อกสิบสองประการ ๆ นั้นแหละเรียกว่าทวิจิตต อนุตมโส โดยกำหนดเป็นที่สุด แต่เห็นว่านิพพานดับไปสูญไป จะมีความสุขมาแต่ไหน กระทำการกุศลสิ่งใดแล้วไม่ปรารถนาพระนิพพาน ปรารถนาแต่สมบัติสองประการ คือมนุษย์สมบัติและสวรรค์สมบัติ ดังนี้ ชื่อว่ามิจฉาทวิปฏิ คือเห็นผิดเหตุมิได้ตั้งจิตปรารถนาพระนิพพาน แท้จริงบุคคลอันกระทำการกุศลนั้น ครั้นปรารถนามนุษย์สมบัติ ก็ได้สำเร็จความปรารถนา แต่ว่ามิได้ปรารถนาพระนิพพานนั้น จะเวียนไปเวียนมาอยู่ในวัฏสงสาร อันจะกำหนดกาลกว่าจะสิ้นทุกข์นั้นหากำหนดมิได้ เหตุ

ดังนั้น จึงว่ากระทำกุศลมิได้ปรารถนาพระนิพพานนั้นมีทิวฏฐิต อันกระทำกุศลแล้ว
ปรารถนาพระนิพพานนั้น ชื่อว่ากระทำทิวฏฐิตอันตรง เหตุว่ากุศลนั้นจะได้เป็นอุปนิสัย
ครั้นครบมูลปณิธานแล้วก็ล่วงเสียซึ่งทุกข์ มีชาติทุกข์เป็นต้นได้ จะมีได้เวียนวนอยู่ใน
วัฏฏสงสารในกาลเมื่อนั้นกำหนดซึ่งที่สุดแห่งทุกข์ได้ คือปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้า จับ
เดิมแต่ได้ลัทธิยาเทศเป็นนิตยสัพพัญญูโพธิสัตว์นั้นมีอยู่สามอย่าง คือ สอสงไขยแสนกัลป์
แปดอสงไขยแสนกัลป์ สิบหกอสงไขยแสนกัลป์ ถ้าปรารถนาเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า
กำหนดนับสองอสงไขยแสนกัลป์ ถ้าปรารถนาเป็นอัครสาวกทั้งสองชายขวาได้ที่เอตทัค-
คะฝ่ายปัญญาและฤทธิ์ อสงไขยหนึ่งกับแสนกัลป์กำหนด ถ้าปรารถนาเป็นพุทธมารดา
พุทธบิดา พุทธอุปัชฌาย์ พุทธโอรส และเป็นมหาสาวก ปกตีสาวก กำหนดแสนกัลป์
ประมาณ อันกระทำกุศลแล้วปรารถนาพระนิพพานนั้น กำหนดกาลได้ว่าสิ้นทุกข์สิ้นภัย
โดยนัยดังวิธานมาจะนี้

เหตุดังนั้น จึงว่าบุคคลกระทำกุศลแล้วปรารถนาพระนิพพานนั้น มีทิวฏฐิต มี
ทิวฏฐิตตรง อันบุคคลกระทำกุศลแล้วมิได้ปรารถนาพระนิพพานนั้น เปรียบปานดังลูกศร
อันบุคคลยิงไปปราศจากที่หมายก็จะลงในที่ใดที่หนึ่งเป็นเหยื่อแก่สัตว์ทั้งหลายเป็นต้น อัน
บุคคลกระทำกุศลแล้วปรารถนาพระนิพพาน เปรียบปานดังบุคคลยิงลูกศรมีที่หมายเป็น
สำคัญ แม้ว่ายไปถึงจะคลาดจะผิด คงจะใกล้เข้าทุกที ก็จะพึงถูกโดยแท้ เหตุดังนั้น
จึงว่าบุคคลกระทำกุศลมิได้ปรารถนาพระนิพพาน ชื่อว่ามีทิวฏฐิต บุคคลกระทำกุศลและ
ปรารถนาพระนิพพานนั้น ชื่อว่ามีทิวฏฐิตตรง กิริยาที่กระทำซึ่งทิวฏฐิตให้ตรงนั้น ได้ชื่อกระทำ
ทิวฏฐิตอันผิดให้เห็นเป็นชอบ ทิวฏฐิตคนนั้น เป็นเหตุจะประกอบตนให้เวียนวนว่ายอยู่ใน
วัฏฏสงสารทิวฏฐิตตรงนั้น เป็นเหตุจะยังตนให้ถึงซึ่งพระนิพพานพ้นทุกข์ได้ ทิวฏฐิตคนนั้น
ได้แก่ทิวฏฐิตหกสิบสอง คือ สัสสตทิวฏฐิต ถือว่าเที่ยงในโลก เอกัจจสัสสตทิวฏฐิต ถือว่าเที่ยง
บ้าง ไม่เที่ยงบ้างในโลก อันตานันตทิวฏฐิต อปราวิกเขปทิวฏฐิต อนิจจสมุปปทิวฏฐิตสอง
สัณญีวาททิวฏฐิตสิบหก อสัณญีวาททิวฏฐิตแปด เนวสัณญีนาสัณญีวาททิวฏฐิตแปด อจเณททิวฏฐิต
เจ็ดทิวฏฐิตมมณิพพานเทวทิวฏฐิตห้า ประสมเป็นทิวฏฐิตหกสิบสองด้วยกัน จัดเป็นนิตยทิวฏฐิต
จำแนกแยกออกเป็นสามประการ คือ อภิกิริยทิวฏฐิตหนึ่ง นัตถิกทิวฏฐิตหนึ่ง อเหตุกทิวฏฐิตหนึ่ง

เป็นสามประการด้วยกัน ฎีกาสามประการนี้ ห้ามทั้งสวรรค์และพระนิพพาน จัดเป็น
 มิจฉาฎีกาทีเดียว คือ เที่ยงที่จะไปสู่นรก อันจะไปสู่สวรรค์และพระนิพพานในลำดับแห่ง
 ชาติเป็นปัจจุบันนั้นมิได้มี มิจฉาฎีกาทั้งสามนั้นห้ามทั้งสวรรค์ทั้งพระนิพพาน ฎีกา
 บางฎีกานั้นห้ามแต่พระนิพพานมิได้ห้ามสวรรค์ ฎีกาบางฎีกานั้น ห้ามสวรรค์มิได้ห้าม
 พระนิพพาน ฎีกาบางฎีกานั้นมิได้ห้ามทั้งสองประการ คือ มิได้ห้ามทั้งพระนิพพานและ
 สวรรค์ ฎีกาอันห้ามทั้งสวรรค์และพระนิพพานนั้น คือ บุคคลมีฎีกาถือว่าสวรรค์และ
 นรกมิได้มี มารดาและบิดามิได้มี กุศลและอกุศลมิได้มี ผลแห่งกรรมเป็นกุศลและอกุ-
 ศลมิได้มี กิริยาที่เห็นผิด ฉะนั้น เหมือนครุฑหุ้มปรางค์สลับเป็นต้น ฎีกาที่ห้ามแต่
 สวรรค์นั้น เหมือนพระเทวทัตต์และพระเจ้าอชาตศัตรูเป็นประธาน ด้วยว่าพระเทวทัตต์
 และพระเจ้าอชาตศัตรูเป็นประธาน ด้วยว่าพระเทวทัตต์และพระเจ้าอชาตศัตรุนั้น ดับ
 เบญจขันธ์แล้วก็ไปบังเกิดในนรก กำหนดกัลป์หนึ่งเป็นประมาณ ครั้นสิ้นกัลป์หนึ่ง
 แล้วมาบังเกิดเป็นมนุษย์ ได้ตรัสแก่พระปัจเจกโพธิญาณ พระเทวทัตต์นั้นมีนามชื่อว่า
 พระอัญญาสรบ้จเภาพุทธรเจ้า พระเจ้าอชาตศัตรุนั้นทรงพระนามว่าชีวิตวิเสสปัจเจกพุทธรเจ้า
 ก็ซึ่งว่าฎีกามีได้ห้ามสวรรค์และพระนิพพานนั้น ได้แก่บุคคลอันมิได้กระทำความบาป ก็แต่
 ทว่ากระทำความบาปนั้นมิได้เชื่อกรรมเชื่อผล ฎีกาห้ามพระนิพพานห้ามสวรรค์นั้น เหมือน
 สุนัขขัตตลิจฉวี่ๆ นี่เป็นกษัตริย์ จัดเข้าในพญาลิจฉวี่เจ็ดพันเจ็ดร้อยเจ็ดพระองค์ เป็น
 เวนเวียนเปลี่ยนกันสวดยราชสมบัติ ถึงเวรองค์ใดสวดยสมบัติแล้ว องค์นั้นก็ว่าราชการ
 กษัตริย์นอกนั้นก็อยู่ในปราสาทราชฐานมิได้ไปเฝ้า พระเจ้าลิจฉวี่องค์นั้นนับถือนิครนถ-
 นาฏบุตร ครั้นอยู่มาไปบรรพชาในพระพุทธศาสนา เรียนพระกรรมฐานภาวนาได้ทิพย-
 จักษุญาณแล้วดำริจะใคร่ได้ทิพยโสธ จึงกระทำการกรรมภาวนาในทิพยโสธสืบไป ตีณิ
 วสุธานี แต่กระทำการกรรมภาวนาในทิพยโสธนั้นได้สามปีแล้วก็หาสำเร็จทิพยโสธไม่
 สุนัขขัตตลิจฉวี่ภิกษุหนึ่งจึงดำริว่าพระสมณโคตมบรมครู ชะรอยจะรู้แต่ทิพยจักษุ มิได้รู้
 ทิพยโสธญาณ เมื่ออาตมาเรียนนบกรรมในทิพยจักษุจึงประทานซึ่งนี้ ครั้นอาตมาเรียน
 ในทิพยโสธจะได้บอกอุบายอันใดอันหนึ่งหามิได้ แม้พระสมณโคตมบรมครูรู้ชำนาญ
 ในใจแล้ว ก็พึงแนะนำซึ่งอุปเท่ห์ให้โดยแท้ นี่พระองค์จะได้แนะนำและกล่าวเปรียบ

ปรายเป็นแต่โอกาสก็มีได้มี ชะรอยจะมีได้รู้ยิ่งกว่าทิพยจักขุนี้ขึ้นไป สุนัขขัตติยจักษุวิภังขุ
 ดำริเห็นผิดดังนี้ จึงลาสิกขาสิกจากบรรพชาไปเป็นคฤหัสถ์ แล้วไปปฏิบัติในสำนักนิก
 ธนาฏบุตรตั้งเก่า สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์เจ้า จึงห้ามอุปสมบทในปัจจุบันชาติว่า
 โย กุลปุตโต บุตรแห่งตระกูลจำพวกใด บรรพชาในพุทธศาสนาแล้วกลับสิกจากภิกษุ
 ไปอยู่ในสำนักแห่งเดียรฉัตร เห็นว่าปฏิบัติดีประเสริฐกว่าในพระพุทธศาสนา แม้จะพึง
 กลับมาบรรพชาจะได้เป็นภิกษุhamiได้ ชื่อว่าติดถียปักกันตะ บรรพชาหาเป็นภิกษุไม่
 เหตุว่าขาดจากพระรัตนตรัย ถือพระสรคณันมิชฌามิจฉาทิฏฐิถือผิดดังนี้ ชื่อว่าห้ามสวรโรค
 และห้ามพระนิพพาน เหตุดับขันธแล้วจะให้มีอยู่ในนรกสันกาลช้านาน อันจะกำหนด
 ว่าจะพ้นจากนรกนั้นมิได้มี มิจฉาทิฏฐินี้โดยอย่างต่ำแต่กระทำกุศลและมีได้ปรารถนาพระ
 นิพพาน ก็นับเข้าในมิจฉาทิฏฐิๆ อย่างนี้จะได้ห้ามสวรโรคhamiได้ แต่เป็นอันห้ามพระ
 นิพพาน เพราะมิได้ปรารถนา

อีกอย่างหนึ่ง จนแต่เห็นว่าอกุศลคือ กระทำปาณาติบาตเป็นต้นนี้ ย่อมยังตน
 ให้มีงมียมากด้วยสมบัติ ก็จัดเป็นมิจฉาทิฏฐิ นักปราชญ์พึงสันนิษฐานเข้าใจว่า ยัม กิณฺณ
 ฏิกุณฺณคัม กิริยาที่เห็นผิดจากพระบรมพุทโธวาทมีประมาณเท่าไร ก็ชื่อว่าเห็นผิดมี
 ประมาณเท่านั้น ตัม ฏิกุณฺณชุกมมัม ฏิกุณฺณชุกรมณัน คือ ตัดทิฏฐิให้ตรงหลักจากมิจฉาทิฏฐิ
 ทั้งสิ้น ยังตนให้อยู่ในสัมมาทิฏฐิ จนชนต่ำแต่ดำริว่าวันนั้นผู้หนึ่ง ๆ ท่านกระทำกุศลและ
 ให้มีพระสัทธรรมเทศนา แม้อาตมะไปฟังก็จะได้ผลานิสงส์ เห็นอย่างนี้ก็ชื่อว่า มีทิฏฐิ
 อันตรงเป็นสัมมาทิฏฐิได้ และสัมมาทิฏฐินี้ก็นับเข้าในกามาวจรกุศล ในกระแสพระพุทธ
 ฎีกาขององค์สมเด็จพระบรมทศพล โปรตประธานพระสัทธรรมเทศนาซึ่งจิตกามาวจร
 กุศลแปดนั้น จัดเป็นโสมนัสสสรคตญาณสัมปยุตต์ อสังขาริกดวงหนึ่ง สสังขาริกดวง
 หนึ่ง โสมนัสสสรคตญาณวิปยุตต์ อสังขาริกดวงหนึ่ง สสังขาริกดวงหนึ่ง อูเบกขา
 สสรคตญาณสัมปยุตต์ อสังขาริกดวงหนึ่ง สสังขาริกดวงหนึ่ง อูเบกขาสสรคตญาณวิป
 ยุตต์ อสังขาริกดวงหนึ่ง สสังขาริกดวงหนึ่ง เป็นกามาวจรกุศลจิตแปดดวงดังนี้

จิตอันชื่อว่าโสมนัสสสรคตนั้น คือ เป็นไปกับด้วยเกิดและดับแกมด้วยโสมนัสส
 ภาวะแห่งบุคคลมีใจดี เป็นญาณสัมปยุตต์นั้น คือ กอปรด้วยปัญญาพิจารณาเห็นผลว่า

อาตมะกระทำกุศลอย่างนี้ ๆ จะได้เสวยซึ่งความสุข คือ สัตว์จะเป็นสะพาน ท่านจะเป็นราว
 ย่างเท้าก้าวไปสู่สวรรค์และพระนิพพาน ท่านจะเป็นเสวียงเป็นเพื่อนไปในมรรคา จิตที่
 เป็นอสังขาริกนั้น คือ ว่าคิดเห็นเองกระทำเอง หาผู้ชักชวนตักเตือนมิได้ ที่เรียกว่าสัง
 ขาริกนั้น คือ มีผู้ชักชวนและแนะนำให้กระทำจึงได้กระทำ ที่เป็นญาณวิปยุตต์นั้น
 คือ ปราศจากปัญญา จิตที่จัดเป็นอุเบกขาสหระคณนั้น คือ เกิดกับด้วยพร้อมด้วยความ
 มัชฌิยสัทธาคความชื่นชมโสมนัสและความโสมนัสสมีได้ สิ้นใจความในกามาวจรกุศลจิต
 โดยสังเขปแต่เท่านี้

ตโต ทสฺเสตฺวา สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคตรัสเทศนาในกามาวจรกุศลจิตแล้ว
 ในลำดับนั้น จึงตรัสเทศนาในรูปาวจรจิตต่อไป ปญฺเณโรโส ปเกทา รูปาวจรจิตนั้นเดิม
 มีห้า แล้วจัดเป็นรูปาวจรวิปากห้า รูปาวจรกิริยาห้า ผสมเป็นสิบห้าด้วยกัน รูปาวจรจิตนั้น
 จัดด้วยสามารถแห่งจิตอันยุติในฉานห้าประการ คือ ปฐมฉานประการหนึ่ง ทุตยฉาน
 ประการหนึ่ง ตุตยฉานประการหนึ่ง จตุตถฉานประการหนึ่ง ปญฺจฉานประการหนึ่ง
 รูปาวจรกุศลนั้นเดิมมีสี่ประการ แล้วแจกออกไปเป็นรูปาวจรกุศลสี่ รูปาวจรวิปากสี่
 รูปาวจรกิริยาสี่ เป็นสิบสองด้วยกัน

รูปาวจรกุศลสี่นั้น คือ จิตในอากาสนัญญาตฉานประการหนึ่ง วิญญาณัญ-
 ญาตฉานประการหนึ่ง อากิญจัญญาตฉานประการหนึ่ง เวสสัญญานาสัญญาต-
 ฉานหนึ่ง เป็นรูปาวจรกุศลสี่ประการด้วยกัน

โลกุตตรกุศลนั้นมีสี่ คือ พระโสดาปัตติมรรคจิตหนึ่ง สกิทาคามีมรรคจิตหนึ่ง
 อนาคามีมรรคจิตหนึ่ง อรหัตตมรรคจิตหนึ่ง เป็นสี่ แล้วแจกออกไปด้วยสามารถผลสี่ คือ
 พระโสดาปัตติผลจิตหนึ่ง สกิทาคามีผลจิตหนึ่ง อนาคามีผลจิตหนึ่ง อรหัตตผลจิตหนึ่ง
 เป็นสี่ ผสมพระโลกุตตรจิตแปดดวงด้วยกัน

บรรดากุศลจิตสิ้นทั้งนั้น พระผู้ทรงพระภาคเจ้าตรัสเทศนาในบทว่า กุสลา
 ฆมฺมา สิ้นทั้งนั้น ตรัสเทศนาในบทว่า กุสลา ฆมฺมา จบลงแล้วจึงตรัสเทศนาในบทว่า
 อกุสลา ฆมฺมา ว่าด้วยจิตอันเป็นอกุศลสืบไป

อกุศลจิตนั้น ได้แก้จิตอันสำเร็จผลนำมาซึ่งความทุกข์ก่อปรด้วยโทษอันเป็นที่
 ตีเตียนแห่งนักปราชญ์ มีสมเด็จพระพุทธเจ้าเป็นประธาน อกุศลจิตนั้น มีสิบสองประการ
 คือ โลภจิตแปด โทสจิตสอง โมหจิตสอง เป็นอกุศลจิตสิบสองด้วยกัน ตรัสเทศนาใน
 อกุศลจิตจบลงแล้ว ในลำดับนั้น จึงตรัสเทศนาซึ่งอพยากตจิต คือ มิได้จัดเป็นฝ่ายกุศล
 พระบรมทศพลโปรดประทานพระสัทธรรมเทศนาในกุศลตีกะจบลงแล้ว จึงตรัสเทศนา
 ซึ่งตีกะทั้งหลายเป็นลำดับ ๆ ไปตราบเท่าถึงสนิทัสสนะตีกะเป็นปริโยสาน สันใจความ
 โดยสังเขปในคัมภีร์พระสังคณี เมื่อพระองค์ตรัสเทศนาคัมภีร์พระสังคณี สิบสองวัน
 จึงจบ เทวดาทั้งหลายได้บรรลุมรรคและผลตามภูมิพระอริยประเพณีเจ็ดโกฏี เมื่อจบซึ่ง
 พระคัมภีร์พระอภิธรรมสังคณี ๆ สมมติว่าจบเพียงเท่านี้ ด้วยประการฉะนี้.

จบ พระคัมภีร์มัหมสังคณี

1. *Содержание*
 2. *Введение*
 3. *Глава I. Общие положения*
 4. *Глава II. Организация*
 5. *Глава III. Финансы*
 6. *Глава IV. Кадровые ресурсы*
 7. *Глава V. Информационные ресурсы*
 8. *Глава VI. Методология*
 9. *Глава VII. Результаты*
 10. *Заключение*
 11. *Список литературы*
 12. *Приложения*

Итого: 12 страниц

๖ ๔๔๔ ๖ ๔ ๖ ๔๔๔
พระคัมภีร์วาทก คัมภีร์ท ๒

(คำปฐนา วิสัชนา ในคัมภีร์วาทก มี ๕ ข้อ)

๑. ปฐนา ท่านแสดง วิภังคปาดิ พร้อมทั้งแปลว่าอย่างไร ?

วิสัชนา ท่านแสดงบาลีพร้อมกับแปลว่าอย่างนี้ คือ

บัญญัติกัณฐา	ชั้นทั้งหลายหา
รูปกัณฐา	คือรูปชั้นหนึ่ง
เวทนากัณฐา	เวทนาชั้นหนึ่ง
สัญญา กัณฐา	สัญญาชั้นหนึ่ง
สังขารกัณฐา	สังขารชั้นหนึ่ง
วิญญาณกัณฐา	วิญญาณชั้นหนึ่ง
ตัด	ในชั้นทั้งหลายเหล่านั้น
กตโม รูปกัณฐา	รูปชั้นเป็นอย่างไร ?
ยังกัญจิ รูปัง	รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง
อดีตานาคตปัจจุปันนัง	เป็นอดีตก็ดี อนาคตก็ดี ปัจจุบันก็ดี
อชฌัตตัง วา	เป็นรูปภายในก็ดี
พหิทธา วา	เป็นรูปภายนอกก็ดี
โอฬาริกัง วา	เป็นรูปหยาบก็ดี
สุขมัง วา	เป็นรูปละเอียดก็ดี
หีนัง วา	เป็นรูปเลวทรามก็ดี
ปณีตัง วา	เป็นรูปประณีตก็ดี
ยัง ทูเร วา	รูปอันใดมีอยู่ในที่ไกลก็ดี
สันติเก วา	รูปอันใดมีอยู่ในที่ใกล้ก็ดี
ตเทกัณฐัง	ชั้นของนี้ เราตถาคต

อภิสิทธิ์นิหิตวา

อภิสังขิปิตวา อะยัง

วุจติ ฐักขันโธ

ประมวล ย่นย่อ ฐัก มี

รูปที่เป็นอดีตเป็นต้นนั้น เข้าเป็นหมวดเดียวกันแล้ว

กล่าวชื่อว่า ฐักขัน

๒. ปุณา ให้อธิบายความในคัมภีร์วิภังค์มาโดยละเอียด

วิธานา อธิบายความดังต่อไปนี้ว่า

โลกนาถ อนันตสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ผู้เป็นที่พึ่งชาวโลกทั้งมวล เมื่อพระองค์ทรงเทศนาพระคัมภีร์สังคณีจบลงแล้ว ต่อจากนั้นจึงทรงตรัสเทศนาพระคัมภีร์วิภังค์สืบต่อไป

ในคัมภีร์พระวิภังค์นั้น ประกอบไปด้วยพระธรรมขันธ ๖,๔๐๐ (หกพันสี่ร้อย) พระธรรมขันธ เชื่อว่าโดยวิภังค์แล้ว มี ๑๘ วิภังค์

๑. ขันธวิภังค์
๒. อายตนะวิภังค์
๓. ธาตวิภังค์
๔. สัจจวิภังค์
๕. อินทริยวิภังค์
๖. ปฏิจสมุปปาทวิภังค์
๗. สติปัฏฐานวิภังค์
๘. สัมมปธานวิภังค์
๙. โพชฌงค์วิภังค์
๑๐. มัคควิภังค์
๑๑. อิทธิปาทวิภังค์
๑๒. ฌานวิภังค์
๑๓. อัปปมัญญวิภังค์
๑๔. สีลาปาทวิภังค์
๑๕. ปฏิสัมภทาวิภังค์
๑๖. เอกวิธัญญาณวัตถวิภังค์

๑๗. ทวิวิญญาณวิภังค์

๑๘. ตวิวิญญาณวิภังค์

รวมทั้งหมดเข้าด้วยกันแล้วเป็น ๑๘ วิภังค์

๓. ปุจฉา ให้แสดงความหมายใน วิภังค์ นั้นด้วย
วิสัชนา แสดงดังต่อไปนี้ว่า

ในชั้นทวิภังค์นั้น ว่าด้วยชั้นทั้ง ๕ มีรูปชั้น เป็นต้น มีวิญญาณชั้นเป็น
ปรีโยसान

ในอายตนะวิภังค์นั้น ว่าด้วยอายตนะ ๑๒ มีจักขุอายตนะเป็นต้น มีธัมมอายตนะ
เป็นปรีโยसान

ในธาตุวิภังค์นั้น ว่าด้วยธาตุ ๑๘ ประการ มีจักขุธาตุเป็นต้น มีธัมมธาตุเป็น
ปรีโยसान

ในสังขยวิภังค์นั้น ว่าด้วยพระอริยสังขารทั้ง ๔ มีทุกขอริยสังขเป็นต้น มี
มัคคอริยสังขเป็นปรีโยसान

ในอินทริยวิภังค์นั้น ว่าด้วยอินทริย ๒๒ มีจักขุอินทริยเป็นต้น มีอัญญาตาวิญ-
ญินทริยเป็นปรีโยसान

ในปฏิจสุมุปปาทวิภังค์นั้น ว่าด้วยปฏิจสุมุปปาท ๑๒ ประการ มีอวิชาเป็น
ต้น มีชรา มรณะ เป็นปรีโยसान

ในสติปัฏฐานวิภังค์นั้น ว่าด้วยสติปัฏฐานทั้ง ๔ มีกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน
เป็นต้น มีธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐานเป็นปรีโยसान

ในสัมมปัทธานวิภังค์นั้น ว่าด้วยสัมมปัทธาน ๔

ในอิทธิปาทวิภังค์นั้น ว่าด้วยอิทธิปาททั้ง ๔ มีฉันทอิทธิปาทเป็นต้น

ในโพชฌงค์วิภังค์นั้น ว่าด้วยโพชฌงค์ ๗ ประการ มีสติสัมโพชฌงค์เป็นต้น

ในมัคควิภังค์นั้น ว่าด้วยอภิญญาคัมภรค ๘ ประการ มีสัมมาทิฏฐิเป็นต้น มีสัมมา
สมาธิเป็นที่สุด

ในฌานวิภังค์นั้น ว่าด้วยสมาบัติทั้ง ๘ คือ รูปสมาบัติ ๔ อรูปสมาบัติ ๔

ในอปปมัญญาวิภังคินั้น ว่าด้วยพรหมวิหารทั้ง ๔ มีเมตตาเป็นต้น มีอุเบกขา
เป็นที่สุด

ในสิกขาบทวิภังคินั้น ว่าด้วยสิกขาบทน้อยใหญ่ทั้งปวง

ในปฏิสัมภิทาวิภังคินั้น ว่าด้วยปฏิสัมภิทาทั้ง ๔ มีอรรถปฏิสัมภิทาเป็นต้น

ในเอกวิธัญญาณวัตถวิภังคินั้น ว่าด้วยที่เกิดแห่งปัญญาประการหนึ่ง

ในทวิธัญญาณวัตถวิภังคินั้น ว่าด้วยที่เกิดแห่งปัญญา ๒ ประการ

ในตวิธัญญาณวัตถวิภังคินั้น ว่าด้วยที่เกิดแห่งปัญญา ๓ ประการ

๓. ปุจฉา ใน วิภังคิ อนันตัมแรกท่านอธิบายขยายความโดยละเอียด ?

วิสัชนา ในที่นี้จะได้อธิบายขยายความให้แจ่มแจ้งขึ้นไปอีกสักหน่อย ในชั้น-
วิภังคิอันเป็นวิภังคิเบื้องต้นแห่งวิภังคิทั้งปวงนั้นเป็นอนันตัมแรก

ในชั้นวิภังคินั้น พระพุทธองค์ทรงจำแนกออกซึ่งชั้นทั้ง ๕ คือ
รูปชั้นประการหนึ่ง

เวทนาชั้นประการหนึ่ง

สัญญาชั้นประการหนึ่ง

สังขารชั้นประการหนึ่ง

วิญญาณชั้นประการหนึ่ง

รวมกันเข้าแล้วเป็นเบญจขันธ์ ๕ ประการ

ในรูปขันธ์นั้น ว่าด้วยรูป ๒๘ ประการ คือ

มหาภูตรูป ๔ อุกาหารรูป ๒๔ รวมเป็นรูป ๒๘ ประการ

มหาภูตรูป ๔ ประการนั้น คือ

ปฐวีธาตุรูป ๑

อาโปธาตุรูป ๑

เตโชธาตุรูป ๑

วาโยธาตุรูป ๑

ปฐวีธาตุนั้น มี ๒๐ ประการ คือ

๑. วิทยาลัยการอาชีพวังน้อย	๖๗	๑๗๗
๒. วิทยาลัยการอาชีพวังน้อย	๖๘	๑๗๘
๓. วิทยาลัยการอาชีพวังน้อย	๖๙	๑๗๙
๔. วิทยาลัยการอาชีพวังน้อย	๗๐	๑๘๐
๕. วิทยาลัยการอาชีพวังน้อย	๗๑	๑๘๑
๖. วิทยาลัยการอาชีพวังน้อย	๗๒	๑๘๒
๗. วิทยาลัยการอาชีพวังน้อย	๗๓	๑๘๓
๘. วิทยาลัยการอาชีพวังน้อย	๗๔	๑๘๔
๙. วิทยาลัยการอาชีพวังน้อย	๗๕	๑๘๕
๑๐. วิทยาลัยการอาชีพวังน้อย	๗๖	๑๘๖
๑๑. วิทยาลัยการอาชีพวังน้อย	๗๗	๑๘๗
๑๒. วิทยาลัยการอาชีพวังน้อย	๗๘	๑๘๘
๑๓. วิทยาลัยการอาชีพวังน้อย	๗๙	๑๘๙
๑๔. วิทยาลัยการอาชีพวังน้อย	๘๐	๑๙๐
๑๕. วิทยาลัยการอาชีพวังน้อย	๘๑	๑๙๑
๑๖. วิทยาลัยการอาชีพวังน้อย	๘๒	๑๙๒
๑๗. วิทยาลัยการอาชีพวังน้อย	๘๓	๑๙๓
๑๘. วิทยาลัยการอาชีพวังน้อย	๘๔	๑๙๔
๑๙. วิทยาลัยการอาชีพวังน้อย	๘๕	๑๙๕
๒๐. วิทยาลัยการอาชีพวังน้อย	๘๖	๑๙๖
๒๑. วิทยาลัยการอาชีพวังน้อย	๘๗	๑๙๗
๒๒. วิทยาลัยการอาชีพวังน้อย	๘๘	๑๙๘
๒๓. วิทยาลัยการอาชีพวังน้อย	๘๙	๑๙๙
๒๔. วิทยาลัยการอาชีพวังน้อย	๙๐	๒๐๐
๒๕. วิทยาลัยการอาชีพวังน้อย	๙๑	๒๐๑
๒๖. วิทยาลัยการอาชีพวังน้อย	๙๒	๒๐๒
๒๗. วิทยาลัยการอาชีพวังน้อย	๙๓	๒๐๓
๒๘. วิทยาลัยการอาชีพวังน้อย	๙๔	๒๐๔
๒๙. วิทยาลัยการอาชีพวังน้อย	๙๕	๒๐๕
๓๐. วิทยาลัยการอาชีพวังน้อย	๙๖	๒๐๖
๓๑. วิทยาลัยการอาชีพวังน้อย	๙๗	๒๐๗
๓๒. วิทยาลัยการอาชีพวังน้อย	๙๘	๒๐๘
๓๓. วิทยาลัยการอาชีพวังน้อย	๙๙	๒๐๙
๓๔. วิทยาลัยการอาชีพวังน้อย	๑๐๐	๒๑๐

รวม ๑๐๐ วิทยาลัยการอาชีพวังน้อย

พิมพ์ที่ ร.พ. วัฒนกิจพาณิชย์ ๘๕๕ ถนนอรุณอมรินทร์ กรุงเทพฯ
 นายช้อย เราประจักษ์ ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา ๒๕๕๐

๓ วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

	ราคา	เล่มละ	๖๐ บาท
๑. หลักสูตรรพชอภิธรรมมิกตรี ปริงเฉทที่ ๑, ๒, ๖			
๒. ปัญหาและเฉลย ,, ,,			๕๐ บาท
๓. คู่มือการศึกษารพชอภิธรรมมิกตรี ,, ,,			๒๕ บาท
๔. หลักสูตรรพชอภิธรรมมิกโท ปริงเฉทที่ ๓, ๗			๓๐ บาท
๕. ปัญหาและเฉลย ,, ,, ,, ,,			๖๐ บาท
๖. หลักสูตรรพชอภิธรรมมิกเอก (มาติกาไซติก)			๕๐ บาท
๗. ปัญหาและเฉลย ,, ,,			๓๐ บาท
๘. นามวิถัและรปริวดี ปริงเฉทที่ ๔			๒๕ บาท
๙. นาม-รปริวดีวินิจฉัน์			๓๐ บาท
๑๐. ภุมิจตคก เล่มที่ ๑ ปริงเฉทที่ ๕			๒๕ บาท
๑๑. ,, ,, ๒ ,, ๕			๒๕ บาท
๑๒. กัมมจตุกกะ เล่ม ๑ ปริงเฉทที่ ๕			๓๕ บาท
๑๓. ,, ,, ๒ ,,			๒๕ บาท
๑๔. ปฏิสนธิจตุกกะ ปริงเฉทที่ ๕			๒๕ บาท
๑๕. มรณุปัตตจิตตกกะ ปริงเฉทที่ ๕			๓๕ บาท
๑๖. ปัญหาและเฉลย ,, ,,			๒๕ บาท
๑๗. ปฏิจจสมุปบาทที่ปนี ปริงเฉทที่ ๘			๔๐ บาท
๑๘. ปัญหาและเฉลย ,, ๘			๒๕ บาท
๑๙. สมถกรรมฐานที่ปนี ปริงเฉทที่ ๕			๕๐ บาท
๒๐. ปัญหาและเฉลย ,, ๕			๒๕ บาท
๒๑. วิบัสสนากรรมฐานที่ปนี ปริงเฉทที่ ๕			๕๐ บาท
๒๒. ปัญหาและเฉลย ปริงเฉทที่ ๕			๒๕ บาท
๒๓. ธาตูกลาปรกรณ์			๔๕ บาท
๒๔. ปัญหาและเฉลยของธาตูกลาปรกรณ์ ๒ เล่ม ๆ ละ			๒๕ บาท
๒๕. ขมกปกรณ์ เล่มที่ ๑			๔๐ บาท
๒๖. ,, ,, ,, ๒			๕๐ บาท
๒๗. ขมกปกรณ์ เล่ม ๓			๔๕ บาท
๒๘. คัมภีรมหาบัญญัติฐาน			๘๕ บาท
๒๙. ปัญหาและเฉลยขมก เล่ม ๑-๒			๓๐ บาท
๓๐. ปัญหาและเฉลยในคัมภีรมหาบัญญัติฐาน			๒๕ บาท
๓๑. อภิธรรมสำหรับประชาชน ๕ ปริงเฉท เล่มเดียวจบ			๑๕๐ บาท
๓๒. คู่มือสร้างทานการกศล			๖๐ บาท
๓๓. หลักสูตรอภิธรรมมิกตรี (อาจารย์ศรี) เล่มที่ ๑			๓๐ บาท
๓๔. ,, ,, เล่มที่ ๒			๒๕ บาท
๓๕. ,, ,, เล่มที่ ๓			๒๕ บาท
๓๖. ภาพสมัยปลายันและสังคหนัย	ราคาแผ่นละ	๑๐ บาท	
๓๗. ภาพแสดงเนือความพระอภิธรรม ๕ อย่าง		๑๐ บาท	
๓๘. ภาพแสดงภูมิ ๓๑ (เต็ม-ซีก)		๑๐ บาท	
๓๙. แผนที่พุทธศาสนา		๑๐ บาท	
๔๐. ภาพแสดงภวัจักร		๑๐ บาท	

ผู้สนใจเชิญติดต่อได้ที่สำนักงานอธิการมหาวิทยาลัย คณะ๗ วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร ได้ทกวัน

กรุงเทพมหานคร ๑๐๓๐๐ โทร. ๔๑๑๔๕๔๖